

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні

Випуск 7

Хмельницький, 2019

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УКРАЇНІ

Випуск 7

Хмельницький – 2019

УДК 342.7
ББК 67.9 (4Укр)
А 80

А 80 Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. – Вип. 7. – 218 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті за матеріалами I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання державотворення і захисту прав людини в Україні». Авторами статей розкрито такі питання: конституційні права та свободи людини та громадянина; система захисту прав і свобод людини; шляхи вдосконалення законодавства України та проблеми його адаптації до правової системи Євросоюзу.

Редакційна колегія:

Білий Л. Г., директор Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор); **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права (Хмельницький економіко-правовий коледж ПрАТ «ВНЗ «МАУП»); **Андрушко А.В.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький університет управління і права); **Мота А.Ф.**, кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького); **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»); **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент (Хмельницький інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»); **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (Хмельницький економіко-правовий коледж ПрАТ «ВНЗ «МАУП»); **Трембіцький А.М.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Хмельницький інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»); **Циганок Ю.В.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»).

Рецензенти:

Дем'янова О.В., кандидат юридичних наук, доцент (м. Хмельницький)
Рабовська С.Я., кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(протокол № 1 від 28 січня 2019 р.)

© Хмельницький інститут
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
© автори статей,
2019

Л.Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
Директор Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)*

ЗДОБУТТЯ СВОБОДИ У НЕЗАЛЕЖНІЙ ДЕРЖАВІ

Протягом останніх 28 років Київ сколихували 3 революції, кожна з яких Революція на граніті, Помаранчева революція та Революція гідності – три спроби стати незалежними. Ці три події об'єднує одне слово – революція, однак у своїй сутності вони різні. Це складові одного процесу, під час якого разом із все більш помітним феодальним характером влади, міцнів сам народ.

Революція 1990 року тривала найменше та стала попередженням для влади, яка була змушена піти на діалог. Принаймні за 15 днів молодь змогла добитися, щоб влада погодилась прийняти вимоги. Незважаючи на відсутність будь-якого досвіду, революція на граніті була організованою, через що й дієвою.

Якщо революція на граніті озменувалася голодуванням, то зимою 2004 ніхто не збирався щось доводити владі, мало статися навпаки – влада повинна була показати свою єдність з народом. Вимога перевиборів супроводжувалася звуками імпровізованих барабанів на вулицях Києва. Позиція була більш жорсткішою, можливо, тому що цього разу на майдан вийшли не лише студенти, але всі, хто хотів змін. Перемога була наша й здавалося, що вже нічого не зможе цього змінити.

Пройшовши через дві революції, настав 2013 рік, який підготував для українців ще одне випробування, й на цей раз народ зазнав втрат. Революція гідності мала в своєму арсеналі коктейлі Молотова, дерев'яні щити, таку ж катапульти й віру мільйонів. Ця революція від двох попередніх відрізняється саме жорсткою позицією влади, яка не збиралася визнавати верховенства права, навіть якщо йшлося про життя людей. Українці вперше за багато років знову взяли за зброю аби нагадати, кому належить влада, а вона завжди належить народу [1].

І коли виникає загроза існування незалежної держави, українці використовують своє право на мирний протест або навіть

збройний спротив задля збереження неподільності України. Саме так сталося восени-взимку 2013–2014 років, коли громадяни чинили опір незаконним діям влади.

У ст.3 Конституції України записано: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Стаття 1 Конституції вказує, що Україна – правова держава, а стаття 8 передбачає, що в Україні діє принцип верховенства права. Виходячи з цього, можна констатувати, що Конституція України визначає такий механізм функціонування держави, за якого держава підкоряється праву і зобов'язується забезпечувати права і свободи людини. Виникає запитання: чи можливо за допомогою цього права запобігти свавілля держави; які можливості надає це право громадянам; якщо цього права недостатньо для усунення свавілля, то чи мають громадяни право вийти за його межі? [2] На нашу думку, право на мирні зібрання можна розглядати як складову частину права на опір.

Стаття 39 Конституції України говорить: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [3].

Свобода мирних зібрань також захищається статтею 11 Європейської Конвенції про захист прав людини, згідно з якою її здійснення «не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Так народжується громадянське суспільство, саме майдан створив українське громадянське суспільство, про яке досі говорять, ставлячи питання: чи існує воно в нашій державі? На бруківці майданів гартувалися люди, бажаючи змінити в першу чергу себе. Три революції були складовими однієї мети – свобода народу. Й Україні довелося пройти не через одну, а через три

революцій, які були зачином, кульмінацією та кінцівкою здобуття незалежності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Басараб О. Три революції – три спроби стати незалежними. Чи буде четвертий Майдан? [Електронний ресурс] / О. Басараб. – Режим доступу: <https://uainfo.org/blognews/1438430855-tri-revolutsiyi-tri-sprobi-stati-nezalezhnimi-chi-bude-chetvertiy.html>. – Назва з титул екрану.

2. Скробач С. Право на мирні зібрання як спосіб опору владі. // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 року) / Редкол.: д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. – К.: ПрінтСервіс, 2015. – С. 47.

3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>. – Назва з титул екрану.

А.В. Авсієвич,
доктор філософії в галузі права
(м. Хмельницький)

АРБІТРАЖНА УГОДА ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

В основі арбітражного розгляду спорів лежить арбітражна угода, тобто угода про передачу спору на розгляд і вирішення арбітражу. Арбітражна угода є умовою для визнання компетенції арбітражу. Як правило, це самостійна угода між сторонами про арбітражний розгляд спорів, що можуть виникнути в майбутньому або у зв'язку з яким-небудь конкретним зобов'язанням.

У законодавстві багатьох країн, як правило, немає розбіжностей у визначенні видів арбітражних угод. І арбітражне застереження, і третейський запис є достатніми основами арбітражу. Проте в деяких країнах (Аргентині, Бразилії, Гондурасі, Панамі та ін.) арбітражне застереження розглядається як умова контракту, через який сторони зобов'язуються укласти арбітражну

угоду (третейський запис) у випадку виникнення між ними спору. Тим самим визнається обмежене значення арбітражного застереження. Це, у свою чергу, означає, що невиконання цієї умови призводить до визнання недійсності арбітражного застереження і неможливості розгляду справи в арбітражі.

У більшості країн, у тому числі в Україні, Біларусі, Росії, країнах Східної Європи, у Великобританії, Франції, ФРН, Данії, Норвегії, США, Канаді та ін., передбачений однаковий правовий режим арбітражного застереження і третейського запису.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражна угода – це угода сторін про передачу в арбітраж усіх або визначених спорів, що виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з конкретними правовідносинами, незалежно від того, мають вони договірний характер чи ні [5]. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження або у вигляді окремої угоди. Аналогічна норма міститься і в ст. 7 Закону Російської Федерації «Про міжнародний комерційний арбітраж» [6, с.74].

Однаковий підхід до арбітражного застереження і третейського запису характерний для основних міжнародних угод з міжнародного комерційного арбітражу. Так, відповідно до п. 2 ст. 1 Європейської конвенції 1961 р. арбітражна угода включає арбітражне застереження у письмовій угоді або окрему арбітражну угоду про передачу спорів на розгляд арбітражу [3]. Відповідно до п.2 ст. II Нью-Йоркської конвенції 1958 р. арбітражна угода включає арбітражне застереження в договорі або арбітражну угоду, підписану сторонами, чи таку, що міститься в обміні листами чи телеграмами [4].

Оскільки арбітражна угода має договірний характер, дуже актуальною є проблема співвідношення зовнішньоторговельного контракту і арбітражної угоди, що відноситься до нього. Основний зміст цієї проблеми полягає в з'ясуванні того, чи впливає недійсність зовнішньоторговельного контракту на арбітражну угоду. Поряд із цим проблема автономності арбітражної угоди виникає й у випадку закінчення терміну зовнішньоторговельного контракту, розірвання його однією або обома сторонами, унаслідок виконання або неможливості його виконання. Проблема автономності арбітражної угоди має загальний характер незалежно від того, чи йде мова про арбітражне застереження як фізичну

частину зовнішньоторговельного контракту, чи про третейський запис як окрему від контракту угоду.

У ряді законодавств питання про автономність арбітражної угоди вирішується спеціально. Так, згідно зі ст. 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» третейський суд може сам прийняти постанову про свою компетенцію, у тому числі щодо будь-яких заперечень наявності або дійсності арбітражної угоди [5]. З цією метою арбітражне застереження, що є частиною договору, має трактуватися як угода, що не залежить від інших умов договору. Ухвалення третейським судом рішення про недійсність договору не тягне за собою недійсності арбітражної угоди.

У Регламенті ЮНСІТРАЛ закладена ідея самостійності арбітражної угоди [2]. Так, у п. 2 ст. 21 Регламенту передбачено, що арбітражний суд компетентний установлювати наявність або дійсність договору, частиною якого є арбітражне застереження. Арбітражне застереження, що є частиною договору і передбачає арбітражний розгляд відповідно до Регламенту, має розглядатися як угода, що не залежить від інших умов цього договору. Визнання арбітражним судом нікчемності договору не тягне за собою автоматично недійсність арбітражного застереження.

Проблема автономності арбітражної угоди позитивно вирішується в регламентах окремих арбітражів і арбітражних центрів. Так, в Арбітражному регламенті Міжнародної торговельної палати передбачається, що коли одна зі сторін висуває одну або кілька претензій щодо існування або дійсності арбітражної угоди і Міжнародний арбітражний суд переконується в існуванні такої угоди, суд може, не вирішуючи питання про допустимість або обґрунтованість претензії (або претензій), прийняти справу до арбітражного провадження [1]. У такому випадку будь-яке рішення, як-от про компетентність арбітра, приймається самим арбітром (ст. 8 п. 3). Якщо не передбачено інше, арбітр не припиняє провадження у справі у зв'язку з твердженнями про те, що контракт є недійсним або неіснуючим за умови, що він вважає дійсною арбітражну угоду. Він продовжує провадження, якщо навіть контракт є неіснуючим або недійсним, щоб визначити відповідні права сторін і ухвалити рішення за їхнім позовом на підставі вимог ст. 8 (п. 8).

З метою запобігання різноманітним підходам і у зв'язку з відсутністю спеціальної регламентації в тій або іншій країні автономність арбітражної угоди обов'язково забезпечується.

Міжнародні організації, арбітражі й арбітражні центри пішли шляхом розроблення типових арбітражних угод, що передбачають право арбітражу вирішувати питання про їх дійсність і дійсність основного контракту. Наприклад, типова арбітражна угода, рекомендована ЮНСІТРАЛ. Слід зазначити, що на користь автономності арбітражної угоди свідчить і особливий режим колізійного регулювання, що не завжди підпорядковується правопорядку, який застосовується до зовнішньоторговельного контракту. Так, Нью-Йоркська конвенція 1958 р. передбачає, що у визнанні і виконанні іноземного арбітражного рішення може бути відмовлено, якщо сторони арбітражної угоди були за застосованим до них закону недієздатні або ця угода недійсна за законом, якому сторони цю угоду підпорядковували, а в разі відсутності такої вказівки - за законом країни, де рішення було ухвалено (п. 1 «а» ст. V) [4].

Арбітражна угода визнається дійсною за умови, якщо спір, який виникає з міжнародного контракту, може бути предметом арбітражного розгляду відповідно до законів країни арбітражної угоди (ст. VI Європейської конвенції 1961р., п. 2 ст. V Нью-Йоркської конвенції 1958 р.) [3; 4]. Як правило, у внутрішньому законодавстві передбачається коло спорів, що підлягають розгляду міжнародним комерційним арбітражем. Крім того, більшості країн притаманно з метою визначення дійсності арбітражної угоди застосовувати категорії привселюдного порядку. Інакше кажучи, якщо спір стосується публічного порядку відповідної країни, він виключається з компетенції арбітражу.

Більшість континентальних європейських правових систем дотримується доктрини «компетенції компетенції». Головне положення цієї доктрини полягає в тому, що склад третейського суду, який покликаний розглянути і розв'язати той чи інший спір, самостійно приймає рішення про свою компетенцію, тобто він сам виносить рішення у випадку, якщо сторона арбітражного розгляду заперечує компетенцію третейського суду розглядати цей спір. Таким чином, склад третейського суду самостійно ухвалює рішення про те, чи існує арбітражна угода, і якщо він вирішує, що така угода існує, то він приймає спір до розгляду.

Рішення третейського суду щодо існування і дійсності арбітражної угоди, а також щодо сфери застосування арбітражної угоди може бути оскаржене в державному суді тільки після винесення

арбітражного рішення і закінчення арбітражного розгляду. Принцип «компетенції компетенції» базується на тому, що не можна вважати арбітрів некомпетентними у розгляді ними питання про власну компетенцію і винесенні справедливого і неупередженого рішення з цього питання.

Відповідно до п. 1 ст. 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» третейський суд може сам прийняти постанову про свою компетенцію, у тому числі щодо будь-яких заперечень наявності або дійсності арбітражної угоди [5]. Даний принцип закріплений також у міжнародний арбітраж них регламентах ЕСК (ст. 18), ЕКАДС (п. 3 ст. VI), ЮНСІТРАЛ (п. 1 ст. 21). Він передбачений і в Типовому законі ЮНСІТРАЛ (п. 1 ст. 16). Нарешті, він закріплений у Європейській конвенції 1961 р. [3]. Відповідно до п. 3 ст. V Конвенції арбітражний суд, проти якого заявлений відвід про непідсудність, повинен відмовлятися від розгляду справи і має право сам ухвалити рішення про свою компетенцію, про наявність чи дійсність арбітражної угоди або угоди, складовою якої ця угода є. Проте зазначене рішення арбітражного суду може бути згодом оскаржене в компетентному державному суді відповідно до закону країни суду.

Принцип «компетенції компетенції» передбачається й у регламентах багатьох постійно діючих міжнародних комерційних арбітражів. Так, відповідно до п. 2 ст. 8 Арбітражного регламенту Міжнародної торговельної палати, якщо одна зі сторін висуває одну або кілька претензій щодо існування або дійсності арбітражної угоди і якщо Міжнародний арбітражний суд переконується в існуванні такої угоди, суд може, не вирішуючи питання про допустимість або обґрунтованість претензії (або претензій), прийняти справу до арбітражного провадження [1]. У такому випадку будь-яке рішення, як-от про компетентність арбітра, приймається самим арбітром.

В аспекті обраної теми дослідження, важливим є визначення права, яке сторони обирають для регулювання прав і обов'язків у договорі (інститут автономії волі). Зокрема, на це і на багато інших важливих питань сторони повинні звернути увагу в арбітражному застереженні (арбітражній угоді), яке повинно бути обов'язковим елементом у зовнішньоекономічному договорі (контракті). Арбітражне застереження є ключовим моментом у визначенні способу вирішення зовнішньоекономічних спорів, особливо якщо

сторони бажають віднести свої спори на вирішення комерційного арбітражу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Арбітражний регламент Міжнародної торговельної палати: діє з 01.01.1998 р.
2. Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародний торговий арбітраж» від 30.05.1997 р.
3. Європейська конвенція ООН «Про зовнішньоторговельний арбітраж» від 21.04 1961 р.
4. Конвенція ООН «Про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень» від 10.06.1958 р.
5. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р., зі змінами від 03.10.2017 р.
6. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні: теорія та законодавство / Торг.-пром. палата України; Під заг. ред. І. Г. Побірченка. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2013. – 584 с.

А.В. Андрушко,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

СВОБОДА ПІД ПРИЗМОЮ ТРУДОПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Проголошення свободи у контексті трудовправового захисту – це засаднича основа для її наукового дослідження і тлумачення. Базовим принципом реформування трудового законодавства в Україні є свобода праці, свобода трудової діяльності. Працівник вільний реалізовувати свої здібності до праці на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також працювати за трудовим договором з фізичними особами. Свобода до продуктивної та творчої праці проявляється і в укладенні трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, установах, організаціях. Передумови такої реалізації продиктовані свідомим вибором працівником професії, спеціальності, кваліфікації та

посади. Та й власне працювати чи ні – свобода вибору за працівником, позаяк примусова праця, що виконується людиною під загрозою покарання, а не за власним бажанням – заборонена.

Свобода працівника – це перш за все свобода його самореалізації, втілення якої відбувається в межах трудового законодавства. Проблема свободи працівника у контексті трудового права – це проблеми вибору у самовизначенні і самореалізації при укладенні, зміні та припиненні трудових правовідносин. Працівник є основним суб'єктом трудового права, правовий статус якого потребує особливого правового захисту, а свобода є найважливішим показником цього захисту.

Виявивши бажання на укладення трудового договору, працівник не обмежений у своєму праві на його розірвання за власним бажанням. При чому, якщо працівник після закінчення строку попередження про звільнення не залишив роботи і не вимагає розірвання трудового договору, роботодавець не вправі звільнити його за поданою раніше заявою, крім випадків, коли на його місце запрошено іншого працівника, якому відповідно до законодавства не може бути відмовлено в укладенні трудового договору. Крім того, свобода працівника реалізується і у праві поворотного прийняття на роботу у тому випадку, якщо звільнення відбувалось за п.1 ст. 40 КЗпП України, і в подальшому роботодавець проводить прийняття на роботу працівників аналогічної кваліфікації; у переважному праві на залишення на роботі при вивільненні у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці; праві відкликання своєї раніше поданої заяви про звільнення за власним бажанням та ін.

У свою чергу обмеження свободи власника або уповноваженого ним органу у звільненні працівників є високою соціальною гарантією, позаяк у певних випадках вимагає згоди виборного органу (профспілкового представника) первинної профспілкової організації, членом якої є працівник. Якщо ж розірвання трудового договору з працівником проведено власником або уповноваженим ним органом без звернення до виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), суд зупиняє провадження по справі, запитує згоду виборного органу і після її одержання або відмови в дачі згоди на звільнення працівника, розглядає спір по суті. Крім того, обмеження свободи роботодавця має місце у забороні звільнення

працівника в період його тимчасової непрацездатності та перебування у відпустці; у забороні вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором; у переведенні на іншу роботу на тому ж підприємстві, а також переведенні на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість та ін.

Окреслення меж трудовправового захисту свободи має велике теоретичне та практичне значення і при укладенні колективного договору між власником або уповноваженим ним органом і первинною профспілковою організацією, а у разі її відсутності – представниками, вільно обраними на загальних зборах найманих працівників або уповноважених ними органів щодо встановлення взаємних зобов'язань регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин. Особлива роль тут відведена питанням змін організації виробництва і праці, забезпечення продуктивності праці, встановлення гарантій, компенсацій, пільг, участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства, установи, організації, умов регулювання фондів оплати праці тощо.

Такий інститут трудового права, як час відпочинку також дає можливість для реалізації свободи працівників у трудових відносинах. Насамперед це стосується використання часу обідньої перерви, вихідних, святкових днів, щорічної основної відпустки на свій розсуд, можливість компенсації за роботу у вихідний день, перенесення щорічної відпустки, права на щорічну відпустку у разі переведення на інше місце роботи, надання відпустки без збереження заробітної плати. Трудовправовий захист свободи виражений також в охороні праці у створенні безпечних і нешкідливих умов праці, перерв у роботі для обігріву і відпочинку, переведенні на легшу роботу, охороні праці жінок та праці молоді, осіб з інвалідністю.

Відтак варто наголосити, що порушене питання є лише одним із сегментів складної багаторівневої теорії свободи у трудовому праві, яка потребує подальшого глибинного аналізу та осмислення.

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ

Здійснивши свій професійний вибір і вийшовши на ринок праці, молодь має визначитися з тими пропозиціями, які є на ньому. Завдання держави – сприяти трудовправовому становищу молоді та активізувати її участь у суспільно-політичному житті держави. При цьому, молодь, молоді громадяни – це громадяни України віком від 14 до 35 років (стаття 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні») [1]. Молодь має отримувати позитивні результати щодо створення державою сприятливих умов для розвитку і професійної реалізації. У зв'язку з цим важливе значення має правова і соціальна підтримка молоді серед основних пріоритетів державної політики, відображена у Постанові Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148 „Про затвердження Державної цільової соціальної програми „Молодь України” на 2016-2020 роки [2].

Важливо підкреслити, що об'єктивними причинами виникнення проблем у працевлаштуванні сучасної молоді є відносно низький рівень соціально-економічного розвитку та обмежені матеріальні ресурси держави, негативний вплив на суспільство сили інерційного розвитку, пов'язаного із застарілими методами адміністративно-командного управління, тоталітарною ідеологією, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, відсутність механізму залучення молоді і творчого запозичення позитивного зарубіжного досвіду та узгодження національної молодіжної політики з молодіжною політикою ЄС. Без перебільшення державна політика у молодіжній сфері потребує удосконалення з метою приведення у відповідність з потребами молоді та українського суспільства. Для цього необхідно провести системний аналіз можливостей та потреб молоді, здійснити перехід до відкритої моделі державної політики у молодіжній сфері в Україні, в якій молоді люди зможуть осмислено брати участь у прийнятті рішень, що впливають на їх життя, та забезпечити здійснення заходів відповідно до пріоритетів, а також необхідних для розвитку навичок та здібностей молоді.

Згідно з положеннями Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби. Дворічний строк першого робочого місця обчислюється з урахуванням часу роботи молодого громадянина до призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу. Разом з цим, з метою забезпечення права на працю молоді, що отримала вищу або професійно-технічну освіту першим робочим місцем передбачено: встановлення місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування для підприємств, установ і організацій квоти робочих місць для працевлаштування молоді та надання роботодавцю дотації для забезпечення молоді першим робочим місцем. Для працевлаштування зазначеної категорії громадян місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад за поданням центрів зайнятості встановлюють квоту робочих місць для підприємств (об'єднань), установ і організацій незалежно від форм власності та організаційних форм з чисельністю працюючих понад 20 осіб для бронювання ними до 5 відсотків загальної кількості робочих місць, у тому числі з гнучкими формами зайнятості. На жаль не завжди законодавча квота є реальною можливістю для молоді працевлаштуватися за здобутою спеціальністю, тому проблема безробіття для молодих українців залишається однією з найактуальніших, оскільки рівень безробіття росте, нові робочі місця створюються повільно, що слугує досить значній трудовій міграції молодого населення України. Тому порушена проблема потребує негайного політичного і правового втручання, адже молодь – це найважливіший трудовий ресурс держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лютого 1993 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2998-12>

2. Про затвердження Державної цільової соціальної програми „Молодь України” на 2016-2020 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року № 148 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

Н.Л. Бондаренко-Зелінська,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

КОНСОЛІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ

Національна система захисту прав особи потребує реформування, адже наразі норми чинного законодавства України часто лише декларують ті чи інші права, в той час як правові гарантії фактичного здійснення та захисту таких прав відсутні¹.

Недосконалість правового регулювання питань захисту прав людини обумовлена цілою низкою факторів, серед яких окремо слід виділити низький рівень правової культури. При чому не тільки громадяни але й значна частина юристів наразі не мають потрібних знань та відповідних навичок для ефективного застосування будь-яких способів врегулювання спорів крім юрисдикційних.

Загалом світова практика захисту прав особи поряд з судовим, адміністративним та прокурорським використовує різні способи альтернативного врегулювання спорів (АВС), які дозволяють *не просто ліквідувати конфлікт, а й примирити конфронтуючі сторони навіть в тих випадках, коли конфлікт виходить за межі права*. До таких зокрема належать: *медіація (mediation)*², *арбітраж*

¹ Варто згадати хоча б права: на безкоштовну медичну допомогу, на соціальне забезпечення, на гідний рівень життя тощо....

²Спосіб АВС, вид посередництва, що передбачає взаємодію сторін конфлікту та незалежного, нейтрального, кваліфікованого посередника – медіатора, який сприяє останнім у відновленні комунікації, обговоренні конфлікту та пошуку способів його вирішення або взаємовигідного (взаємоприйнятного) для них врегулювання конфлікту..

(arbitration)³, «мед-арб» (med-arb)⁴, консоліація (condiation)⁵, незалежна експертиза щодо встановлення фактичних обставин справи (neutral expert fact-finding)⁶ тощо.

Утім, в межах цієї доповіді хотілося б зосередити увагу лише на одному з них – на консоліації [1].

Основними принципами консоліації, як інших АВС є: добровільність (сторони спору повинні дати згоду на застосування цього способу АВС добровільно і усвідомлено), конфіденційність (отримані у процесі примирення відомості не підлягають розголошенню, за виключенням певних виняткових ситуацій), нейтральність посередника (останній повинен професійно і неупереджено виконувати свої обов'язки) тощо.

Водночас при консоліації допомога посередника спрямована, в першу чергу, на сприяння конфліктуючим сторонам в обміні інформації для внесення ясності в питання, які є предметом спору між сторонами та формування в останніх уявлення про можливі шляхи його врегулювання на взаємоприйнятних умовах. У зв'язку з цим, консиліатор виступає не тільки як посередник, але й як своєрідний радник конфліктуючих сторін. Це означає, що посередник може робити сторонам консультативні зауваження, що стосуються характеру спору протягом всього процесу [2].

Саме в ролі, яку виконує посередник у врегулюванні спору, полягає суттєва відмінність консиліації від інших АВС. Так, якщо завданням медіатора в основному є саме налагодження комунікації між конфліктуючими сторонами, які повинні самотійно вирішити

³ Спосіб АВС, що передбачає взаємодію сторін конфлікту та незалежного, нейтрального, кваліфікованого посередника — арбітра, який за результатами обговорення конфлікту пропонує сторонам свій варіант рішення, яке є обов'язковим для них.

⁴ Врегулювання спору за допомогою посередника-арбітра, який у випадку недосягнення сторонами угоди вповноважений вирішити конфлікт в порядку арбітражу

⁵ Спосіб АВС, вид посередництва, що передбачає взаємодію сторін конфлікту та незалежного, нейтрального, кваліфікованого посередника — консиліатора, який за результатами обговорення конфлікту пропонує сторонам варіант рішення, яке не є обов'язковим для них.

⁶ Спосіб АВС, що передбачає залучення сторонами конфлікту або суб'єктом, що розглядає/вирішує спір незалежного фахівця, який досліджує окремі обставини справи і дає їм нейтральну оцінку (neutral evaluation) або здійснює нейтральну експертизу щодо обставин справи, що потребують спеціальних знань (neutral expert fact finding).

конфлікт, то до послуг консиліатора сторони звертаються з проханням дати пораду щодо окремих фактів спору та/або запропонувати їм варіант рішення. При цьому консиліація відрізняється й від арбітражу, адже рішення консиліатора не має імперативного характеру. Різняться і алгоритм дій в ході консиліації, медіації та арбітражу: при консиліації посередник не підпорядковується наперед визначеній процедурі, оскільки, як правило, її визначають сторони і можуть змінювати в процесі проведення, в той час як медіатор та арбітр повинні чітко дотримуватися наперед визначеної процедури.

Крім того, на відміну від арбітражу, консиліація не обмежена правовим предметом спору, тому консиліатор (посередник), пропонуючи варіант рішення, спирається не тільки на правові рамки спору, а й може враховувати економічні, фінансові та/або приватні інтереси сторін. Більше того, якщо арбітр виловлює своє рішення тільки після розгляду справи, то консиліатор може пропонувати варіанти рішення сторонам на будь-якому етапі обговорення. Ще однією відмінністю консиліації від інших способів АВС є те, що при цій процедурі конфліктуючі сторони зазвичай не беруть безпосередню участь в обговоренні. Після того, як сторони погоджуються використовувати послуги консиліатора, вони, як правило, спілкуються з посередником і через нього відбувається комунікація.

Консоліація як і інші способи АВС дозволяє вирішити правовий конфлікт не тільки з мінімальними затратами коштів та часу, а й конфіденційно, на умовах прийнятних для обох сторін спору. Це, у свою чергу, сприяє збереженню добрих стосунків та продовженню правовідносин на майбутнє, що є дуже важливим для будь-якого цивілізованого суспільства.

Більше того, провадження даного способу для сприяння вирішенню спорів не потребуватиме значних фінансових чи організаційних затрат, оскільки певні елементи консоліації вже отримали законодавче оформлення в новій редакції ЦПК України в примирній процедурі, «Врегулювання спору за участю судді» (глава 4 розділу III) [3]. При цьому давати поради це одна з основних функцій будь-якого юриста, і серед представників різних юридичних професій є достатня кількість фахівців, які можуть кваліфіковано здійснювати функції посередника-радника. Така специфіка робить консоліацію не тільки гідною альтернативою

класичній судовій процедурі, а й дуже привабливим способом врегулювання спорів.

Підсумовуючи слід констатувати, що для удосконалення національного механізму захисту прав особи потрібне інформування населення про існуючі та можливі способи ефективного захисту прав особи, а також заходи орієнтовані на зміну суспільної свідомості, переорієнтації її на мирне співіснування та вирішення конфліктів на засадах примирення. Більше того, перший крок на цьому шляху вже зроблено – законодавчо закріплено примирну процедуру в діючих процесуальних кодексах, що сприятиме популяризації мирного врегулювання конфліктів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Convention on Conciliation and Arbitration within the OSCE adopted by the Council of Ministers at its meeting held on 15 December 1992 / OSCE. URL :<http://www.osce.org/cca/111409>.

2. Conciliation / Understandingadr. URL : <https://understandingadr.wordpress.com/conciliation/>

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2014 р. № 1618–IV, у ред. Закону України від 03.10.2017 р. № 2147–VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

О.І. Гнатюк
(м. Київ)

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ»

Необхідність реформування кримінального процесуального законодавства спричинило появу діаметрально протилежних поглядів щодо змісту інституту учасників у кримінальному провадженні. Тенденції реформування та подальшого розвитку системи кримінального процесуального права, реалізація теоретичних положень та практики процесуальної діяльності наукових інститутів сьогодні є пріоритетними напрямками у сфері

боротьби з кримінальними правопорушеннями. Загальні положення учасників у кримінальному провадженні розглядаються відповідно до їх процесуального статусу, правового змісту, процедури закріплення та функціонального визначення сторони обвинувачення, яка збирає, оцінює докази в кримінальному провадженні, сторони захисту, яка бере участь у доказуванні невинуватості підозрюваного (обвинуваченого), інших учасників кримінального провадження, які задіяні в разі проведення слідчих розшукових дій [5, с.56].

Процесуальний статус кожного із учасників кримінального провадження, з процесуальних дій та рішень яких фактично складається все кримінальне провадження, має свої особливості, що обумовлено різним змістовим наповненням їх інтересів та ступенем зацікавленості у кримінальному провадженні. Окремі учасники можуть набувати свого кримінального процесуального статусу тільки в межах певних стадій кримінального провадження (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий), а інші – протягом усього кримінального судочинства (суд, прокурор тощо) [6, с.246].

У кримінальному провадженні беруть участь особи, які за своїм об'ємом правосуб'єктності, інтересами є досить різноманітними та які об'єднані загальним терміном «учасники кримінального провадження» (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України) [1; 6, с.247; 7, с.112]. Цим терміном КПК України охоплює сторони кримінального провадження (з боку обвинувачення – орган досудового розслідування і прокурор; з боку захисту – підозрюваний, обвинувачений, їх законний представник (у випадку їх неповноліття) і захисник (адвокат), виправданий і засуджений та їх захисник у контрольних стадіях провадження), потерпілого і його представника чи законного представника, цивільного позивача і цивільного відповідача та їх представників і законного представника цивільного позивача, особу, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), заявника, який звернувся до уповноваженого органу державної влади з заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення, свідка та його адвоката, понятого, заставодавця (при внесенні застави не підозрюваним чи обвинуваченим), перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, судового розпорядника [1; 6, с.247].

Однак, наведений у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України перелік учасників кримінального провадження не є вичерпним і до нього необхідно додати представника адміністрації дитячої установи, якій передано під нагляд неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого як запобіжний захід (ст. 493 КПК), представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, які беруть участь у судовому розгляді кримінальних справ про обвинувачення неповнолітніх (ст. 496 КПК), особистого поручителя, який бере участь у кримінальному провадженні у випадку застосування до підозрюваного чи обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (ст. 180 КПК). Всі вони наділяються відповідним процесуальним статусом і є учасниками кримінального провадження [1; 2, с.30-31; 6, с.247]. При цьому, загальним для них є те, що всі вони в тій чи іншій формі беруть участь у кримінальному провадженні, вступають між собою в процесуальні правовідносини і тому є учасниками кримінального процесу [6, с.248].

Усі учасники кримінального провадження характеризуються тим, що вони: а) беруть участь у провадженні на підставах і у порядку, передбачених кримінально-процесуальним законом, за умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у провадженні; б) мають визначені права та обов'язки (закон визначає порядок їх реалізації); в) діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку; г) вступають у процесуальні правовідносини; д) несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників [1; 6, с.248].

Окреслення відповідної термінології у кримінальному процесуальному законодавстві, що визначає суб'єктний склад кримінально-процесуальних відносин є нагальною потребою для визначення термінів «суб'єкт» та «учасник» кримінального провадження, а також окреслення відповідної групової класифікації осіб, які беруть участь під час провадження у кримінальних справах. Разом із тим, законодавче закріплення поняття «учасники кримінального провадження» не зняло всієї гостроти щодо співвідношення понять «учасники кримінального провадження» та «суб'єкти кримінального провадження», які, на думку вітчизняних науковців, є ідентичними за своїм змістом, але варто вживати термін «учасники кримінального процесу», адже Кримінально-

процесуальний закон називає суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності учасниками кримінального провадження, наділяючи їх тими чи іншими правами та обов'язками [6, с.248]. Хоча деякі науковці стверджують, що не кожний суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності є учасником кримінального процесу [6, с.249].

Загальною ознакою для суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності (учасників кримінального процесу) є те, що їх участь виражається у вчиненні таких процесуальних дій, сукупність яких утворює кримінальне провадження, тобто суб'єкти процесуальної діяльності – це учасники кримінального процесу. Крім суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, є й інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні: експерти, перекладачі, поняті, свідки, які виконують певні обов'язки і користуються певними правами, внаслідок чого вчиняють окремі процесуальні дії, але вони не виконують кримінально-процесуальних функцій і не займають постійного положення у провадженні по кримінальній справі. Процесуальні дії цих осіб слугують або засобами доказування (свідки, експерт), або засобами закріплення доказів (поняті), або засобом спілкування між суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності (перекладачі). Їх участь у кримінальному процесі має епізодичний характер: вони притягуються до участі у проведенні певних слідчих і судових дій та по виконанні своїх обов'язків вибувають з процесу. Тому свідки, поняті, експерти та перекладачі, які відіграють важливу роль у кримінальному провадженні, не є суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, хоча вони здійснюють окремі процесуальні дії і є суб'єктами окремих кримінально-процесуальних відносин [5, с.58; 6, с.249].

У теорії вітчизняного кримінального процесу особи, які беруть участь у ньому поділяються на суб'єктів та учасників. Зазначені поняття можуть вживатися як синоніми, при цьому під суб'єктом кримінального провадження слід вважати всіх фізичних або юридичних осіб, які володіють необхідним об'ємом правосуб'єктності для участі у ньому. А під учасником слід розуміти суб'єкта кримінального провадження, який фактично бере участь у кримінальному провадженні реалізуючи наданий йому об'єм правосуб'єктності. Виходячи з цього, під час реалізації кримінально-процесуальної діяльності, кожен його учасник завжди

має бути суб'єктом кримінального провадження, тобто користуватися наданою правосуб'єктністю, але при цьому суб'єкт або сторона кримінального провадження не завжди може бути учасником кримінального провадження [6, с.250; 8, с.202].

Таким чином, учасниками кримінального провадження є державні органи, їх посадові та службові особи, фізичні та юридичні особи, які наділені процесуальними правами і обов'язками, реалізуючи які вони вступають між собою у процесуальні правовідносини і тим самим здійснюють кримінально-процесуальну діяльність або беруть участь у ній для досягнення прокладених на них завдань кримінального провадження. Характер здійснюваних учасниками кримінального провадження процесуальних функцій, їх роль та призначення обумовлює необхідність їх поділу на певні класифікаційні групи, при цьому враховують спрямованість і характер їх діяльності у кримінальному процесі, а також цілі, які вони переслідують, та завдання, які вирішують [6, с.250].

Учасники кримінального провадження можуть по-різному залучатися до сфери кримінально-процесуальних відносин: 1) в силу посадових обов'язків (суд, суддя, прокурор, слідчий); 2) за допомогою реалізації своїх суб'єктивних прав (потерпілий, цивільний позивач, їх законні представники); 3) з волевиявлення посадових осіб (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, свідок, понятий тощо); 4) шляхом виконання доручення, отриманого від іншого учасника кримінального провадження (захисник, представник тощо) [1; 2; 3; 4; 6, с.251; 7, с.117-118].

Правовий статус у кримінальному процесуальному праві складається з категорії «процесуальний статус» і на підставі взаємозв'язку елементів, що входять до змісту цього поняття, формується система кримінальних процесуальних правовідносин, які діють на всі етапах, стадіях кримінального провадження. Дослідники умовно поділяють окреслені підходи на три групи: перша – включає правовий статус та загальноприйняті елементи: права, свободи, обов'язки, юридичну відповідальність; другу – складають твердження, що, т. зв., загальноприйнятих елементів статусу особи (прав, свобод, обов'язків, законні інтереси, юридичні гарантії, відповідальність) недостатньо для визначення його сутності, оскільки вони неповно визначають правове становище

особи; третя – виключає зі змісту правового статусу один із загальноприйнятих елементів. Так, О. Белькова на підставі загальноприйнятого розуміння категорії «правовий статус» – називає правовим статусом систему соціально припустимих, нормативно закріплених та гарантованих авторитетом держави можливостей особи як суб'єкта правовідносин. Н. Оніщенко розуміє під правовим статусом соціально припустиму і необхідну можливість потенцій особи не просто як індивіда, а як громадянина держави. В. Городовенко, М. Джига, В. Маляренко розуміють правовий статус через його структурні елементи, які визначають майже всю форму кримінального провадження [5, с.57].

Найбільш раціональним і таким, якому більшість сучасних учених віддає перевагу, є визначення статусу як сукупності певних ознак, тобто під правовим статусом особи слід розуміти правове положення суб'єкта, яке закріплене в чинному законодавстві та відображає індивідуальні особливості і реальне положення в системі суспільних відносин. Процесуальний статус, у звичайному розумінні містить права і обов'язки учасників, не є вихідним положенням, з якого починається формування процедури кримінального провадження. Ця категорія є вивідною з інших положень, що визначають порядок судочинства [5, с.57].

Правовий статус – це юридичне закріплення становища особи в суспільстві, він ставить частину його суспільного статусу та відноситься до якості особи як людини і громадянина і характеризує зв'язки з державою та суспільством. Розвиток інституту правового статусу встановлює такі положення: розмежування функцій кримінального переслідування між учасниками кримінального провадження; обвинувачення, захисту та правосуддя; встановлення класифікації учасників, які здійснюють або беруть участь у кримінальному провадженні [5, с.57].

І. Петрухін аналізуючи правовий статус як певного роду систему елементів, його складових у їх взаємозв'язку, взаємозумовленості і взаємозалежності, вважає, що єдиного правового статусу в кримінальному процесі немає. Кожний учасник кримінально-процесуальної діяльності має свій процесуальний статус, користується своїми процесуальними правами й обов'язками. І. Фойніцький, М. Чельцов та ін. включають процесуальні права в перелік основних прав, зауважуючи, що ці права не мислимі без існування державної правової системи, у якій

вони себе переважно виявляють [5, с.57]. Аналіз цих висловлювань дає підстави вважати, що суб'єкт кримінального процесу є носієм прав та обов'язків і може брати участь у провадженні слідчих і судових дій під час досудового слідства і судового розгляду по кримінальному провадженню. Конституційний правовий статус включає як конституційні, так і процесуальні права. Основні права включають у себе процесуальні права, які закріплені в КПК України. Статус суб'єктів кримінального провадження поділяють на дві групи: першу – складають органи, що мають державновладні повноваження і є носіями певної сукупності прав і обов'язків, пов'язаної зі здійсненням кримінально-процесуальної діяльності; другу – громадяни як носії прав, обов'язків і гарантій кримінального процесу [5, с.58].

В. Тertiшник підрозділяє учасників кримінального провадження на державні органи та особи, які виконують кримінальний процес (державні органи, які мають владно-розпорядні функції), учасників процесу (підозрюваний, обвинувачений, підслідний, цивільний позивач, відповідач), які захищають свої інтереси; учасники процесу, які захищають інтереси «третіх осіб» (захисник); особи, які надають допомогу у кримінальному процесі (поняті, перекладач, фахівець, свідок) [5, с.59]. М. Строгович поділяє учасників кримінального провадження на державні органи, посадові особи, громадяни, які виконують одну з трьох функцій: обвинувачення, захисту, вирішення кримінального провадження. Однак, кримінальний процес побудовано на поліфункціональній основі, де кожен суб'єкт процесу виконує основні та тільки йому притаманні функції. Неможливо забезпечити вирішення кримінального провадження без свідка, перекладача, фахівця, експерта [5, с.58].

Згідно п. 19 ст. 3 КПК кримінальне процесуальне законодавство будується за принципом спеціалізованих суб'єктів, тобто сторін кримінального провадження: з боку обвинувачення – слідчий суддя, прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, потерпілий, його представник та законний представник; з боку захисту – підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні адвокати (захисники) та законні представники.

Однак процесуальний діалог може відбуватися і за межами цих суб'єктів: прокурор – підозрюваний, слідчий – потерпілий, що значно ускладнює діалог у силу витрати часу на роз'яснення юридичних аспектів певних процесуальних дій та суперечок, викликаних нерозумінням особливостей юридичної діяльності [9, с.317].

У главі 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК дано перелік учасників кримінального провадження: суд; сторона обвинувачення: прокурор; органи досудового розслідування; керівник органу досудового розслідування; слідчий; оперативні підрозділи; сторона захисту: підозрюваний, обвинувачений та їх законні представники; виправданий; засуджений; захисник; потерпілий і його представник; інші учасники кримінального провадження: заявник; цивільний позивач і відповідач та їх представники; представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; свідок; перекладач; експерт; спеціаліст; секретар судового засідання; судовий розпорядник [1].

Перелік учасників кримінального провадження не дає можливості встановити систему їх повноважень, можливість використання ними прав та обов'язків, адже вони мають у кримінальному процесі свої законні інтереси і правові засоби захисту. Тому розмежовувати учасників і суб'єктів кримінального провадження лише на цих підставах не можна, адже закон встановлює права й обов'язки для кожного з них [5, с.58]. Коло учасників кримінального провадження досить різноманітний: одні відстоюють інтереси держави (суддя, слідчий, прокурор, орган дізнання або особа, яка провадить дізнання); другі захищають або представляють особові інтереси (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, цивільний позивач, відповідач). Далеко не однаковими є вплив і роль кожного з них на хід та результати процесу [5, с.59].

Таким чином, в основі класифікації учасників кримінального провадження висловлені різні точки зору, які можливо об'єднати: перші – учасники процесу, яких класифікують на підставі завдань кримінального судочинства, це органи та посадові особи державних органів (слідчий, прокурор, суддя, колегіальний суд); другі – учасники, які поділяються на підставі відповідно до належних їм прав та обов'язків, а також відповідних кримінальних функцій;

треті – учасники, на яких законом покладено право доказування обставин кримінального провадження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. із змінами від 18.10.2018 р. ВВР, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 2. 664 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
5. Заклюка А. В. Інститут учасників кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 56-60.
6. Король В. В., Юрчишин В. Д. Сутність категорії «учасник кримінального провадження» в науці кримінального процесуального права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 245-253.
7. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
8. Пилипенко Д. О. Термінологічне визначення осіб кримінально-процесуальних правовідносин. *Юридична наука*. 2011. № 2. С.200-204.
9. Столітній А. В. Система та структура суб'єктів кримінального провадження. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 314-317.

О.М. Горенко,
Директор НВК №7
(м. Хмельницький)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ ЯК ШЛЯХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Анотація: у статті зроблено спробу окреслити основні закономірності демократичного управління закладом загальної середньої освіти, подано характеристики освітнього процесу, ґрунтованого на демократичних засадах; наголошено на важливості формування громадсько активної учні; розкрито основні шляхи розвитку демократичної шкільної громади.

Ключові слова: демократичне управління закладом освіти, права людини, громадянсько активна школа, шкільне демократичне середовище, учнівське врядування.

Annotation: the article attempts to determine the basic regularities of democratic institution of general secondary education, provides the characteristics of the educational process based on democratic principles; reveals the importance of creating a public active student and the main ways of developing a democratic school community.

Key words: democratic institution of education, human rights, a civic active school, a school democratic environment, student governance.

За останні десятиліття у суспільстві склалося дещо «опозиційне» ставлення до школи. Першочерговим завданням нової української школи, яку будують сьогодні, є відновлення престижу школи та поваги до вчителя. Школа – це одна з перших державних інституцій, з якою зустрічається дитина. Вона є своєрідною моделлю суспільства, яка допомагає учням зрозуміти сучасний світ, налагодити й зміцнити зв'язки з місцевою громадою, суспільством загалом, міжнародною спільнотою. Саме тому і роль школи має трансформуватися від закладу, в якому лише передають знання, до центру життя громади. Сучасна школа у партнерстві з батьками здатна генерувати відчуття соціальної справедливості в учнів та розвивати компетентності, необхідні у ХХІ ст., а саме: вміння

комплексно вирішувати проблеми, критично мислити, бути креативними, вміти приймати відповідальні рішення та співпрацювати з іншими.

У статті автор ставить за мету окреслити основні закономірності демократичного управління закладом загальної середньої освіти як шляху до дотримання прав людини у школі, схарактеризувати освітній процес, оснований на засадах демократичних цінностей, розкриває основні кроки до побудови демократичного шкільного середовища. Дослідження акцентує увагу на моделі громадсько активної школи.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти демократичних моделей управління закладом освіти висвітлені у дослідженнях О. Бочкарьова, В. Грабовського, Л. Даниленко, Л. Калініної, О. Онаць, І. Осадчого, Н. Островерхової, О. Пастовенського, Г. Єльнікової.

Виклад матеріалу. Одним із дієвих засобів формування відповідального ставлення громадськості до школи є запровадження демократичного управління закладом освіти, яке передбачає створення вільного освітнього простору, управління яким здійснюється всіма учасниками освітнього процесу, діяльність якого відкрита та чесна і передбачає дотримання прав учнів, вчителів, батьків.

Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини визначає освіту для демократичного громадянства як: «... освіту, навчання, просвітницьку, інформаційну, практичну діяльність та активні дії, спрямовані на надання тому, хто навчається, знань, вмінь та розумінь, а також формування моделей поведінки та ціннісного ставлення у плані здійснення та захисту демократичних прав і обов'язків як члена суспільства, уміння зважати на різноманітність та відігравати активну роль у демократичному житті задля підтримки та захисту демократії і верховенства права [10]».

Три складові школи, які визначають демократизацію у ній, – власне освітній процес, самоврядування та середовище і зв'язки з громадою. Основною платформою успішних процесів є прийняття рішень щодо розвитку школи усіма учасниками освітнього процесу: адміністрацією, вчителями, учнями та батьками. Саме такий підхід дозволяє закріпити цінність прав людини, акцентувати увагу на відповідальності кожного за поступ закладу освіти.

«Традиційною в українському суспільстві є думка про те, що управління мають здійснювати ті, кого обрали або призначили виконувати управлінські функції. У такому разі весь тягар відповідальності за школу лягає на плечі директорів, які піклуються буквально про все – від організації навчального процесу до матеріально-технічного забезпечення. Участь батьків в умовах недостатнього фінансування закладів середньої освіти обмежується своєрідним «тягарем» – збиранням коштів на покриття витрат, пов'язаних з матеріально-технічним забезпеченням. Учні в цьому процесі не є активними особами, що формує у них споживачке ставлення до всього у школі, не виховує відповідальності за стан шкільного середовища. Учні можуть долучати до часткового прибирання шкільних приміщень та прилеглої території. У них немає можливості реально впливати на те, який вигляд має школа і що відбувається в ній [2]».

Демократизація освітнього процесу школи передбачає не формальне залучення учнів та батьків, яке зводиться до присутності на тих чи інших засіданнях, підтримці вже визначених рішень тощо, а дієву участь у формуванні шляхів розвитку закладу, безпосередню організацію тих чи інших заходів, підтримку або заперечення проектів тощо.

«Показниками демократичного управління школою можуть бути: наявність описаних і загальновідомих процедур про прийняття рішень, які стосуються функціонування школи, вирішення та запобігання конфліктам, відкрита і доступна інформація про внутрішнє функціонування школи та зовнішні впливи, наявність антидискримінаційної політики й інструкцій щодо дій у разі приниження людської гідності тощо [2]».

Упровадження державно-громадського управління як нова демократична модель управління розвитком закладу освіти стає досить поширеним. Нову модель управлінської діяльності відзначають відкритість, демократичність, поєднання державних засобів управління з громадською участю та впливом громади на освітній процес [4].

Громадсько-активна школа — це заклад освіти, в якому відбувається налагодження партнерських відносин між школою та територіальною громадою; забезпечення доступності ресурсів школи для громади; визначення потреб і ресурсів громади для школи; залучення батьків учнів школи й інших членів громади

до процесу управління; створення можливостей для членів спільноти стати партнерами в реалізації потреб громади. Стандарти громадсько-активної школи: лідерство, партнерство, соціальна інклюзія, послуги, волонтерство, навчання упродовж життя, розвиток громади, залучення батьків, шкільна культура.

Основною метою школи є не просто надання освітніх послуг учням, але й розвиток місцевої громади, залучення батьків та мешканців до вирішення освітніх, культурних, соціальних та інших проблем, які є як у школі, так і в громаді. Це дієвий механізм об'єднання активних, творчих людей, які орієнтуються на ідеали громадянського суспільства, на демократизацію.

Школа підтримує вільний обмін думками між учасниками освітнього процесу, оцінює потреби мешканців та місцевості, де вона розташована, бере участь у прийнятті рішень на місцевому рівні, а також забезпечує зворотній зв'язок щодо прийнятих рішень з боку громади; залучає нових партнерів для створення широкого спектру послуг для дітей, молоді, сімей та членів громади.

На нашу думку, основами створення демократичної школи є:

1. Формування демократичної культури як основи розвитку громадянського суспільства. Забезпечується через реалізацію демократичних принципів у всіх аспектах шкільного життя та сприяння розвитку шкільного самоврядування. Основним завданням є створення єдиного поля громадянського виховання не тільки учнів, але й усіх учасників освітнього процесу. «Заклад формує культурно-освітній простір школи, елементами якого є: зміст і форми правової та громадянської освіти, що відповідають віковому розвитку та рівням освіти і включають не тільки традиційні підходи, а й різні інтерактивні форми роботи з дітьми; сформована організаційна культура школи, особливе внутрішкільне освітньо-культурне середовище, традиції, правила та норми взаємодії і взаємин усіх учасників освітнього процесу; зміст позакласної та позашкільної роботи, побудований на принципах самоврядування та співрядування дітей та дорослих; відкритість освітньої системи закладу освіти зовнішньому соціумові та пряма взаємодія педагогів і учнів школи з ним [7, с. 76] ».

2. Забезпечення активної діяльності шкільного врядування. Передбачає створення дієвих органів врядування вчителів (педагогічна рада, науково-методична рада, методичні об'єднання, творчі та динамічні групи тощо), батьків (батьківська рада, клуби за

інтересами, асоціація батьків-випускників тощо), учнів (волонтерські загони, учнівське самоврядування, творчі майстерні тощо).

Критеріями розвитку шкільного врядування є включення його представників у керівництво школою, розробку стратегії розвитку закладу, здійснення поточного і перспективного планування діяльності, формування усвідомленої відповідальності за реалізацію спільних цілей, забезпечення спільної мети – реалізація законних прав та інтересів усіх учасників освітнього процесу.

3. Формування шкільного середовища, де школярі насамперед пізнають цінності демократії та прав людини. Саме комфортний клімат у школі дає змогу будувати рівноправні й відповідальні міжособистісні стосунки: учні – учні, вчителі – учні, вчителі – вчителі, вчителі – батьки, вчителі – адміністрація. Це не лише готує майбутніх громадян до життя в демократичному суспільстві, а й поглиблює мотивацію серед вчителів, підвищує ефективність навчання. Демократичне середовище формується й шляхом запровадження прозорих демократичних процедур у школі, зокрема й тих, які спрямовані на мирне залагодження конфліктів між учасниками навчально-виховного процесу, запобігання і боротьбу з дискримінацією, булінгом, насильством. Школа має заохочувати ініціативу та власну думку, критичне ставлення до дійсності, повагу до різноманітності, взаємоповагу та відповідальність. До того ж інфраструктура школи не повинна нікого дискримінувати за статтю, станом здоров'я, етнічним чи соціальним походженням, віросповіданням.

Шляхи створення:

1. Активна робота соціально-психологічної служби.
2. Відкритість адміністрації школи до залагодження конфліктних ситуацій.
3. Успішне впровадження інклюзії.
4. Проект учнівського самоврядування «Почни з себе».
4. Партнерство з громадою. Ефективними напрямками такої діяльності, як показало наше дослідження, можуть бути: проведення активних PR-кампаній навчального закладу; здійснення соціальних проектів та волонтерських акцій для місцевої громади; планування розвитку школи спільно з громадськістю на найближчі роки і перспективу. Треба розширювати співпрацю і партнерство з широким колом зацікавлених сторін на різних рівнях задля

досягнення максимального ефекту їхньої діяльності (політиків, спеціалістів у сфері освіти, батьків, освітніх установ, неурядових організацій, молодіжних організацій, засобів масової інформації та суспільства загалом). Вихованню громадян у дусі поваги до прав людини можуть сприяти публічні заходи в громаді, організовані школою, наприклад, відзначення Міжнародного дня прав людини або участь у проектах учнівського самоврядування.

5. Управлінська діяльність керівництва школи має базуватися на принципах гуманізації, людиноцентризму, соціалізації, інтегративної узгодженості, диференціації, демократизму. Це організація діяльності школи як хабу, вчителі і представники громади виступають тьюторами, коучами, модераторами, консультантами тощо.

Основні кроки керівництва для створення демократичної школи:

1. Створення активної групи учасників освітнього процесу, готової до змін.

2. Запровадження нових форм взаємодії учасників освітнього процесу (круглі столи, засідання Ради школи, засідання Батьківської ради, інноваційні форм проведення педагогічних рад, створення спільнот у соціальних мережах з метою дискусійного обговорення питань розвитку закладу).

3. Формування позитивного іміджу школи.

4. Залучення представників громади до участі у роботі школи (волонтерські акції, спортивні акції, проекти соціально-громадського спрямування).

5. Активізація учнівського врядування.

6. Правова освіта учнів 1-11 класів, батьків, вчителів.

7. Налагодження співпраці з закладами культури, спорту,

8. Прозорість та відкритість діяльності.

Для ефективного виконання своєї місії нова українська школа має розвиватися як активна відкрита соціально-педагогічна система. «... досвід, який діти отримують упродовж шкільних років, має величезний вплив на їхнє становлення як громадян. У школі вони дізнаються, що таке правила, як працюють інституції. Діти бачать, як здійснюється врядування, чи процес прийняття рішень прозорий, чи керівництво відповідає за прийняті рішення тощо. Учні мають змогу відчувати результати своєї участі у цих процесах. Саме у школі вони вивчають «правила гри» у демократичному суспільстві.

Відтак, школа може використовувати своє особливе становище для того, щоб давати базові знання, виховувати навички та довіру до демократії, її принципів та механізмів, а також створювати умови, які б допомагали учням повірити, що вони справді можуть брати участь в управлінні державою та державними інституціями. Тому демократія починається зі школи [2]».

Список використаних джерел та літератури:

1. Громадсько-активні школи в Україні: кроки до дій: Посібник зі створення та управління громадсько-активною школою / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – К.: СПД-ФО Парашин К. С., 2008.

2. Демократична школа. [Електронний посібник] / Європейський центр імені Вергеланда. – Режим доступу: <http://ukr.theewc.org>

3. Єльнікова Г. В. Організація та розбудова громадсько-активної школи як осередку розвитку громади: Навчально-методичний посібник / Г. Єльнікова, Л. Даниленко, Т. Сорочан та ін.. / [за заг. ред. Г. Єльнікової] / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком».- К.: СПД-ФО Парашин К. С., 2007.- 172 с.

4. Климко Л.В. Реалізація моделі громадсько-активної школи в контексті сучасних стратегій розвитку освіти // Л.В. Климко // Управління школою. - № 34-36, грудень 2015. – с. 10-12.

5. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>

6. Національна стратегія у сфері прав людини // Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

7. Онаць О. М. Особливості громадсько-активної школи як соціально-педагогічної системи / О. М. Онаць // Результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2015. – 336 с. – С.75-77.

8. Онаць О. М. Сутність феномену управління громадсько-активною школою / О. М. Онаць // Результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 рік. — К.: Інститут педагогіки, 2016. — 260 с.- С.49-51.

9. Онаць О. М. Особливості впровадження концептуальної моделі управління розвитком громадсько-активної школи / О. М.

Онаць // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2017. – 224 – С. 214-216.

10. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.living-democracy.com.ua/edchre-charter/>

О.В. Горобець,
(*м. Хмельницький*)

ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КОРУПЦІЙНІ АБО ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ. ЩО ЦЕ ТАКЕ?

Відомості про осіб, яких притягнуто до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної або цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а також про юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку з вчиненням корупційного правопорушення, вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, що формується та ведеться Національним агентством. Відомості про осіб, які входять до особового складу органів, що провадять оперативно-розшукову або розвідувальну чи контррозвідувальну діяльність, належність яких до вказаних органів становить державну таємницю, та яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, вносяться до розділу з обмеженим доступом Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, порядок його формування та ведення затверджуються Національним агентством.

Відомості про фізичних осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а також про юридичних осіб, до яких

застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку з вчиненням корупційного правопорушення, вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, протягом трьох робочих днів з дня надходження з Державної судової адміністрації України до Національного агентства електронної копії рішення суду, яке набрало законної сили, з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Відомості про накладення дисциплінарного стягнення за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, протягом трьох робочих днів з дня надходження до Національного агентства від кадрової служби державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, а також підприємства, установи та організації завіреної в установленому порядку паперової копії наказу про накладення дисциплінарного стягнення.

Інформація з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, про внесення відомостей про особу до зазначеного реєстру або про відсутність відомостей про таку особу подається:

- на запит державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з метою проведення спеціальної перевірки відомостей про осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

- на запит правоохоронних органів у разі необхідності отримання такої інформації в рамках кримінального або адміністративного провадження або на запит прокурора в рамках здійснення нагляду за додержанням вимог і застосуванням законів;

- у разі звернення фізичної особи (уповноваженої нею особи) або уповноваженого представника юридичної особи щодо отримання відомостей про себе або юридичну особу, яку він представляє.

Національне агентство забезпечує оприлюднення на своєму офіційному веб-сайті відомостей з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією

правопорушення, протягом трьох робочих днів після їх внесення до реєстру.

Відкритими для безоплатного цілодобового доступу є такі відомості про фізичну особу, яку притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення: прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада на час вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення; склад корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення; вид покарання (стягнення); спосіб вчинення дисциплінарного корупційного проступку; вид дисциплінарного стягнення.

Відкритими для безоплатного цілодобового доступу є такі відомості про юридичну особу, до якої застосовано заходи кримінально-правового характеру: назва; юридична адреса, код в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців; склад корупційного правопорушення, у зв'язку з вчиненням якого застосовано заходи кримінально-правового характеру; вид застосованих заходів кримінально-правового характеру.

Зазначені відомості не належать до конфіденційної інформації про особу та не можуть бути обмежені в доступі.

О.А. Дацюк,
кандидат богослов'я, протоієрей
(м. Хмельницький)

ЛЮДИНА І ВЛАДА У БІБЛІЇ

(в основу статті покладена лекція А.Десницького) [1].

Сьогодні є нагальна потреба популяризувати Святе Письмо, розглядаючи його у зв'язку з актуальними питаннями, яке ставить життя перед кожною людиною. Отже, розуміння прав людини стоїть у певному зв'язку з біблійними подіями та біблійною історією. Звісно, Біблія не містить прямої парадигми людських прав і свобод у готовому вигляді, там мало теорії, але там є багато практики: реальних історій, опису реальних подій, тощо. Тобто там є чимало прикладів з яких можна робити певні висновки.

Загальний мейнстрим біблійної концепції відношення до влади – лояльність.

Розглядаючи історію єврейського народу, слід зазначити, що рятуючись від рабства єгипетського, євреї живуть харизматичною общиною, не утворюючи держави у сучасному розумінні, на чолі їхньої громади харизматичний ватажок – спершу це був Мойсей, далі – Ісус Навин.

Ісус Навин вводить євреїв у Ханаан, де живе ця харизматична громада, яка у певний час говорить: «Дай нам царя, щоб ми були як інші народи...» (1 Цар. 8: 4-22): «...мужі ізраїльські збираються і приходять до Самуїла ...5 і сказали йому: Ось ти постарівся, і твої сини не ходять твоєю дорогою. І постав тепер над нами царя, щоб нас судив так, як і інші народи. 6 І слово було поганим в очах Самуїла, як сказали: Дай нам царя, щоб нас судив. І помолився Самуїл до Господа. 7 І сказав Господь до Самуїла: Послухайся голосу народу, так як тобі говорять, бо не тебе зневажили, але Мене зневажили, щоб Я не царював над ними. 8 За всіма ділами, які вчинили Мені від того дня, коли Я їх вивів з Єгипту, аж до цього дня, і оставили Мене і служили іншим богам, так і тобі ці чинять. 9 І тепер послухай їхній голос. Тільки свідчачи засвідчи їм і звістиш їм правила царя, який царюватиме над ними. 10 І Самуїл сказав всі господні слова до народу, що просять у нього царя, 11 і сказав: Це буде правило царя, який царюватиме над вами: Ваших синів візьме і поставить їх в своє військо і на свої коні і бігтимуть перед його колісницями; 12 і поставить їх собі тисячниками і сотниками і женцями своїх жнив і збирачами свого винограду, і щоб чинили його воєнне знаряддя і знаряддя його колісниць. 13 І візьме ваших дочок за виготовниць парфумів і за кухарок і за пекарок 14 і ваші поля і ваші виноградники і ваші добрі оливкові сади візьме і дасть своїм рабам. 15 І на ваше насіння і на ваші виноградники наложить десятину і дасть своїм скопцям і своїм рабам. 16 І ваші раби і ваші рабині і ваші добрі стада і ваші осли забере і візьме десятину на свої діла 17 і на ваші стада наложить десятину, і ви будете йому рабами. 18 І в тому дні закричите з перед лиця вашого царя, якого ви собі вибрали, і Господь не вислухає вас в тих днях, бо ви собі вибрали царя. 19 І нарід не бажав послухатись Самуїла і сказали йому: Ні, але хай над нами буде цар, 20 і будемо і ми так як всі народи, і наш цар судитиме нас і вийде перед нами і воюватиме нашу війну. 21 І Самуїл послухав всі слова народу і говорив їх до Господніх вух. 22 І

сказав Господь до Самуїла: Послухайся їхнього голосу і постав їм царя...».

Отже ми бачимо, що Господь не схвалює цієї по своїй суті гріховної ідеї, але велить Ісусу Навину таки поставити євреям царя, водночас попереджаючи про наслідки.

«Бути як інші народи» - ось чого хоче громада, але протягом історії ми бачимо, що євреї якраз і не були «як всі народи», тобто вони, на відміну від інших народів, мали віру у єдиного Бога, натомість, як інші були язичники, вони мали інші закони, відповідно до Синайського законодавства, тощо. Дослідники Біблії вважають, що приведений фрагмент книги Царів писався вже під час існування царської влади, або навіть після її падіння, тобто автор вже чітко усвідомлював що є влада царя... Слід ще раз підкреслити: пророк Самуїл одразу не приймає цього прохання, але Бог наказує підкоритися... Іншими словами, Бог говорить наступне: «...це придумали люди, це веління не Моє, але якщо хочете – спробуйте, та вам це не сподобається...».

Далі, читаючи Біблію, ми бачимо, що і справді з царями євреям не щастило – хороших царів було мало: Давид, Соломон, Єзекія, Іосія і все! Інші були погані і дуже погані. З цього маємо, що Старозавітна єврейська спільнота у впровадженні царів не мала розвитку, але навпаки – мала деградацію. Період царів скінчився розділенням царства: спочатку щезло Північне царство, а згодом і Південне.

Щодо поставлення царів у давньому Ізраїлі, то читаючи Псалтир, ми бачимо, наприклад у 2-му псалмі, що Царя обирають не люди – це не референдум, не вибори, його призначає Сам Бог. Цей псалом згодом почали тлумачити лише у Месіанському смислі, але тут ми бачимо і Божественну санкцію – цар, як помазаник Бога, як син... Хоч з Біблії ми вже знаємо, як держава ізраїльська постійно занепадає, але про царя говориться у Пс. 2 лише добре: «Чому розлютилися народи і народи повчилися марного? 2 Встали царі землі, і володарі зібралися разом проти Господа і проти його Христа. 3 Розірвім їхні кайдани і відкиньмо від себе їхнє ярмо. 4 Той, що живе на небі, висміє їх, і Господь покпить з них. 5 Тоді Він заговорить до них в своїм гніві і в своїй люті зведе на них замішання. 6 Я ж ним був поставлений царем над Сіоном - його святою горою, 7 сповіщаючи господні накази. Господь сказав до мене: Ти є мій син, Я сьогодні тебе породив. 8 Попроси в Мене, і

дам тобі народи в твою спадщину і твоє насліддя - кінці землі. 9 Ти їх пастимеш залізною палицею, розібеш їх наче глиняний посуд. 10 І тепер, царі, розумійте. Навчіться, ви всі, що судите землю. 11 Послужіть Господеві в страсі і радійте йому з тремтінням. 12 Почитайте Сина, щоб часом Господь не розгнівався і ви не згинули з праведної дороги. Коли загориться його гнів, блаженні всі, що на нього надіються».

Далі ми бачимо, що кілька речей, відповідно до прав людини з точки зору Ветхого Завіту, є недоторканими – це приватне життя і майно (зокрема право на володіння землею). Пророк Нафан у 2 Цар. 12 суворо винуватить царя Давида за випадок з Вірсавією та Урією і Господь наказує його смертю дитини, народженої від Вірсавії і згодом невеликою міжусобицею – вірш 11-12: «Так говорить Господь: Ось Я наводжу на тебе зло з твого дому, і заберу твоїх жінок перед твоїми очима і дам твому ближньому, і переспить з твоїми жінками перед цим сонцем. 12 Тому що ти потайки вчинив, і Я вчиню це слово перед всім Ізраїлем і перед цим сонцем...». Тут він пророкує маленьку громадянську війну, коли це зробить улюблений син царя Давида Авессалом (який на очах всього Ізраїлю входить в гарем і спить з його жінками). Ця ситуація описується як абсолютно неприпустима, а для царя немає нічого більш принизливого. Тут явне попередження, що «влазити у чуже ліжко» неприпустимо.

Інша ситуація вже з іншим царем – Ахавом, який навпаки був, напевне, найбільш поганим правителем і дружина його також була нечестива. Це історія про те, як держава хоче конфіскувати собі земельну ділянку громадянина (ситуація яка і зараз актуальна для багатьох) і не може. Це описується у 3-й книзі Царств 21: Цар пропонує Навуфею (Навоту) навіть гроші і немалі, але той відмовляється і цар нічого не може з цим зробити. Його дружина згодом влаштовує так, що Навуфея звинувачують у державній зраді і страчують та лише тоді землю забирають, але не раніше.

Отже, дружина і земля – власність людини і ніхто не має права її відібрати, відповідно до біблійних текстів. Спроба у це втручатися – найгірше, що може робити державна влада. Тут є визначений висновок: приватне життя у Біблії цінується дуже високо.

Варто ще згадати у цьому контексті три причини чоловікові не йти на війну: це коли він побудував будинок, посадив

виноградник і одружився (Втор. 20), відповідно до біблійних текстів Ветхого Завіту. Тобто коли він ще не встиг насолодитися приватним життям, яке виявляється важливішим. Це не концепція прав людини у чистому вигляді, але це права приватної людини, які вище за будь-яку примху і навіть державну необхідність.

У випадку з Навуфеем, до Ахава приходить пророк Ілля (3 Цар. 21) і суворо дорікає йому (за те, що царська влада втрутилася у приватні права людини): «... так говорить Господь: убив і отримуєш спадок?... На тому ж місці, де пси лизали кров Навуфея (Навота), вони лизатимуть і твою власну кров...» (3 Цар. 21:19). Ситуація прямої загрози виникає лише тоді, коли державна влада втручається у приватне життя. Язичницькі культи, гоніння на пророків, тощо, викликаючи обурення, таких різких слів все ж не викликають...

Далі у кн. Даниїла 4, яка говорить про життя євреїв при дворі вавилонському (у майбутньому персидському) та про історію царя Навуходоносора. Цар Навуходоносор хвалиться, що побудував Вавилон і одразу втрачає людську подобу (лікантропія) (Дан. 4:28-30). Спроба піднятися принижує і як тільки він це усвідомлює – одужує і навіть відновлюється у царській владі. Лише він помислив про себе, як про джерело влади – втрачає усіляку гідність. А ще книга пророка Даниїла про релігійну свободу, право на яку євреї відстоювали у Вавілоні. Це те, що стосується Ветхого Завіту.

У Євангелії про державу майже нічого не говориться прямо, адже там більше приватні історії, які мають космічне значення, але дещо є (наприклад, про податки – «Богові Боже, а кесарю кесарево» - на монетах було написано «*Divus Augustus Pontifex Maximus*» - «*Божественний Август і найвищий жрець*»), а ось коли християнство починає виходити у зовнішній світ і мати відношення з державою, там, починаючи з книги Діянь апостольських, вже ми бачимо більше проявів таких взаємин.

Далі нас цікавить епізод, описаний у книзі Діянь 22 розд. Про випадок з апостолом Павлом, коли його хотіли вбити євреї з Єрусалиму і римські війська його арештовують. Трибун хотів наказати Павла, на що він відказав: чи гідно вам без суду наказувати римського громадянина (лише римські громадяни володіли усіма правами і свободами на той час у імперії). Центуріон сказав про це трибуну, на що той відповів, що йому римське громадянство коштувало чимало грошей, а ап. Павло відповідає, що

народився римським громадянином ... Тут справа міняє напрямок і Павла, за його бажанням і за казенний рахунок, відправляють до Риму, щоб справу розглядав сам імператор (римські громадяни мали на це право), і це слугує справі проповіді. Не випадково цей епізод увійшов до книги Діянь апостольських, де історія про народження Церкви. Питання «навіщо»? Тут прокламація на майбутнє – Павел скористався своїми правами (не зовсім як людини, але як римського громадянина), щоб відправитись до Риму (для проповіді) і він не стидається це робити.

У майбутньому християнство також час від часу досить часто користується послугами держави. Дехто каже, що це погано. Але вже у книзі Діянь це є. Так і у Ветхому Завіті, Бог користується для керівництва народом царською владою, хоч вона і недосконала. Отже, сама ідея використання держави не погана. І коли ми сьогодні чуємо, що віруюча людина не може мати прав, смиритися і т.п., ми бачимо, що апостол Павел з цим не згоден, інакше його б просто убили євреї в Єрусалимі (або суттєво покалічили).

Тут є висновок – навіть якщо держава неідеальна, вона може слугувати людині, може також бути інструментом проповіді. Є держава, яка сама по собі не дуже добра, але вона дозволяє робити і дещо добре.

Послання до Римлян 13 говорить про лояльність ап. Павла до влади» «...1 Кожна людина хай кориться вищій владі, бо нема влади, яка не була б від Бога; існуючі [влади] встановлені Богом. 2 Хто противиться владі, противиться Божій постанові; хто противиться - накликає на себе осуд. 3 Володарі страшні не для добрих діл, а для злих. Хочеш не боятися влади? Роби добро - і матимеш від неї похвалу. 4 Володар - Божий слуга, він тобі на добро. Якщо зло робиш, бійся: бо не даремно він меч носить. Він є Божим слугою і мстить у гніві тому, хто чинить зло. 5 Йому треба коритися не тільки через гнів, а й заради сумління. 6 Тому ви й податки платите, - бо вони слуги Божі саме на це. 7 Дайте всім належне: кому податок - податок, кому мито - мито, кому страх - страх, кому пошану - пошану. 8 Нікому ні в чому не будьте винними, за винятком любові один до одного. Адже хто любить іншого, той виконав закон».

Звісно, тут представлена ідеальна картинка, з якої слідує, що влада є благом і навіть інструментом у Божих руках і вона однозначно краща за анархію, бо у протилежному випадку ап. міг

би розірвати розлучений натовп. Але вірш 8-й представляє наявність нової реальності всередині громади: «Нікому ні в чому не будьте винними, за винятком любові». Іншими словами він говорить наступне: «давайте те, що ми винні державі, їй це віддамо, але один з одним ми маємо нову реальність, іншу, вищу...».

Ап. Павло проявляє лояльність до влади, зокрема і тому, що пише саме до римлян, у столицю, тобто цілком ймовірно, що його послання прочитає навіть імператор. Іншими словами, він показує, що християн владі нічого боятись, виступаючи як апологет.

У посланні Філіпійцям 2-й розділ, ми знаходимо інші слова, у яких можна побачити політичну складову: «6 Він, маючи Божу природу, не вважав за здобич бути рівним Богові, 7 але принизив самого себе, прийняв вигляд раба, став подібним до людини, і в подобі з'явився як людина; 8 упокорив себе, став слухняним аж до смерті, - і то до смерті хресної. 9 Тому Бог підніс його, дав йому ім'я понад усяке інше ім'я, 10 щоб перед ім'ям Ісуса вклонилося кожне коліно - і небесних, і земних, і підземних; 11 і щоб кожною мовою визналося, що Ісус Христос - це Господь на славу Бога Отця!».

Тут слово «Кіріос» (грец.) або «Домінус» (лат.) – титул, яким називали лише правителя, імператора...

В іншому місці – у Євангелії, де Пілат питає Христа «Чи Ти Цар іудейський?», він отримує відповідь: «Ти сказав» (тобто, «у тій системі координат, яку ти пропонуєш – ти правий..., так, але царство Моє не від світу цього...»). Пілат хоче відпустити Христа, розуміючи, що тут царство іншого порядку, тут немає зради, державної небезпеки, тощо.

З цих уривків слідує, що лояльність до влади апостола у тому смислі, що християни не претендують на політичну владу, їх система координат інша.

Дивлячись на дії ап. Павла у книзі Діянь, ми бачимо також, що там присутній захист гідності людини перед державною машиною. За біблійним розумінням людини, як образу та подоби Божої, ми бачимо, що у людині є дещо вище за державу. Цього немає у державних системах Вавилону чи Риму, але є у Біблії і, як про те йшлося вище, спроба Навуходоносора прирівняти себе до Бога завершується плачевно – він втрачає і людську подобу. Отже. Порушення прав людини веде до певних наслідків.

Звичайно, у Біблії є епізоди, де порушуються права, є війни, знищення народів, тощо. У кн. Діян. є спірний випадок Ананії і Сапфіри ... (там не ап. Петро убиває їх, але вони умирають самі...). Тобто у Біблії немає готового кодексу прав людини, але ті речі, які ми відносимо до області її прав, вони уперше в Середземноморсько-Європейському реалі з'являються саме у Біблії.

Інше джерело цих ідей – античність. Але джерело прав, що держава не може відібрати власність, дружину, тощо містяться саме у Біблії. Саме вона створювала те середовище, у якому ці ідеї мали своє втілення. Цікавий момент, що в часи реформації, з посиланням на Біблію, християни почали відстоювати свої права збирати гриби та дрова у лісі, ловити рибу у річках, тощо, посилаючись на те, що земля була створена Богом і дана усім людям.

Одним словом, у Біблії звучить уперше те, що згодом викристалізується, як концепція прав людини і вище приведені думки яскраво свідчать про це.

Список використаних джерел та літератури:

1. Десницький А. Людина і влада у Біблії. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=WWW7iXNhIqk>
2. Біблія. Книги Ветхого і Нового завіту. УБТ, 2002.

Н.І. Джуравець,
(м. Хмельницький)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Міжнародні стандарти в галузі прав людини ґрунтуються на ідеї участі кожної особи в суспільному житті на засадах рівності. У сучасному світі спостерігається збільшення кількості дітей з особливими потребами. У зв'язку з цим цілком закономірним і своєчасним є поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями, що забезпечує реалізацію їхніх прав на здобуття освіти. Саме отримання ними якісної освіти свідчить про успішну соціалізацію осіб з обмеженими можливостями в сучасному жорстокому світі, забезпечує їм

повноцінну участь у житті суспільства та самореалізацію в різних видах професійної діяльності. Сучасною світовою тенденцією є прагнення до деінституалізації та забезпечення доступності всіх ресурсів суспільства для осіб з особливими потребами. Продовжує формуватися і впроваджуватися нова культурна й освітня норма – створення умов для активної участі в житті суспільства для всіх громадян, що фіксує міжнародне законодавство на рівні ООН. Визнання Україною Конвенції ООН «Про права дитини» та Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей посилює увагу до проблем дітей, які мають відхилення в розвитку, зумовило необхідність розробки цілеспрямованих дій держави для створення найсприятливіших умов для забезпечення їхньої самоактуалізації, активної участі в системі сучасних суспільних відносин.

Сьогодні все більшого розвитку набуває інклюзивна модель освіти, що базується на соціальній моделі розуміння інвалідності, яка на противагу медичній розглядає ваду здоров'я як соціальну проблему, зумовлену непристосованістю оточення, а не як характеристику особистості. У 90-х роках ХХ століття активізувався рух зі створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі, який був ініційований батьками таких дітей і недержавними організаціями. Метою введення інклюзивної освіти є формування нової філософії ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку, забезпечення конституційних прав і державних гарантій на здобуття якісної освіти, здійснення комплексної реабілітації цієї групи дітей, набуття ними побутових та соціальних навичок. Враховуючи світові тенденції розвитку освіти, необхідність розробки механізмів впровадження базової Концепції розвитку інклюзивного навчання в Україні у відповідності до основних міжнародних документів набуває досить важливого значення.

На сьогодні науковцями обговорюються проблеми інтеграції дітей з особливими освітніми потребами і активно розробляються підходи до навчання і виховання їх в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Вивчення особливостей створення комфортного інклюзивного освітнього середовища має важливе значення для успішного навчання, виховання та соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Питанню інтегрованого навчання та виховання дітей із порушеннями психофізичного розвитку приділяли увагу численні фахівці в галузі соціальної, корекційної, спеціальної педагогіки та дефектології – це Л. Аксьонова, В. Бондар, Є. Бондаренко, М. Веденіна, М. Власова, О. Глоба, В. Григоренко, П. Горностай, Г. Іващенко, Б. Пузанов, О. Установ. В Україні окремі аспекти проблеми інтегрованого навчання висвітлюються у працях А. Колупаєвої, М. Сварника, В. Синьова, Н. Софій, М. Шеремет, В. Тарасун, О. Таранченко, А. Шевцова. Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема Ю. Богінська, В. Болдирева, В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, В. Синьов, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко присвячують свої праці дослідженням проблеми інклюзивної освіти. Значно менше досліджень присвячено вивченню питання конституційно-правові аспекти інклюзивної освіти.

З огляду на це, мета статті – проаналізувати конституційно-правові аспекти інклюзивної освіти.

Право на освіту задекларовано Конституцією України та законодавством у галузі освіти. Зокрема, статті 46, 53 Конституції України гарантують обов'язковість та доступність всіх ланок освіти: «Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам». Доступність освіти, можливість вибору навчального закладу та форми навчання гарантовано пунктом 1 статті 29 Закону України «Про освіту» та статтею 6 Закон України «Про загальну середню освіту». Із внесенням змін у 2014 році до Закону України «Про загальну середню освіту» в зазначеній статті робиться наголос на тому, що окрім зазначених раніше відмінностей громадянам України забезпечується доступність та безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах незалежно від особливостей інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості. Зауважимо, що розвиток в Україні інклюзивної освіти спрямований на залучення осіб з обмеженими можливостями в освітній процес; соціалізацію в

сучасному суспільстві; створення активної поведінкової установки на впевнене позиціонування себе в сучасному суспільстві; вміння перетворювати свої недоліки в достоїнства; зміна ставлення сучасного суспільства до людей з обмеженими можливостями через вищевказане залучення дітей з обмеженими можливостями в наше суспільство [3]. Передусім визначимося щодо сутності ключових понять «інклюзія», «дитина з особливими потребами» та «інклюзивна освіта». Інклюзія – це процес реального включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства. Дитина з особливими потребами – це не обділена долею, це, швидше, визначений спосіб життя за обставин, що склалися, який може бути дуже цікавий їй і оточуючим людям, якщо порушення розглядати в рамках соціальної концепції. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу [4]. Одним із важливих концептуальних аспектів інклюзивної освіти є принципи, на яких вона будується, зокрема це принципи виваженої педагогіки, яка передбачає, що різноманітність між людьми є природнім явищем. Розвиток осіб із обмеженими можливостями залежить від задоволення їхніх потреб у самообслуговуванні, пересуванні іншими людьми. Інклюзія базується на концепції «нормалізації», в основі якої покладено ідею про те, що життя і побут людей з обмеженими можливостями мають бути якомога більше наближені до умов і стилю життя усієї громади. Принципи «нормалізації» закріплені низкою сучасних міжнародних правових актів. Відповідальність і складність завдань інклюзивної освіти зумовлюють необхідність її постійних зв'язків із гуманітарними, людинознавчими, технічними науками. У методологічних зв'язках із філософією, перш за все, виділяють аксіологічний аспект, підкреслюючи необхідність ставлення до людини з обмеженими потребами як до цінності, цілісної особистості, носія індивідуальності з позитивними можливостями, об'єкта любові, піклування і захисту, забезпечення соціальної справедливості [3, с. 72]. Філософські галузі – онтологія та гносеологія важливі для інклюзивної освіти з точки зору з'ясування сутності і точного

понятійно-термінологічного визначення таких явищ, як здоров'я і хвороба, норма і патологія, взаємодія біологічних і соціальних чинників у виникненні, перебігу ушкодженого розвитку та його корекції; узгодження розуміння понять, які широко вживаються: аномальність, особливі потреби, компенсація, корекція. Основний принцип інклюзії: всі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними. Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони й визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність дошкільного, шкільного і після шкільного змісту освіти), а також від готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі [2]. На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища. Інклюзивне освітнє середовище – це навчально-виховне середовище закладу освіти, де система освітніх послуг ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу (В. Бондар, І. Калініченко). Інклюзивна освіта при цьому виступає підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчально-виховне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями. Серед першочергових кроків у напрямі створення інклюзивного середовища вбачаються такі: відмова від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і навчальний процес; сформувати в школі атмосферу, основу на ідеях інклюзії; розбудова школи як громади; зосередження на співпраці, а не на конкуренції; прищеплювання віри в свої сили кожному члену шкільного колективу [1; 3] .

Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є: визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей; адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини в

процесі навчання у класі; використання різних варіантів об'єднання дітей у групи; налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу; використання широкого спектра занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини. Мета інклюзивного середовища – орієнтація на розвиток особистості та відповідність запитам соціального оточення і сподіванням людини [3, с. 92]. Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме низку таких ознак:

- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять;

- наявність сприятливого соціального та емоційного клімату;

- створені умови для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату.

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На підставі всебічного аналізу літератури з цього питання можна навести такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами:

- в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають;

- в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями;

- діти з особливими потребами навчаються за складнішою і поглибленішою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок перебігає ефективніше, а академічні досягнення поліпшуються;

- підсилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається у формі групової роботи. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, і починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного;

- дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та іншими дітьми, які таких обмежень не мають, зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі [1; 4] .

Загалом серед переваг інклюзивної освіти вчені називають: формування у дитини з вадами розвитку моделі здорового

повноцінного способу життя; створення умов для соціальної адаптації та найбільш повного розкриття свого потенціалу у дитини з вадами розвитку; зосередження уваги на можливостях і сильних сторонах особистості дитини; можливість усіх дітей жити разом із родиною; виховання у здорових дітей толерантності, комунікабельності, більш адекватної самооцінки, меншої агресії, вміння цінувати своє здоров'я; реальну інтеграцію та суспільну адаптацію.

Таким чином, сучасні заклади освіти повинні знаходити шляхи, які б забезпечували успішне навчання всіх дітей, включаючи тих, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку.

Інклюзивні школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання, а також забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, запровадження організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадянами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боднар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен // Рідна школа. – 2011. – №3. – С. 10 – 14.
2. Бондар В. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти / В. Бондар // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С. 2–5
3. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія – Київ: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
4. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти // Шлях освіти. – 2009. – № 2. – С. 24–28.

Л.Л. Драч

(м. Львів)

Є.І. Моршнів

*доктор наук в галузі права, професор,
академік Міжнародної кадрової академії*

(м. Львів)

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Будь-які правовідносини являють собою специфічний юридичний зв'язок між суб'єктами, який виникає за наявності відповідних умов та підстав для цього. Термін «умова» в тлумачних словниках української мови визначається наступним чином: - взаємна домовленість про що-небудь; - які-небудь взаємні пропозиції щодо здійснення чогось; - необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; - обставини, особливості реальної дійсності, при яких щось відбувається або здійснюється; - правила, вимоги, виконання яких забезпечують що-небудь; - сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [1, с. 1506].

Отже, умовою є певна обставина, певний стан справ, наявність яких робить можливим настання, виникнення тих чи інших наслідків. Що стосується «підстав», то під ними розуміють: - те головне, на чому ґрунтується, ґрунтується щось; - те, чим пояснюється щось, виправдовуються вчинки, поведінка [1, с. 966].

Саме наявність відповідних підстав, як фактичного, так і юридичного характеру, зумовлює виникнення будь-яких правовідносин. Тобто підстава є тим фактором, що зумовлює виникнення і розвиток відповідних правовідносин, зокрема відносин дисциплінарної відповідальності. При цьому дані підстави мають як фактичний, так і юридичний характер. Перші являють собою конкретні дії, що свідчать про намір суб'єктів вступити у відповідні правовідносини. У свою чергу, другі - це відповідні юридичні документи, в яких закріплюється (фіксується) можливість таких правовідносин. У своїй сукупності умови та підстави є юридичними факти, з настанням яких пов'язується виникнення правовідносин службово-трудоного характеру.

Варто погодитися з позицією А.В. Андрушко, яка зазначає, що юридичні умови і підстави виникнення трудових правовідносин з державними службовцями є важливими елементами правового регулювання, і, безумовно, носять правовий характер. Різниця між ними полягає в тому, що поділ юридичних фактів на умови та підстави проводиться за критерієм значимості для правових наслідків, які спричиняються ними. Крім того, умови та підстави виконують конкретно визначені, законодавчо встановлені для кожного з них правові функції у механізмі становлення трудових правовідносин з державними службовцями. Умови виникнення трудових правовідносин з державними службовцями - це закріплені в нормах трудового права та законодавства про державну службу правові вимоги щодо порядку прийняття громадян на державну службу [2, с. 44-45].

Відповідно до Закону «Про державну службу» 2015 р. (далі - Закон) за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом та іншими нормативно - правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни державний службовець притягається до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому цим Законом. Підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку [3].

У ч. 1 ст. 64 Закону встановлено три юридичні підстави для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності: 1) невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією; 2) порушення правил етичної поведінки; 3) інше порушення службової дисципліни. Проте такий підхід не узгоджується із ч. 1 ст. 65 цього Закону, де вперше на законодавчому рівні надається дефініція поняття дисциплінарного проступку - протиправна винна дія або бездіяльність чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення.

Порівнявши зміст норм ч. 1 ст. 64 та ч. 1 ст. 65 Закону, можна констатувати, що ними встановлено два різних підходи до визначення підстави притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. Адже згідно із ч. 1 ст. 64, окрім невиконання або неналежного виконання посадових обов'язків (тобто дисциплінарного проступку) підставою до притягнення до дисциплінарної відповідальності є ще: а) порушення правил етичної поведінки та б) інше порушення службової дисципліни.

Порушення правил етичної поведінки відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 65 Закону є одним із видів дисциплінарного проступку, тому відокремлення цього порушення від дисциплінарного проступку суперечить змісту поняття дисциплінарного проступку та його видам, що встановлені у ст. 65 цього Закону.

Категорія «інше порушення службової дисципліни» означає дисциплінарний проступок, який передбачений іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби чи посадовими інструкціями. Такий висновок можна зробити виходячи із приписів нормативних актів, що регламентують питання службової дисципліни, оскільки в таких актах як синонім категорії «дисциплінарний проступок» використовується саме поняття «порушення службової дисципліни». Зокрема, Дисциплінарний статут служби цивільного захисту у пункті 8 передбачає, що порушенням службової дисципліни є протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння або бездіяльність особи рядового чи начальницького складу, спрямоване на недодержання вимог Присяги, зокрема на невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, перевищення прав, порушення обмежень і заборон, установлених законодавством з питань проходження служби в органах і підрозділах цивільного захисту, чи вчинення інших дій, що ганьблять або дискредитують особу як представника служби цивільного захисту [4]. Звідси вбачається, що законодавець виходить з того, що «дисциплінарний проступок службовця» та «порушення службової дисципліни» є синонімами.

Враховуючи наведене, вважаємо за доцільне виключити ч. 1 ст. 64 із Закону, оскільки фактичною підставою для притягнення держслужбовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним певного дисциплінарного проступку, вичерпний перелік яких визначено у ст. 65 Закону. Окрім цього, у ч. 1 ст. 65 Закону встановлено, що за вчинення дисциплінарного проступку до

держслужбовця може бути застосоване дисциплінарне стягнення.

Варто підкреслити, що Закон 2015 р., на противагу закону «Про державну службу» 1993 р., передбачає перелік дисциплінарних проступків. Вважаємо, що цей перелік не є вичерпним, бо через різноманітність порушень дисципліни, які можуть бути допущені у сфері державної служби, їх неможливо певним чином систематизувати.

При цьому зазначимо, що у зарубіжних країнах важливим є питання про необхідність законодавчого визначення переліку дисциплінарних проступків. Для цього застосовуються три підходи. Так, у Бельгії, Японії, Греції всі види дисциплінарних проступків вичерпно передбачені нормативно-правовими актами.

У Великій Британії, ФРН, Австрії, Швейцарії хоча й вимагається, щоб види дисциплінарних проступків по можливості були встановлені законодавством, але визнається неможливим нормативне закріплення усіх видів проступків, і тому, як виняток, суб'єкт призначення може самостійно визначати дисциплінарні проступки, які не передбачені нормативно-правовими актами. Зокрема, у США, Канаді, Франції суб'єкт призначення наділений правом визначати чи є те чи інше діяння дисциплінарним проступком [5,с.137].

Категорія дисциплінарного проступку має важливе значення як для трудового, так і для адміністративного права. Проте підходи стосовно визначення цього поняття у фахівців зазначених галузей права різняться. Так, на думку Л.О. Сироватської, встановлення дисциплінарного проступку відбувається шляхом виключення з числа інших правопорушень - кримінальних та адміністративних. На її думку, якщо те чи інше правопорушення не відноситься до злочину чи адміністративного правопорушення, то можна говорити про дисциплінарний проступок [6, с.54].

А.В. Андрушко дисциплінарний проступок визначає як протиправне, винне, шкідливе невиконання чи неналежне виконання працівником у робочий час трудових обов'язків, покладених на нього законодавством, колективним і трудовим договорами, іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосовано дисциплінарне стягнення [7, с.385].

В.І. Щербина визначає дисциплінарний проступок як протиправне, винне діяння, яке посягає на службову дисципліну в державному органі шляхом невиконання або неналежного

виконання працівником своїх обов'язків, порушення заборон або обмежень, зловживання повноваженнями, або вчинення проступку, який порочить його як державного службовця чи дискредитує орган, в якому він працює [8, с. 168].

Як бачимо, на думку вчених, особливе значення для дисциплінарного проступку має час дії. Порушення трудової дисципліни вважається таким за умови, що воно сталося в робочий час. Проте М.І. Іншин вважає, що дисциплінарний проступок може бути вчинений як під час службової діяльності, так і позаслужбовий час [9, с.10]. Водночас, слід мати на увазі, що для працівників з ненормованим робочим днем час після закінчення роботи теж вважається робочим.

Ю. П. Битяк наголошує: «підставою дисциплінарної відповідальності державних службовців є дисциплінарний проступок, суть якого полягає у невиконанні або неналежному виконанні покладених на службовця обов'язків, перевищенні своїх повноважень. Посадові особи певних категорій відповідно до законів України підлягають дисциплінарній відповідальності і за проступки, які хоч і не є порушенням службової дисципліни та службових обов'язків, однак визнаються несумісними з гідністю і призначенням осіб цих категорій через особливий характер виконуваних ними обов'язків, - вчинки, які порочать їх як державних службовців або дискредитують державний орган, у якому вони працюють» [10, с. 285].

В.М. Манохін дисциплінарним проступком називає протиправне, суспільно небезпечне, винне діяння (дію чи бездіяльність), що завдало шкоди суспільству і державі, хоч і не суттєву [11, с.485].

Р. В. Миронюк визначає дисциплінарний проступок - як протиправну, винну, шкідливу дію чи бездіяльність, що посягає на встановлений порядок проходження публічної служби, а також службову дисципліну, за які до державного службовця застосовується дисциплінарна відповідальність [12, с. 205].

На позиціях порівняння ступеня суспільної шкідливості дисциплінарного проступку державно-службовим відносинам та авторитету державної служби (порівняно зі злочином) стоять і О. П. Альохін, А. О. Кармолицький та Ю. М. Козлов, які вважають, що дисциплінарний проступок - це протиправне, винне порушення дисципліни, що не тягне за собою кримінальної відповідальності

[13,с.198]. На наш погляд, зайвим є наголошувати на тому, що дисциплінарний проступок не тягне кримінальної відповідальності, якщо у визначенні відсутня така ознака, як суспільна небезпечність діяння.

М. І. Іншин вважає, що під дисциплінарним проступком державного службовця слід розуміти свідоме (винне) невиконання або неналежне виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків, яке може виявлятися у навмисному порушенні правил службового розпорядку, посадових інструкцій, наказів начальників і керівників, морально-етичних вимог [14, с. 360-361].

На противагу цьому ст. 360 проекту Трудового кодексу України закріплює, що дисциплінарний проступок - це невиконання або неналежне виконання працівником трудових обов'язків, покладених на нього згідно з цим Кодексом, трудовим законодавством, колективним договором, угодою, правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормативним актом роботодавця і трудовим договором [15].

Як бачимо, наведені правові позиції в цілому характеризуються єдністю поглядів, однак ці визначення містять і низку відмінностей. Так, усі науковці, за виключенням проекту Трудового кодексу України, характеризують дисциплінарний проступок як винні дії, що є протиправними. Усі без винятку пов'язують дисциплінарний проступок з невиконанням або неналежним виконання трудових обов'язків. М. І. Іншин деталізує визначення, вказуючи на порушенні правил службового розпорядку, посадових інструкцій, наказів начальників і керівників, морально-етичних вимог. В окремих визначеннях деталізовано, що трудові обов'язки закріплені у законодавстві, трудовому чи колективному договорі, посадовій інструкції тощо.

Сутність дисциплінарного проступку може бути визначена шляхом аналізу його загальних ознак. Наприклад, А.В. Андрушко виокремлює такі характерні ознаки дисциплінарного проступку: 1) може виражатися як у дії, так і в бездіяльності; 2) дисциплінарна відповідальність настає виключно за винні дії, тобто вина є головною, обов'язковою ознакою дисциплінарного проступку; 3) є протиправним та шкідливим вчинком працівника; 4) полягає у порушенні трудових обов'язків працівників; 5) порушення трудової дисципліни вважається таким за умови, що воно сталося у робочий час; 6) за вчинення дисциплінарного проступку до працівника може

бути застосоване дисциплінарне стягнення [7, с. 384-385].

О. Ю. Синявська до ознак дисциплінарного проступку відносить: 1) заподіяння шкоди відносинам, урегульованим нормами права у сфері службової дисципліни (дисциплінарний проступок завжди завдає шкоди суспільним відносинам, навіть тоді, коли немає конкретних матеріальних наслідків його вчинення, це негативно відбивається на роботі органу чи підрозділу); 2) протиправність; 3) винність; 4) караність (небезпечне протиправне діяння визнається дисциплінарним проступком лише тоді, коли за його скоєння передбачена дисциплінарна відповідальність) [16, с. 17]. Слід погодитися із виокремленням таких ознак, оскільки вони характерні для будь-якого виду правопорушення.

Слід звернути увагу і на той факт, що в науковій літературі триває дискусія стосовно питання, чи є дисциплінарний проступок суспільно небезпечним, чи тільки суспільно шкідливим явищем. На думку Н.М. Вапнярчук, ознака суспільної небезпеки (шкідливості) дисциплінарного проступку не є вирішальною для встановлення факту наявності невиконання чи неналежного виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків, тому й не може служити його обов'язковою ознакою [17, с.95].

Аналізуючи ознаки дисциплінарного проступку державного службовця, зазначимо, що чинне законодавство не містить згадки про протиправність та суспільну небезпечність (шкідливість) як про його обов'язкові ознаки, тоді як теорія права визначає протиправність загальною ознакою всіх правопорушень. Як зауважує О. Ф. Ноздрачов, відсутність протиправності позбавляє невиконання або неналежне виконання держслужбовцем обов'язків характеру проступку і не дозволяє застосувати за такого роду діяння дисциплінарні стягнення. Будь-які дії державного службовця, що відповідають законам або іншим юридичним актам, не можуть кваліфікуватися як проступок, оскільки є правомірними [18, с. 507].

Сутність протиправності проявляється в установлених законодавцем нормах права, що забороняють подібні діяння або зобов'язують діяти певним чином. Тож протиправність діяння, що виявилася у невиконанні або неналежному виконанні покладених на державного службовця обов'язків, означає, що діяння порушує закони, інші нормативно-правові акти, які закріплюють ці обов'язки.

Особливістю дисциплінарного проступку є те, що протиправність не означає відповідності конкретного проступку складу заборонної норми (як це має місце у кримінальному чи адміністративному праві), а полягає в порушенні позитивної норми, якою встановлено певний обов'язок державного службовця.

За загальним правилом характер вчиненого правопорушення, об'єкт його посягання, а також ступінь його суспільної шкідливості визначають вид юридичної відповідальності, до якого повинен бути притягнутий правопорушник.

Серед учених-юристів існують думки щодо виокремлення саме суспільної небезпечності як ознаки дисциплінарного проступку. Так, на думку Ц. А. Ямпольської та Є. В. Шориної, правопорушення, що є підставою дисциплінарної відповідальності державного службовця, є суспільно небезпечним, але має менший ступінь суспільної небезпечності порівняно зі злочином [19, с. 157].

Більш обґрунтованою, на нашу думку, є позиція В. Л. Ведерникова і деяких інших науковців, які вважають, що вказаний проступок є не суспільно небезпечним діянням, а всього лише шкідливим [20, с. 17].

Л. Прогонюк, навпаки, зазначає, що закон не вимагає, щоб порушення трудової дисципліни обов'язково призводило до будь-яких шкідливих наслідків, а для притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності достатньо, щоб був зафіксований факт порушення. Водночас наслідки порушення враховуються під час визначення тяжкості дисциплінарного проступку та вибору дисциплінарного стягнення, але це питання покладається суто на розсуд власника [21, с. 61].

На наш погляд, мінімально необхідними ознаками дисциплінарного поступку є: винні дії (бездіяльність); протиправність; невиконання або неналежне виконання службових обов'язків. Усі інші ознаки є додатковими та за своєю суттю не змінюють природу цього явища. Виключення становить визначення, що міститься у проекті Трудового кодексу, в якому не передбачено такої необхідної ознаки, як вина, що не можна визнати правильним.

Отже, з нашої точки зору, основними ознаками дисциплінарного проступку є: 1) протиправність дії (бездіяльності), що порушує дисципліну; 2) винність особи, яка є суб'єктом трудових відносин; 3) наявність шкідливих наслідків у широкому

розумінні (соціальних, економічних тощо) для підприємства, колективу, установи, суспільства; 4) причинний зв'язок між протиправною дією (бездіяльністю) і шкідливими наслідками; 5) дисциплінарна відповідальність у вигляді застосування дисциплінарних санкцій.

Дисциплінарні проступки у сфері державної служби вирізняються своєю несхожістю. Тому є сенс не лише закріпити їх перелік, а й передбачити, які дисциплінарні стягнення повинні застосовуватися за їх учинення, що забезпечить захист державного службовця від необґрунтованого звільнення. У цьому зв'язку А.В. Куракін вважає, що необхідно розробити і прийняти Основи чи Кодекс дисциплінарної відповідальності посадових осіб державної служби, в особливій частині яких містився би перелік дисциплінарних проступків і відповідальність за кожний з них [22,с.35]. Однак ми вважаємо, що можна говорити лише про необхідність закріплення примірної, але не вичерпної системи дисциплінарних проступків державних службовців.

У літературі виділяють дві складові підстави юридичної відповідальності: правову (юридичну) підставу як сукупність норм, відповідно до яких настає відповідальність, і фактичну підставу - вчинення правопорушення, за яке особа може нести відповідальність [23, с. 28].

Деякі вчені також виділяють процесуальну підставу, тобто акт компетентного суб'єкта про накладення конкретного стягнення за вчинення правопорушення [24, с. 142]. При цьому слід підкреслити взаємозв'язок цих складових, оскільки за відсутності однієї з них відповідальність не може бути реалізована.

Однак існує думка, що в деяких випадках дисциплінарна відповідальність може мати місце і за відсутності процесуальної підстави, наприклад у випадках оголошення державному службовцю усного зауваження.

Підставою притягнення держслужбовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення діяння, що порушує службову дисципліну. Однак зауважимо, що в деяких випадках такою підставою може бути вчинення адміністративного правопорушення. Так, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби

України, органів внутрішніх справ, служби цивільного захисту і Державної служби зв'язку та захисту інформації несуть за вчинення адміністративних правопорушень дисциплінарну відповідальність [25,ст.15].

Підставою застосування дисциплінарного стягнення також є вчинення корупційного правопорушення. Так, згідно з ч. 2 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку [26].

Отже, можна дійти висновку, що існує можливість настання дисциплінарної відповідальності за адміністративні правопорушення, корупційні правопорушення, а в деяких випадках і за кримінальні проступки чи злочини, коли окремі діяння одночасно є порушенням службової дисципліни державного органу і посяганням на громадський порядок і безпеку.

Для будь-якого виду юридичної відповідальності встановлення підстав для її застосування є центральним питанням, адже визначення останніх є необхідною гарантією прав і свобод громадян. При цьому варто наголосити, що в юридичній літературі сформульований такий підхід до підстав юридичної відповідальності: це необхідна єдність її фактичних і правових передумов, без яких вона не може бути реалізована. Фактичною підставою юридичної відповідальності є саме протиправне діяння (дія чи бездіяльність), у якому наявні всі елементи складу правопорушення. Її юридичною підставою виступають нормативні приписи, які чітко фіксують елементи складу правопорушення

й містять його юридичні ознаки, а також правозастосовчий акт, у якому викладено докладну оцінку обставин справи й особи, яка скоїла правопорушення, юридична кваліфікація її вчинку й мотивоване юридичне рішення [27, с. 358].

З цього приводу М. С. Малєїн зазначає: «... де є правопорушення, там є (повинна бути) відповідальність; без правопорушення немає відповідальності. Ці давно сформовані

положення ясно виражають нерозривний зв'язок між двома юридичними категоріями - правопорушенням і відповідальністю» [28, с. 130].

На основі результатів аналізу законодавства у сфері дисциплінарної відповідальності державних службовців та думок учених з приводу розуміння поняття та ознак дисциплінарного проступку вважаємо доцільним закріпити в Законі України «Про державну службу» таке його визначення: дисциплінарний проступок державного службовця - це протиправне, шкідливе, винне діяння (дія або бездіяльність), яке полягає у невиконанні або в неналежному виконанні державним службовцем своїх службових обов'язків, а також в інших порушеннях службової дисципліни, за які законодавством передбачено дисциплінарну відповідальність.

Список використаних джерел та літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. - К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. - 1728 с.

2. Андрушко А. В. Виникнення трудових правовідносин з державними службовцями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 /Андрушко Алла Володимирівна. - Хмельницький, 2003. - 195 с.

3. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889- УІІ // Відомості Верховної Ради України (далі-ВВР). - 2016. - № 4. - Ст. 43(з наст. змін. та допов.).

4. Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту: Закон України від 05 берез. 2009 р. // ВВР. - 2009. - № 29. - Ст. 398 (з наст. змін. та допов.).

5. Форманюк В.В. Правові засоби забезпечення трудової дисципліни. - Одеса: Фенікс, 2012. - 182 с.

6. Сыроватская Л.А. Ответственность за нарушение трудового законодательства. - М.: Юрид. лит., 1990. - 176 с.

7. Андрушко А.В. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності // Держава і право. Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 32. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. - С. 380-385.

8. Щербина В.І. Дисциплінарна відповідальність державних службовців органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. - Х., 1998. - 208 с.

9. Іншин М.І. Поняття дисциплінарного проступку як фактору,

що дестабілізує дисципліну та законність в ОВС // Право і безпека. - 2006. - № 5. - С. 7-10.

10.Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія / Ю. П. Битяк. - Х.: Право, 2005. - 304 с.

11.Манохин В.М. Советское административное право: учебн. - М.: Юрид. лит., 1977. - 541 с.

12.Миронюк Р.В. Новітні підходи до встановлення дисциплінарної відповідальності в публічній службі / Р.В. Миронюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2015. - № 1. - С. 200 – 207.

13. Административное право Российской Федерации: учебник / под ред.: А.П. Алексина, А. А. Кармолицкого, Ю. М. Козлова. - М.: Зерцало, 1996. - 680 с.

14.Іншин М. І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 / Іншин Микола Іванович / Харків. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2005. - 452 с.

15.Проект Трудового кодексу України (№1658) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pB511=53221229.

16.Синявська О. Ю. Засоби забезпечення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України (організаційно-правові питання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.Ю. Синявська. - Х., 2001. - 23 с.

17.Вапнярчук Н.М. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні: дис. . канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / Вапнярчук Наталія Миколаївна / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. - Луганськ, 2010. - 199 с.

18.Ноздрачев А. Ф. Государственная служба: учеб. [для подгот. госслужащих] / А. Ф. Ноздрачев. - М.: Статут, 1999. - 592 с.

19. Ямпольская Ц. А. Административно-правовые вопросы укрепления государственной дисциплины / Ц. А. Ямпольская, Е. В. Шорина. - М.: Изд-во АН СССР, 1955. - 182 с.

20.Ведерников В. Л. Служебная дисциплина в органах внутренних дел и средства ее обеспечения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / В. Л. Ведерников. - М., 1996. - 18 с.

21.Прогонюк Л.Ю. Поняття дисциплінарного проступку / Л.Ю. Прогонюк // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Серія «Право». - 2009. - Вип. 12. - С. 61 - 64.

22. Куракин А. В. Административно-правовые аспекты юридической ответственности в механизме противодействия коррупции в системе государственной службы РФ / А. В. Куракин // Административное и муниципальное право. - М.: Nota Bene, 2008, № 5. - С. 31-37.

23. Самощенко И. С. Ответственность по советскому законодательству: моногр. / И. С. Самощенко, М.Х. Фарукшин.- М.: БЕК, 1971. - 248 с.

24. Бахрах Д.Н. Административное право России: учебник. - М.: Норма - Инфра, 2000. - 651 с.

25. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 груд. 1984р. № 8073-X // ВВР. - 1984. - № 51. - Ст. 1122(з наст. змін. та допов.).

26. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-УП // ВВР. - 2014. - № 49. - Ст. 2056(з наст. змін. та допов.).

27. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. -Х.: Право, 2009. - 584 с.

28. Малейн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность: монография / Н.С. Малейн. - М., 1985. - 180 с.

О.М. Закревська,
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ УНОРМУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці або на території всієї України, або в окремих її місцевостях. Приводом для запровадження воєнного стану є зброяна агресія або загроза нападу, небезпека для державної незалежності України та її територіальної цілісності. Тому 26 листопада 2018 р., після агресії РФ у Керченській протоці в Україні було прийнято рішення щодо запровадження воєнного стану у 10 областях з 26 листопада 2018 р. на 30 днів [1]. Причиною прийняття рішення про ведення воєнного стану в Україні став

збройний конфлікт в Азовському морі, який трапився 25 листопада 2018 р. Російський корабель протаранив український буксир «Яни Капу», коли він разом з двома броньованими катерами «Бердянськ» і «Нікополь» розпочали плановий перехід з Одеси до Маріуполя. Увечері російський спецназ відкрив вогонь по українських суднах. Ворог захопив три кораблі, шестеро українських військових отримали поранення. У зв'язку з ситуацією в Азові увечері зібрався військовий кабінет, який запропонував ввести режим воєнного стану в Україні.

Перш ніж розпочати обговорення, затвердження воєнного стану в Україні потрібно зрозуміти саме поняття воєнного стану. У ст. 1 Закону «Про правовий режим воєнного стану» зазначене таке визначення воєнного стану: «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [6].

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України [3], Закон «Про правовий режим воєнного стану» [6] та указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [4], затверджений Законом «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [5].

У зв'язку з введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачених ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах і обсязі, які необхідні для забезпечення можливості впровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, передбачені ч. 1 ст. 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану». Серед цих прав і свобод – таємниця телефонних розмов і

листування, недоторканність житла, свобода пересування і самовираження. Ці права можуть обмежуватися в межах і обсязі, обмежених ч. 1 ст. 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану» [6].

Порядок введення воєнного стану зазначено у ст. 5 Закону «Про правовий режим воєнного стану»:

1. Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентів України подає Рада національної безпеки і оборони України.

2. У разі прийняття рішення щодо необхідності введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проект закону.

3. Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, підлягає негайному оголошенню через засоби масової інформації або оприлюдненню в інший спосіб.

4. У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання та розглядає питання щодо затвердження указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у порядку, встановленому Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

5. У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності зобов'язані сприяти негайному прибуттю народних депутатів України на засідання Верховної Ради України та здійсненню їхніх повноважень.

6. Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, офіційно оприлюднюється разом із законом щодо затвердження такого указу Президента України та набирає чинності одночасно з набранням чинності таким законом [6].

Слід зазначити що не усі партії і депутати голосували за затвердження введення воєнного стану в Україні. Близько 50 депутатів голосували проти, 20 депутатів не голосували і близько 70 депутатів були відсутні при голосуванні. Але більшість 276 депутатів все рівно проголосували за затвердження введення воєнного стану в Україні. Крім того, дія Указу стосується не всієї території України, а лише переліку областей: Вінницька, Луганська, Донецька, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Чернігівська, Херсонська, Запорізька та внутрішні води Азово-Керченської акваторії.

ДЕ ЗАПРОВАДЖЕНО ВОЄННИЙ СТАН?

ВОЄННИЙ СТАН ДІЯТИМЕ В УКРАЇНІ **30 ДНІВ** –
з 26 листопада по 26 грудня 2018 року

Воєнний стан передбачає такі можливі обмеження:

1. Якщо в якихось населених пунктах місцеві органи влади не працюють, або працюють не на користь держави – замість них запроваджують військові адміністрації, які отримують всю повноту влади. Наприклад, таке може відбуватися, якщо місцева рада не скличе сесію після оголошення воєнного стану у встановлений законом термін. Військові адміністрації (а поки їх немає – військове командування) мають право у певних ситуаціях обмежувати права та свободи людини – якщо це відповідає потребам національної безпеки.

2. Посилена охорона стратегічних об'єктів, та об'єктів життєзабезпечення громадян. Це можуть бути не лише військові частини та електростанції (зокрема, АЕС), а й порти, водозабори, котельні, склади продовольства тощо.

3. Трудова повинність: цивільних громадян, зокрема працівників підприємств, можуть залучати на різні роботи для посилення оборони, для яких не потрібна військова кваліфікація. Також трудова повинність може стосуватися систем життєзабезпечення населення та «забезпечення функціонування національної економіки». Зарплата і робоче місце при цьому зберігаються за працівником.

4. Обмеження пересування в певних районах, обмеження в'їзду до країни чи виїзду з неї громадян України чи іноземців. В певних районах – заборона перебування та заборона проживання. Отже, може бути «комендантська година».

5. Військові та силовики отримують більші повноваження для перевірки документів, огляду речей, житла та інших приміщень крім випадків, в яких це заборонено Конституцією України.

6. Військові адміністрації можуть забороняти протести, мітинги та інші масові акції.

7. Держава отримує право вилучати майно громадян та підприємств на військові потреби. Це одна з причин, чому банки та міжнародні організації припиняють надання кредитів країні, що перебуває в стані війни, а інвестиційна привабливість держави – падає до мінімуму. Ці міжнародні обмеження діють і в разі фактичних бойових дій без воєнного стану: через це МВФ навіть змінював свої правила, щоб продовжити надання фінансової допомоги Україні після 2014 року. Втім, є й винятки: Ізраїль, що

перебуває у стані фактичної війни, продовжує отримувати інвестиції та демонструє економічне зростання.

8. Держава отримує право забороняти діяльність тих політичних партій і громадських об'єднань, які працюють «на ліквідацію незалежності України» чи на силову зміну влади. А також – впливати на ЗМІ, особливо, якщо вони поширюють подібні тези. Особливу увагу влада має приділити протидії розпалюванню ворожнечі (зокрема на етнічному та релігійному ґрунті), а також протидіяти посяганням на права людини та їхнє здоров'я.

9. Можуть заборонити обіг зброї та вибухових речовин, обмежити продаж алкоголю та сильнодіючих препаратів.

10. Військовозобов'язаним – заборонять змінювати місце проживання, а проходження альтернативної (невійськової) служби – обмежать.

11. Громадян зобов'язують при потребі поселяти у себе військових.

12. Військові адміністрації повинні подбати про захист населення: підтримувати бомбосховища в робочому стані, забезпечувати продуктами при потребі, а також організувати евакуацію: як населення, так і цілих закладів позбавлення волі.

13. Громадян країни, яка вчинила напад на Україну, під час воєнного стану інтернуватимуть (примусово поселятимуть у певних місцях) [4; 6].

Загалом чинний Закон «Про правовий режим воєнного стану» передбачає 24 варіанти таких обмежень та заборон. Однак не всі вони діятимуть одночасно. Одним із основних обмежень є: «Жорстокі обмеження для росіян як потрапити в Україну зможуть тільки за однієї умови це заздалегідь повідомляти про мету візиту до України». Кабінет міністрів України доручив відповідальним органам у 2018 р. запровадити механізм здійснення попередньої перевірки підстав для в'їзду в Україну громадян РФ з використанням попереднього електронного повідомлення про намір відвідати країну. Відповідний план заходів на 2018-2021 рр. щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р. затвердив Кабмін на своєму засіданні. План, зокрема, передбачає доручення Міністерству закордонних справ, адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерству внутрішніх справ та Державної міграційної служби в 2018 р. запровадити механізм проведення попередньої перевірки підстав

для в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства, які походять з країн міграційного ризику, з використанням електронного повідомлення про намір відвідати Україну. Згідно з документом, в першу чергу мова йде про громадян Російської Федерації. Розпорядженням передбачено, що відомства мають надати інформацію про виконання положень плану Міграційній службі до 10 січня, а остання повинна подати узагальнену інформацію в Кабмін до 25 січня 2019 р.

Більшість вищеназваних заходів правового режиму під час воєнного стану обмежують права людини. І в цей період ці обмеження будуть визнаватися законними. Наприклад, може бути запроваджено трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер тощо (п. 2 ст. 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану»). Зокрема Конституція України в ст. 43 цей момент прописує так: «Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан» [6].

Потрібно брати до уваги, що в умовах воєнного стану забороняються: зміна Конституції України; зміна Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій (ст. 19 Закону «Про правовий режим воєнного стану») [6].

Правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та Закону «Про правовий режим воєнного стану». Однак в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина (ст. 20 Закону «Про правовий режим воєнного стану»), передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України, а саме не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. 24 (громадяни мають рівні конституційні права і свободи), ст. 25 (громадянин не може бути

позбавлений громадянства і права змінити громадянство), ст. 27 (Кожна людина має невід’ємне право на життя), ст. 28 (кожен має право на повагу до його гідності), ст. 29 (кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність), ст. 40 (право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів), ст. 47 (кожен має право на житло), ст. 51 (шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка), ст. 52 (діти рівні у своїх правах), 55 (права і свободи людини і громадянина захищаються судом), ст. 56 кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування), ст. 57 (кожному гарантується право знати свої права і обов’язки), ст. 58 (закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом’якшують або скасовують відповідальність особи), ст. 59 (кожен має право на професійну правничу допомогу), ст. 60 (ніхто не зобов’язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази), ст. 61 (ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення), ст. 62 (презумпція невинуватості), ст. 63 (особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім’ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом) Конституції [3; 6; 8].

Також стало відомо що обмеження які показали себе ефективними, можуть залишитися в Україні і після завершення дії воєнного стану. Так, секретар Ради національної безпеки і оборони О. Турчинов сказав: «Ми будемо підводити підсумки воєнного стану, і я не виключаю, що деякі речі, які діяли ефективно, можуть бути продовжені уже в звичайних умовах». Блокування в’їзду до України чоловіків від 16 до 60 років значно полегшує роботу і контррозвідки, і правоохоронних органів. Він пояснив, що таким чином Україна «блокує потрапляння з Росії агентури та диверсійних груп», адже «агресивна поведінка Росії дає Україні підстави продовжити окремі заходи щодо російської сторони, зокрема, і обмеження в’їзду» [7].

Після введення воєнного стану відбулися такі конкретні зміни:

1. *Мобілізація*. Всеохоплюючої загальної мобілізації не передбачається. Воєнний стан може вплинути лише на резервістів першої черги, оскільки Міністерству оборони та Генштабу

доручено уточнити мобілізаційний план Збройних Сил саме щодо цієї категорії військовозобов'язаних. До першої черги оперативного резерву включені переважно резервісти та військовозобов'язані з досвідом участі в антитерористичній операції. Крім того, передбачаються заходи часткової мобілізації, зокрема навчальні збори з резервістами оперативного резерву. Втім, тривогою людей вже намагаються користатись. На кордоні з Росією жителям Сумщини розіслали фейкові повідомлення від імені Міноборони з пропозицією прибути до найближчої військової частини. У Міноборони спростували свою причетність до повідомлень, і розцінили як провокацію.

2. *Охорона кордону і недопуск росіян.* РНБО доручило посилити охорону державного кордону з Росією та адміністративної межі з Кримом. Через воєнний стан громадян Росії, які їдуть в Україну, можуть ретельніше перевіряти на кордоні. Наприклад, додатково проводитимуть контроль для з'ясування мети поїздки в країну. Згодом стало відомо, що Україна на час воєнного стану не пропускатиме на свою територію росіян чоловічої статі віком від 16-ти до 60 років за незначним винятком, яким буде здійснення гуманітарної місії, як то прибуття на похорон. Також прикордонна служба закрила в'їзд до Криму іноземцям. За словами начальника департаменту з питань взаємодії і зв'язків з громадськістю ДПС Андрія Демченка, перетинати адмінкордон з окупованим півостровом на час ВС дозволено винятково за українськими документами. Якщо громадяни інших країн вже законно перебувають в Криму і хочуть його покинути, українські правоохоронці пропускатимуть їх на материкову частину. А. Демченко окремо наголосив, що всі сили служби приведені у бойову готовність і наголосив, що в «готовності до дій перебувають наші бойові резерви – морська охорона і авіація. Всі ці заходи направлені винятково на посилення охорони і оборони в Україні державного кордону». Відомо також, що за 28 грудня в Україну не пропустили близько 150 іноземців, 80 з яких є громадянами РФ. У Державній прикордонній службі пояснили, що частина з них не мала необхідних документів для в'їзду в країну, а ще частина – відвідувала окуповані території, через що їм заборонений в'їзд в Україну.

3. *Вибори в ОТГ.* Верховна Рада призначила дату виборів президента – 31 березня 2019 р. Враховуючи, що передвиборча

кампанія офіційно стартуватиме 31 грудня, тобто після завершення дії воєнного стану, він не має вплинути на її перебіг. Разом із тим, воєнний стан відобразиться на виборах до Об'єднаних територіальних громад, які були призначені на 23 грудня в областях, де застосовуватиметься воєнний стан. В установлені строки ці вибори не відбудуться. 29 листопада Центральна виборча комісія пояснила, що місцеві вибори в 10 областях, де введений воєнний стан, можна буде провести вже після 26 грудня або в разі його скасування до цієї дати. Тепер Верховна Рада не пізніше ніж через 90 днів з дня припинення воєнного стану, має ухвалити рішення про призначення цих виборів.

4. *Транспорт.* Буде посилена охорона вокзалів, залізничних станцій, аеропортів, портів та інших об'єктів інфраструктури. Також буде застосований особливий режим роботи залізничного транспорту, який передбачає пріоритетність в пересуваннях рухомого складу для потреб оборони на основних напрямках. Мінінфраструктури планує активну участь транспортників у територіальній обороні. «У кожного напоготові повинен бути «тривожний рюкзак» з триденним запасом всього найнеобхіднішого та чітке розуміння його дій у разі атаки ворога», – підкреслив міністр Омелян. Введення воєнного стану не вплине на перевезення цивільних вантажів. Водночас «Укрзалізниця» вводить підвищений режим контролю за небезпечними невійськовими вантажами, в т. ч. нафтопродуктами. Також на Херсонщині міська влада посилила контроль за роботою морських портів та рухом суден. За порядком на портах стежитимуть бригади територіальної оборони, Нацполіція і Нацгвардія.

5. *Медицина.* В МОЗ визначилися з переліком закладів охорони здоров'я, де за потреби готові надати необхідну медичну допомогу військовим. До переліку входять міські, районні, обласні лікарні, госпіталі, диспансери, інститути різного профілю Нацакадемії медичних наук. Для прийому військових вже створено резерв ліжок, запасів лікарських засобів та донорської крові. Ці заклади продовжать, як і раніше, надавати допомогу цивільним мешканцям областей, в яких запроваджено воєнний стан.

6. *Поліція.* Одразу після нічного засідання РНБО в неділю Міністерство внутрішніх справ перевело свої підрозділи у режим посиленого ведення служби. Це рішення стосується Державної прикордонної служби, Нацгвардії, Нацполіції та Державної служби

надзвичайних ситуацій. Регіональні підрозділи цих відомств посилюють патрулювання території, збільшують кількість патрулів та чисельність стаціонарних підрозділів. Більш детальної інформації, у чому саме полягає «посилення» режиму несення служби не повідомляється. Навпаки, керівництво областей, у яких воєнний стан введений поспішило запевнити, що для людей «нічого не зміниться». Разом із тим, у Генштабі особливо підкреслили, що запровадження воєнного стану не передбачає конфіскації будь-якого приватного майна громадян, зокрема житла чи автівок. Тому, у випадку, якщо люди в формі або камуфляжі прийдуть забирати авто чи житло – треба одразу викликати поліцію.

7. *Заборона на зйомку пересування військових.* У зв'язку з введенням воєнного стану у Генштабі просять не фотографувати та не поширювати інформацію про рух колон військової техніки, переміщення будь-яким способом особового складу і проведення навчань. Забороняється знімати режимні військові об'єкти Міністерства оборони та Збройних Сил та несанкціоновано проникати на їхню територію. У районі проведення навчань, над військовими частинами, об'єктами та полігонами заборонено запускати безпілотні апарати. У Генштабі підкреслюють, що у разі виявлення безпілотники, вони будуть збиті, а особи, які здійснюватимуть запуск або керуватимуть цими БПЛА, будуть затримані.

8. *Спортивні змагання.* Міністерство молоді та спорту не планує скасовувати жодні спортивні турніри національного та міжнародного рівня, що заплановані до проведення в Україні, в тому числі й в областях, де запроваджено воєнний стан. Однак на всіх спортивних подіях будуть посилені заходи безпеки. Втім, запровадження воєнного стану вже вплинуло на проведення одразу кількох футбольних матчів. Так, матч української прем'єр-ліги між «Десною» та луганською «Зорею» перенесено до Києва з Чернігова, який входить в число десяти областей з воєнним станом. 27 листопада УЄФА переніс поєдинок Ліги Європи між «Ворсклою» та лондонським «Арсеналом» з Полтави до Києва. Хоча на Полтавщині не діє воєнний стан, але він запроваджений у Харкові, куди лондонці мали прилітати. З цієї ж причини під знаком питання опинилось проведення матчу Ліги чемпіонів між донецьким «Шахтарем», що базується в Харкові, та французьким «Ліоном». Президент французького клубу Жан-Мішель Ола бідкається, що з

огляду на політичну ситуацію важко знайти літак, щоб дістатися до Харкова. Але остаточне рішення знову ж таки за УЄФА.

9. *Окремі зміни в областях з воєнним станом.* Місцева влада областей, де запроваджується воєнний стан, можуть звернутися до президента з проханням запровадити воєнні адміністрації, яким підпорядковуються уся цивільна і силова влада. Але «можуть» не означає «мусять». Президент Порошенко заявив, що військові адміністрації не будуть створюватись, натомість все обмежиться створенням «штабів оборони», які відповідатимуть за перевірку військового резерву, можливостей мобілізації тощо. «Буде передислокована частина військ і висунення на кордон для того, щоб одразу ж організувати ефективний захист», – сказав Порошенко. Наприклад, оперативний штаб створили для координації роботи усіх органів системи МВС. Його очолив заступник міністра внутрішніх справ Вадим Троян. Оперативні штаби для координації дій також створено у територіальних органах системи МВС. Вони працюватимуть цілодобово і обмінюватимуться інформацією з Генштабом ЗСУ, СБУ, Службою зовнішньої розвідки тощо. Місцеві адміністрації налаштовані оптимістично. Радник харківського губернатора Сергій Стороженко запевнив, що в області «комендантську годину вводити не будуть, хапати на вулицях людей не будуть, машини конфіскувати теж не будуть, але силовики переведені у посилений режим». Обмежень на перетин кордону, святкування чи масові заходи також не буде. Також на території дії ВС усі оборонні підприємства переводять у повну готовність і при потребі на них введуть особливий режим роботи, включаючи зміну графіків праці. В Одесі буде переведена у режим готовності система протиповітряної оборони, але влада, наприклад, не вважає за потрібне обмежувати нічний продаж алкоголю [2].

Для жителів Донецької та Луганської областей майже нічого не зміниться. Командувач Операції об'єднаних сил Сергій Наєв заявив, що більшість заходів по воєнному стану стосується тільки військових частин ЗСУ та інших складових сектору безпеки. У Вінниці у вівторок провели тренувальний збір поліції, а у середу виставили посилені озброєні патрулі на дорогах міста. Силовики перевіряють підозрілі авто. У Запорізькій області губернатор Костянтин Бриль попросив мешканців області про всяк випадок носити із собою документи, що посвідчують особу. Крім того, в

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Правова держава і громадянське суспільство повинні гарантувати особі максимальну свободу і вільний розвиток її особистості. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Згідно із ст. 38 Конституції України – громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [1].

Тобто за Конституцією кожен має право бути допущеним до управління державними справами, тільки потрібно відповідати певним критеріям. Одним з таких критеріїв, вважаємо, що є відповідність своєму службовому становищу, цінування такого становища, а також додержання законності, тобто виконувати свої обов'язки в рамках законів України. Усі порушення цих правил перелічені у Розділі XVII Кримінального кодексу України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

Актуальність проблеми протидії службовій злочинності на сучасному етапі розвитку України зумовлена негативним впливом службової злочинності на розвиток демократичних інститутів суспільства, діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та управлінських структур. Цей процес потребує розроблення та вжиття відповідних заходів, спрямованих на протидію їй. Ефективних заходів протидії можна вжити на підставі аналізу рівня, структури і динаміки злочинів, учинених у сфері службової діяльності. Дослідження цієї теми сприятиме глибшому розумінню вже вивчених проблем як Загальної, так і Особливої частини кримінального права, зокрема, пов'язаних з поняттям і особливостями кримінальної відповідальності спеціального суб'єкта злочину, і питаннями застосування норм інших глав Кримінального кодексу про злочини, суб'єктом яких є посадова особа [2].

Кримінологічний аналіз злочинності, її показників, умов і детермінант безпосередньо пов'язаний з розробленням комплексу організаційних, соціальних і правових заходів протидії як злочинності загалом, так і конкретним протиправним діям. Так, у кримінології зазначено, що наукове дослідження – це процес отримання нових знань про злочинність, причини й умови її виникнення, а також особу злочинця з метою розроблення та реалізації заходів, спрямованих на підвищення ефективності роботи щодо запобігання злочинним проявам. У процесі аналізу враховують закономірності злочинності та її змін, що дає змогу точніше оцінювати особливості протиправних дій за конкретних умов, своєчасно виявляти нові тенденції та специфічні співвідношення різних структурних елементів злочинності.

Досліджуваний Розділ XVII Особливої частини Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за злочини, родовим об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність органах державної влади, місцевого самоврядування, а також в юридичних особах як публічного, так і приватного права [3, с. 86].

Не є службовими особами працівники, які виконують суто професійні (лікар, тощо), виробничі (водій тощо) або технічні (друкарка, сторож тощо) функції. Проте, якщо особа здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг і вчиняє злочин саме у цій сфері (наприклад, лікар отримує незаконну винагороду за видачу листа непрацездатності), відповідальність настає за відповідними статтями [4, с. 26]

Також, усі службові злочини можуть бути класифіковані на: службові злочини корисливої спрямованості (неправомірна вигода) і некорисливої (зловживання владою, перевищення влади, службова недбалість, службове підроблення). Серед них найбільшу суспільну небезпечність становлять злочини пов'язані із неправомірною вигодою. Такі злочини призводять до дезорганізації управлінської діяльності, підризу авторитету органів влади і управління. Особи, що вчиняють злочини, пов'язані з порушенням службових обов'язків, належать, як правило, до працівників, що мають безпосередній доступ до майна (комірники, касири, старші продавці, завідувачі відділів, складів, магазинів), або до співробітників, що здійснюють контроль за діяльністю останніх (бухгалтери, ревізори, інвентаризатори). Переважна більшість

службових осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності – представники середньої і найнижчої управлінської ланки.

Кримінологічний аналіз причин службових злочинів можливий передусім з урахуванням базисних економічних процесів і становища службових осіб у системі існуючих суспільно-економічних відносин. Криміногенні фактори, які визначають причини і умови службових злочинів, досить численні, різноманітні і визначені наперед істотними змінами у соціально-економічному житті суспільства. За сутнісною характеристикою їх можна розподілити на п'ять основних груп: політичні, економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, правові фактори.

Причини та умови службових злочинів відображають як загальний стан суспільства, об'єктивно існуючі в ньому суперечності, так і суб'єктивні фактори, у тому числі недостатність політичної волі керівних найвищих органів державної влади вести рішучу боротьбу з цим негативним соціальним явищем [5, с. 79].

Запобігання службовим злочинам становить узгоджену систему заходів політичного, економічного, соціального, організаційно-правового характеру, спрямованих на випередження появи передумов цих злочинів, їх послаблення, нейтралізацію та усунення.

Запобіжні заходи політичного характеру зводяться до програмованості та предметності у впровадженні демократичних засад у різних сферах суспільної організації, зокрема у системі управління суспільством.

Заходи запобігання службовим злочинам соціального характеру передбачають доведення рівня оплати праці державних службовців до рівня задоволення соціально значущих потреб відповідно до їх соціального статусу.

Запобігання службовим злочинам заходами правового характеру означає запровадження кримінологічної експертизи проектів нормативно-правових актів, здійснення повної систематизації антикорупційного законодавства.

У сфері державного управління з метою запобігання злочинам необхідно в обов'язковому порядку дотримуватися правил підбору та розстановки кадрів, які базуються на конкурсній основі; запровадити практику обов'язкової ротації керівних працівників та інших працівників правоохоронних органів.

Попри всю важливість заходів запобігання через об'єктивні та суб'єктивні обставини вони не завжди досягають своєї мети. Виявлення службових злочинів через специфіку їх прояву становить надзвичайну складність. Це зумовлює високий рівень їх латентності, перебування поза сферою юридичної відповідальності значної кількості осіб, діяльність яких є суспільно небезпечною.

З метою вдосконалення діяльності спеціальних органів, які виявляють і запобігають службовим злочинам, необхідно переорієнтувати їх із виявлення незначних фактів корупції на виявлення найбільш небезпечних злочинів та проявів у найбільш важливих сферах життя держави, а також там, де ця злочинність набула найбільшого поширення; чітко визначити порядок повної та своєчасної реєстрації повідомлень про вчинені злочини та інші правопорушення і встановити юридичну відповідальність за його порушення працівниками правоохоронних органів.

Ефективна боротьба зі службовими злочинами не може бути здійснена в результаті разових і короточасних акцій будь-якого ступеня активності та суворості на певному рівні, а потребує довгострокових соціально-економічних, політичних і правових перетворень [5, с. 83].

Згідно аналізу кримінального законодавства, можна визначити, що злочини у сфері службової діяльності – це суспільно небезпечне діяння, вчинене навмисно чи з необережності службовою особою всупереч інтересам служби, що грубо порушує нормальну діяльність органів влади, а також органів управління підприємствами, установами й організаціями, незалежно від форм власності і господарювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, або спричинило тяжкі наслідки.

З урахуванням міжнародного досвіду спеціально-кримінологічного запобігання службовим злочинам повинно базуватись на зменшенні стимулів вчинення злочинів шляхом збільшення заробітної плати, морального заохочення, більш швидкого просування по службі, з одного боку, і збільшенні ризиків для правопорушників: адекватне законодавство щодо перевірки законності одержаних доходів, а також призначення різних видів покарання, боротьби з «вибірковим правосуддям», більш широкого застосування норм цивільного і адміністративного права при

регулюванні певних відносин, освітніх програм для населення, з іншого боку.

Злочини у сфері службової діяльності можна розглядати як частину корупційних правопорушень, оскільки вони, безумовно, пов'язані з діяльністю організованих злочинних груп і організацій, в тому числі і у сфері господарської діяльності. Тому заходи протидії названим видам злочинності можуть бути частиною спеціально-кримінологічного запобігання даному виду злочинів.

Ще однією проблемою, як зазначає І.О. Христич, є ведення статистичного обліку злочинів у сфері службової діяльності, наприклад статистична безграмотність і відсутність понятійного апарату в правоохоронних органах, це призводить до того, що можна використовувати статистичні дані для маніпулювання як в бік штучного підвищення кількісних показників роботи оперативних органів, так і навпаки – в бік їх зменшення. Усунення цих недоліків можливе лише завдяки уніфікації понятійного апарату, який використовується у кримінально-правовій статистиці [6, с. 129]. Тобто, назріла потреба в розробці єдиної уніфікованої системи статистичного обліку у сфері правопорушень, обов'язкової для застосування відповідними органами, яка б містила необхідні відомості від моменту виявлення злочину до моменту відбуття покарання особою, яка засуджена за вчинення злочину.

У свою чергу це б призвело до можливості проводити централізований збір інформації, аналітично прослідкувати усі стадії кримінального правосуддя, інформаційні потоки і зв'язки усередині системи статистичної звітності правоохоронних і судових органів, використовувати додаткові джерела інформації про стан злочинності у сфері службової діяльності за рахунок проведення статистичних опитувань і використання показників інших галузей соціальної статистики.

Також слід ще раз підкреслити, що зловживання своїм службовим становищем службовими особами, особливо тими, які здійснюють публічні функції (органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування), посягають не лише на інтереси і завдання служби та її авторитет, а й завдають значної політичної, економічної і соціальної шкоди суспільству в цілому, правам, свободам і законним інтересам людини і громадянина.

Здійснення завдань і функцій, які стоять перед державою та суспільством у цілому, дотримання прав і свобод людини

неможливе без належної роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, зобов'язаних діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Аналізуючи праці науковців, дійшли висновку, що на даний момент у державі є велика кількість проблем пов'язаних з відповідним покаранням для службових осіб, які вчинили злочин. Одна з таких проблем також є неправильне санкціонування законодавцями всіх злочинів з цим пов'язаних [7, с. 234]. Наприклад, за більшість злочинів у сфері службової діяльності передбачено санкції другого класу, що у свою чергу, дає змогу встановлювати широкий спектр покарань, які у більшості випадків є незначними і не відповідають ступеню тяжкості вчиненого злочину. Такий вид санкцій сприяє існуванню корупційних схем.

Спектр усіх проблем пов'язаних зі злочинами у сфері службової діяльності дуже широкий, і це показано у даній роботі. Велика кількість проблем і питань які стоять перед науковцями кримінологами, дає привід говорити, що злочини у сфері службової діяльності ще не раз будуть предметом роздумів і обговорень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141, із змінами від 30.09.2016 р.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією» № 13 від 25.05.1998 р.
3. Гончар Т.О., Стрельцов Є.Л., Чуваков О.А. Кримінальне право України: посібник. – Х.: «Одіссей», 2013. – 264 с.
4. Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006 – 342 с.
5. Дальшин І.М., Голіна В.В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна та ін. // 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2013. – 288 с.
6. Назимко В.В., Філонов В.В. Види і конструктивні особливості санкцій за злочини у сфері службової діяльності / Є.С. Назимко, В.В. Філонов // Право і суспільство. – 2012. – 1. – С. 233-238.

7. Христич І.О. Щодо проблеми забезпечення цілісності статистичного обліку злочинів у сфері службової та господарської діяльності / І.О. Христич // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 листопада 2004 року). – К.; Х: Юрінком Інтер / Голова ред.. В.В. Сташис, 2005. – С. 128-131.

В.Д. Коцюк,

*кандидат історичних наук
(м. Хмельницький),*

О.С. Олійник,

*кандидат економічних наук
(м. Кам'янець-Подільський)*

В.М. Семендяк,

*кандидат економічних наук
(м. Кам'янець-Подільський)*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

Державотворення як процес має загальні риси та особливості для кожної країни, народу і суспільства. Відповідно до цього українське державотворення має свої характерні ознаки. Шлях українського народу щодо розвитку своєї державності й формування та становлення суспільно-політичних інститутів, організації влади й управління є індивідуально-конкретний та показовий. В період сьогодення в Україні економічне підґрунтя держави не стабільне, при чому держава має великий ресурсний потенціал. Однією із можливостей, щодо покращення економічного стану країни є розвиток національної туристичної галузі, яка знаходиться на низькому рівні і однією з причин є неналежний рівень державотворення саме в цій галузі. Одночасно, можемо відмітити зростання значення туризму в світі. За рахунок позитивного впливу розвитку туризму можуть розвиватися і сфери обслуговування туризму, що загалом збільшує суму валового внутрішнього продукту країни. Також, дана ситуація позитивно

вплине на інвестиційний клімат, зайнятість населення та туристський імідж держави.

Проблеми державотворення розглядаються науковцями з різних наукових напрямків. Також, науковці виокремлюють питання конкурентних переваг України в розвитку туристичної галузі, а також діяльності туристичних підприємств. Серед українських науковців ми можемо відмітити Гурковського Г.І., Буданової О.С., Стельмах О.А., Купач Т.Г., та інші, які привертають увагу до проблем формування державотворення в напрямку розвитку туристичних підприємств.

Державотворення є не просто процесом, а має сутнісні характеристики усвідомлено-розумово-творчого процесу, який вбирає в себе майже безкінечну палітру свідомого, безсвідомого та позасвідомого діяння народу та його еліти. Державотворення – це постійний рух, який складається зі стадій: зародження, формування, становлення, розквіту (кульмінації), мрійництва (“сплячки”). Державотворення є безперервним процесом, який має активні (пасіонарні) та пасивні фази. Юридична енциклопедія дає таке визначення. Державотворення – це історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їх функціонування [2]. У галузі науки “Державне управління” перевага віддається визначенню терміна “державотворення (державне будівництво)” як розбудови держави, її владних інституцій, що забезпечує відповідні умови для формування та реалізації державної політики. Створення нової держави супроводжується певним перехідним періодом становлення, на якому вирішуються питання закріплення її державності, формування дієвої системи державної влади та визначення основних шляхів розвитку країни. Державотворення охоплює визначення і правове закріплення форми державного правління; політичного режиму; адміністративно-територіального устрою; основних цілей і функцій держави, їх пріоритетності; розподілу повноважень між гілками та вищими органами державної влади; стратегії розвитку держави; структури органів державної влади відповідно до функцій держави та її стратегічних цілей. Окремо вітчизняні науковці в галузі знань державного управління та права виділяють термін “державознавство” як науку про походження, сутність, ознаки, типи, форми, функції, механізми,

основні закономірності та фактори розвитку держави, її інститути [1, 2].

Державотворення можна розглядати як елементи законодавчого утворення країни з врахуванням тих програм розвитку, які діють в сучасних умовах господарювання.

Вивчаючи зарубіжний досвід розвитку туристичних підприємств науковці, а також представники законотворчих структур розуміють, що діяльність туристичних підприємств не тільки ґрунтуються на законодавстві держави, але і на якості законодавчих актів, що мають бути зосереджені на ефективну діяльність тур підприємств, а також на їх розвиток. Ефективний розвиток діяльності туристичних підприємств має цілу низку позитивних характеристик, а саме – зайнятість населення, використання наявних основних фондів отримання прибутку, поповнення бюджетів всіх рівнів, використання новітніх технологій, зацікавлення туристів в розширенні надання своїх послуг.

Держава може впливати на ціну туристичних послуг, регулюючи потоки туристів. Хочеться відмітити, що початок незалежності України спонукав до розвитку малого та середнього бізнесу в державі. Товариства, організації, а також підприємці почали створюватися та розвиватися в різних сферах народного господарства, нарощуючи свій потенціал та можливості.

На Хмельниччині за період становлення незалежності значних змін відбулося в туристичній галузі:

- по-перше – починаючи з 2000 р. інформація по готелям та іншим місцях тимчасового проживання відмічається зростання кількості номерів, житлової площі всіх номерів, одноразової місткості для проживання, кількості обслуговування приїжджих туристів;

- по-друге – зросла кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, при чому в готелях та аналогічних засобах розміщування помітний значний ріст, а в спеціалізованих засобах розміщування дана кількість стала;

- по-третє – зросла кількість туристів – громадян України, які виїжджали за кордон.

Дані зміни є результатом низки передумов. Спочатку ми відмітимо зростання кількості відкритих нових, та розширення діючих готельних комплексів в регіоні.

На сьогоднішній день в Хмельницькій області налічується майже 200 готелів, переважна їх більшість знаходиться у місцях поширення туристів, а саме в Кам'янці-Подільському 130, в Хмельницькому більше 40[3]. Дані готелі поділяються за темами, тобто вони бувають – сімейні, романтичні, спа-готелі, пляжні, бюджетні, з парковою зоною, які підходять для гостей з інвалідністю, для гостей з тваринами та інші.

Даний розвиток місць тимчасового проживання туристів спонукало до зростання кількості туристичних потоків.

Крім позитивних моментів, щодо розвитку туристичних підприємств регіону необхідно відмітити і ряд незадовільних.

Зменшення кількості внутрішніх туристів за часи незалежності є результатом ряду передумов: зниження платоспроможності населення, старіння населення, що дійсно проживають в Україні, стан здоров'я населення та рівень надання термінової медичної допомоги.

Необхідно відмітити, що держава зацікавлена в розвитку туристичної сфери. В цьому напрямку керівництво держави прийняло безвізовий режим, що стало сприяти розвитку туризму в Україні. Безвізовий режим між Україною та країнами ЄС означає, що громадяни України можуть перетинати кордон з країнами ЄС без звичного оформлення візи. Такі ж умови з 2005 року діють і для громадян ЄС для поїздок в Україну. Настала наша черга подорожувати до ЄС спонтанно, просто і дешево.

Безвізовий режим дає право на відвідування культурних та спортивних заходів, журналістські подорожі, короткострокове навчання та обмін досвідом, поїздки на лікування і т.д.

Водночас, безвізовий режим не дає права на роботу в країнах ЄС, у тому числі, короткострокову. Безвізовий режим також не дає права на постійне проживання в країнах ЄС. Для цього, як і раніше, потрібно оформити спеціальну національну візу або дозвіл на проживання.

Список використаних джерел та літератури:

1.Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Національна академія державного управління при Президенті України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв

(співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748 с. 11. Етнос. Нація. Держава:

2. Юридична енциклопедія. Т. 2. Д – Й / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 1999. – 743 с.

3. Статистичні дані. URL: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm> (дата звернення: 15.01.2019).

М.Ю. Кравчук,

кандидат юридичних наук

(м. Тернопіль)

Т.С. Радчук,

(м. Київ)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Курс України на інтеграцію у Європейське співтовариство зобов'язало українську владу взяти на себе зобов'язання щодо побудови ефективної системи запобігання та протидії корупції. Важливим етапом у забезпеченні боротьби з корупцією є формування системи спеціальних уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Ст.1 ЗУ «Про запобігання корупції» до таких органів відносить: органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [1].

Україна використала зарубіжний досвід у формуванні та правовому забезпеченні діяльності спеціальних суб'єктів протидії корупції. Акцентуючи увагу на вивчені інституцій антикорупційної спрямованості можна виділити три їх типи, які різні країни використовують для запобігання та протидії корупції. Отже, вони можуть бути багатоцільовими державними агентствами, які уповноважені на реалізацію низки функцій у сфері протидії корупції; спеціалізованими антикорупційними службами у складі правоохоронних органів або самостійними профільними антикорупційними інституціями [2]. Досвід європейських країн у

попередженні та протидії корупції вказує, що вони досить часто використовують другу модель, яка передбачає створення автономних спеціалізованих антикорупційних служб у складі поліції (наприклад Центральне управління боротьби з корупцією федеральної поліції Бельгії, Національне управління з розслідування і кримінального переслідування злочинів у сфері економіки та навколишнього середовища Національного директорату поліції Норвегії тощо) або прокуратури [3, с. 262].

Національне агентство з питань запобігання корупції є одним із спеціальних уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Правове забезпечення його діяльності регламентується ЗУ «Про запобігання корупції». Саме розділ другий цього Закону розкриває правовий статус, склад, структуру, напрями діяльності, повноваження та права цього суб'єкта.

Однак, з правової точки зору суперечливими є положення щодо отримання таким органом спеціального статусу. Адже спеціальний статус державних органів передбачає, що вони прямо або опосередковано названі у Конституції України. До таких державних органів в Україні відносять прокуратуру, Службу безпеки України, Центральну виборчу комісію, Національну раду з питань телебачення і радіомовлення тощо. Тобто їх спеціальний статус відображається насамперед у порядку формування відповідних державних органів та характері їх взаємозв'язків з іншими, зокрема вищими органами держави (Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України). Як зазначає Ю.Кармазін, у Конституції України немає положень, що передбачають існування в державному механізмі (апараті) державних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, які здійснювали б відповідні функції поза межами системи органів виконавчої влади [4]. І, як вказує науковець, створення Національного агентства з питань протидії корупції суперечить Конституції України, адже участь у формуванні конкурсної комісії, що формує такий орган приймає Президент України, що не передбачено ст. 106 Конституції України. Окрім того, проаналізувавши ч. 4 ст. 5 ЗУ «Про запобігання корупції» щодо складу конкурсної комісії, можна зробити висновки, що на Президента України та Верховну Раду України покладаються повноваження, які не передбачені ст. 85 та ст. 106 Конституції України. Тому фахівці Інституту права і суспільства, які

здійснювали аналіз ЗУ «Про запобігання корупції» дійшли висновку, що деякі його положення не відповідають Конституції України, тобто є неконституційними. Отже, за таких обставин законодавцю варто внести певні зміни до ЗУ «Про запобігання корупції» та визначитись з правовим статусом Національного агентства з питань запобігання корупції [4].

Аналізуючи нормативний зміст другого розділу ЗУ «Про запобігання корупції», погоджуємося з думкою науковців М.В. Руденка та О.В. Мельника, які зазначають, що по своїй суті Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) є скоріше превентивним державним органом. Свою думку вони обґрунтовують тим, що деякі з функцій в антикорупційній сфері, які повинен виконувати цей орган, а саме аналітична, нормотворча, контрольна, методична, координаційна та інформаційна не впливають безпосередньо на стан корупції [6]. Важливими для попередження корупції в країні є інші функції НАЗК, які передбачені ЗУ «Про запобігання корупції». Відзначимо, що в умовах реформування державного сектору, територіальних змін, формування якісно нових структур, дієвими мають бути наступні функції цього органу: реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, здійснення обов'язкової повної перевірки поданих декларації (за неподання ж декларацій введено кримінальну відповідальність - ст. 366-1 Кримінального кодексу України), суб'єктів які: а) займають відповідальне та особливо відповідальне службове становище; б) займають посади, пов'язані з високим рівнем корупційних ризиків; в) подали декларацію у якій наявні невідповідності за результатами логічного та арифметичного контролю; г) члени сім'ї яких відмовились надати відомості для заповнення декларації. Однак право, яке надається НАЗК щодо винесення приписів про порушення вимог законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, які є обов'язковими до виконання, дещо суперечить сутності превентивності.

Створення Національного агентства з питань запобігання корупції було необхідним за високого рівня корупції в Україні. Окрім того, формування такого органу вимагали зарубіжні партнери і громадянське суспільство, яке покладає на нього великі сподівання. Однак, як зазначають експерти, суперечливим

залишаються питання ефективної організації діяльності такого органу, його відкритості та унеможливлення різних зловживань з боку працівників цієї структури. Адже, невисокий рівень довіри до антикорупційних органів не сприяє ефективності їх діяльності. Так однією із причин, що породжують такі сумніви, є нерозуміння того чи проводитиметься повна та об'єктивна перевірка електронних декларацій, чи перевірки підлягатимуть лише ті декларації, які будуть вигідні комусь.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII Редакція від 31.08.2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Мусієнко О.П. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні: дис. на здобуття наук. ступення к.ю.н. зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; інформаційне право; фінансове право [Електронний ресурс]/Мусієнко Олександра Петрівна. – Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robota/Specradi/Musienko/Musienko_dis.pdf.

3. Проневич О.С. Інститут спеціалізованої антикорупційної прокуратури в європейській державно-правовій традиції / О.С. Проневич //Форум права. – 2015. – № 1. – с. 261 – 268.

4. Кармазін Юрій. Правовий висновок щодо діяльності органів по боротьбі з корупцією [Електронний ресурс]/ Юрій Кармазін. – Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/yukarmazin/article/29013>.

5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Редакція від 30.09.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

6. Руденко М.В., Мельник О.В. Нові державні органи у сфері запобігання корупції: спроби аналізу функціонального призначення та взаємозв'язків [Електронний ресурс]/ М.В. Руденко, О.В. Мельник. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/5895/5436/>.

М.Ю. Кравчук,
кандидат юридичних наук
(м. Тернопіль)
В.І. Огородник
(м. Київ)

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

У 2014 році Україна прийняла ряд законів спрямованих на ефективну боротьбу із корупцією. Закон України «Про запобігання корупції» вказує, що цей закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні [1]. Хоча закон і згадує поняття системи запобігання корупції, але не визначає її. Отже, існує потреба у визначенні самого поняття «система запобігання корупції».

Термін «система» походить з давньогрецької мови, який означає «сполучення», тобто ціле, що складене з частин. Тлумачний словник В.Даля дає наступне визначення системи – «план, порядок розташування частин цілого, визначене улаштування, хід чогонебудь у послідовному, доладному порядку» [2]. У словнику Webster's Revised Unabridged Dictionary поняття «системи» визначається як «сукупність об'єктів, підпорядкованих чітко або за якимось особливим порядком, як правило, логічним або науковим; єдине ціле об'єктів, пов'язаних якимось спільним законом, принципом, або метою; постійне об'єднання принципів або елементів, які становлять єдине ціле» [3]. Великий тлумачний словник сучасної української мови має схожі трактування поняття «системи». Так, згідно нього, це: «сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних спільною ознакою, призначенням; або будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин» [4]. Отже, поняття визначення «системи» характеризується наступними категоріями «ціле», «єдине», «елемент», «зв'язок», «структура». Що ж стосується поняття «запобігання корупції», то найчастіше теоретики адміністративного права, ототожнюють його з системою адміністративно-правових засобів – сукупністю дій, за допомогою яких досягається мета антикорупційної політики країни.

Отже, систему запобігання корупції можна визначити, як

сукупність узгоджених спеціальних дій суб'єктів державної влади та різних інституцій громадянського суспільства, врегульованих антикорупційним законодавством та спрямованих на досягнення спільної мети – недопущення виникнення та поширення у суспільстві корупції.

Складовими системи запобігання корупції є: нормативно-правові акти запобігання корупції; правоохоронні органи як суб'єкти запобігання корупції; інститути громадянського суспільства та громадські організації.

У системі запобігання корупції нормативно-правові акти виступають елементом цієї системи, одночасно вони є і її механізмом, який необхідний для досягнення її цілісності. Найбільш повно визначення антикорупційного законодавства подає Хабарова Т.В. Так, науковець розкриває таке поняття наступним визначенням «– це сукупність нормативно-правових актів, які прямо або опосередковано визначають права, обов'язки, компетенцію органів державної влади, встановлюють спеціальні законодавчі обмеження та вимоги, особливості корупційних діянь та відповідальність за них, умови діяльності суб'єктів, уповноважених запобіганню корупції, а також засади координації, контролю, нагляду за такою діяльністю» [5]. Норми законодавства повинні охоплювати регулювання, реалізацію та правові гарантії забезпечення формування в суспільстві середовища, в якому усвідомлюється несприйняття корупції та максимально унеможливлюються її прояви.

Система запобігання корупції включає суб'єктів, які уповноважені на боротьбу із корупцією. ЗУ «Про запобігання корупції» до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції відносить органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [1]. Окрім того, законодавством України передбачено, що органом, який запобігає корупції є також Служба безпеки України, в якій виділено окремий підрозділ - Головне управління у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ (Департамент К). В ЗУ «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року, закладено інституціональну основу формування спеціалізованої антикорупційної прокуратури, яка є складовою системи прокуратури України. Спеціалізована антикорупційна

прокуратура належить до структури Генеральної прокуратури України.

Ефективність системи запобігання корупції залежатиме від залучення громадянського суспільства до боротьби із корупцією. Адже досить часто самі громадяни виступають чинником корупційних дій. Окрім того перешкодою у боротьбі з корупцією є незнання та невміння використовувати власні права. Що ж до діяльності громадських інституцій та громадських організацій, як суб'єктів запобігання корупції, на сьогодні існує багато невирішених питань. Особливо це стосується їхньої цілеспрямованої політики щодо сприйняття корупції самими громадянами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII Редакція від 31.08.2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Толковый словарь Даля онлайн. Система [Электронный ресурс] // сайт Толковый словарь живаго великорусскаго языка Владимира Даля. – Режим доступа: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=37673>.

3. Webster's Revised Unabridged Dictionary // Сайт The ARTFL Project/ –Chicago: The University of Chicago, 1913. – p. 1465/ - Режим доступу: <http://machaut.uchicago.edu/?resource=Webster%27s&word=system&use1913=on>

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [укл. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.– Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2003. – 1440 с.

5. Хабарова Т.В. Адміністративно-процесуальні засади запобігання корупції в Україні: дис. на здобуття науков. ступення канд..ю.н. спеціальністю: «12.00.07- адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне прав»/ Т.В. Хабарова.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/13440/5/diss-Khabarova.pdf>

6. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Редакція від 28.08.2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВЛЯЮТЬ КОРУПЦІЮ ТА НАПРЯМИ БОРОТЬБИ ІЗ НЕЮ

Проблема боротьби з корупцією неодноразово піднімалася в юридичному науковому товаристві. Сьогодні це питання також намагаються вирішити політики та економісти, адже корумпована на всіх щаблях влади держава не представляє інтерес для міжнародної спільноти та не буде сприйматися як надійний стратегічний партнер. Це все тому, що корупційні прояви знижують інвестиційну привабливість України, заважають розвитку бізнесу, руйнують довіру до судової системи та правоохоронної системи [1, с. 36].

Питання пов'язані з корупцією досліджувались у працях: Л. І. Аркуші, В. М. Вересова, А. Є. Жалинського, В. С. Журавського, М. Ю. Бездольного, П. Т. Геги, Ю. Я. Касараби, М. І. Камлика, Р. П. Марчука, М. І. Мельника та багатьох інших вчених.

Однак, проблема аналізу та вдосконалення напрямів державної антикорупційної політики залишається актуальною.

Термін «корупція», як зазначають словники, походить від латинського *corruptio* й означає «псування», «розбещення», «підкуп», «продажність». Тобто, корупцію можна розуміти як «псування» окремих службовців, їх «розбещеність» в підході до виконання своїх прямих обов'язків. Законодавцем термін «корупція» та «корупційне правопорушення» окреслено у п.1ст.1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (далі – Закон) і звучить як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Перелік осіб, про яких йдеться мова в поясненні, значиться пунктом 1 статті 3 вище зазначеного Закону, і включає в себе таких суб'єктів як:

1. особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2. Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

3. народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

4. державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

5. військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби;

6. судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, Голова, заступник Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, народні засідателі і присяжні (під час виконання ними цих функцій);

7. особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Національного антикорупційного бюро України;

8. посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи;

9. члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

10. члени Центральної виборчої комісії;

11. поліцейські;

12. посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим.[2].

Для того щоб випрацювати ефективну стратегію подолання корупції, насамперед слід визначити її передумови та чинники. Думки науковців сходяться на тому, що основоположними факторами процвітання корупції є соціальні умови, що є властиві для більшості країн з перехідною економікою, до яких належить і Україна. Кризовий стан в якому перебуває суспільство впливає на рівень корупції в країні. Гучно анонсовані реформи, які або так і не знаходять свого втілення, або проводяться на стільки непослідовно та повільно що значна частина громадськості просто зневіряється у будь яких позитивних зрушеннях як в апараті державного управління так і в системі економічних та соціальних відносин всередині держави.

Вчені-теоретики детермінанти корупційних злочинів поділяють на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські і соціально-психологічні криміногенні фактори. До політичних чинників віднесені:

- відсутність програми дій та предметності у впровадженні демократичних засад до різних сфер суспільного життя;

- повільний розвиток політичної структури та свідомості суспільства, передусім, його громадянських інституцій;

- відсутність системи виховання у службовців патріотичних почуттів, моральних, професійних якостей, розуміння того, що корупція підриває авторитет держави, етичні основи суспільної свідомості;

- недостатня визначеність і непослідовність у здійсненні антикорупційної політики, що породжує у службовців, схильних до корупційних діянь, відчуття безкарності;

- відсутність державної ініціативи та необхідних організаційних зусиль щодо створення громадських формувань задля підвищення активності населення у боротьбі з корупцією;

- відсутність ефективного парламентського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої гілки влади, у тому числі керівників правоохоронних органів.

Економічними чинниками є:

- несприятливі умови для правомірної діяльності усіх суб'єктів господарювання, особливо малого і середнього бізнесу;
- непрозорість процесів приватизації, вирішення інших господарських питань, оцінки прибутків, обсягу податків, одержання пільг тощо;
- зростання розриву між доходами підприємців і державних службовців, наділених повноваженнями управління економічними процесами.

Правові чинники включають:

- недосконалість нормативно-правової бази, що не забезпечує ефективної протидії зловживанням чиновництва, зберігає його надмірну закритість, не сприяє чіткому контролю за діяльністю службовців та надійному правовому захисту громадян від свавілля посадових осіб;
- відсутність цілісної системи правових засобів впливу на фактори, що обумовлюють корупційні злочини;
- прогалини в законодавстві, що передбачає відповідальність за різні види корупційних правопорушень і регламентує діяльність державних органів у боротьбу з ними. Організаційно-управлінськими чинниками є:
- слабка регламентація правил поведінки державних службовців, процедури здійснення їх повноважень, видання офіційних документів тощо;
- наявність у посадових осіб занадто широких можливостей для прийняття рішень на свій розсуд;
- поширеність випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань тощо;
- відсутність тестування на відповідність професійним і моральним якостям, періодичної ротації кадрів, формальне ставлення до їх атестації;
- відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів чи членів злочинних угруповань.

До соціальна-психологічних чинників відносять:

- зорієнтованість значної частини населення на протиправне вирішення життєвих питань, внаслідок чого корупція із соціальної аномалії перетворюється у правило поведінки;
- низька психологічна готовність громадян протидії корупції;

- корислива спрямованість багатьох державних службовців, що призводить до порушення закону, норм моралі та професійної етики;

- моральна деформація частини керівників, яка виявляється як у вчиненні ними злочинів, так і поблажливому ставленні до корупційних діянь з боку підлеглих (кругова порука).

За результатами аналізу проведених різнобічних досліджень, можна виокремити такі основні причини виникнення і поширення корупції в Україні як недостатній рівень доброчесності окремих осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; недосконалість адміністративних процедур (їх відсутність або нечіткість на що часто скаржаться як громадяни так і інші представники юридичних осіб); невідповідність рівня оплати праці осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, обсягу їх повноважень; толерантність та відсутність критичного ставлення суспільства до проявів корупції; сприйняття населенням корупції як одного із засобів досягнення бажаного результату.

Сьогодні визначити реальні масштаби корупції та ефективність заходів, спрямованих на боротьбу з нею досить важко, а тому, оцінку доцільно проводити не за окремими критеріями, а за сукупністю факторів, зокрема, на основі:

- 1) статистичних даних (вони мають значення для державних органів, зокрема й правоохоронних),

- 2) рейтингового рівня визначеного міжнародними організаціями (наприклад, Transparency International);

- 3) ставлення до цього процесу населенням (є найбільш оптимальним критерієм ефективності роботи влади в цьому напрямі).

Зазначимо, що посадовці окремих державних структур не просто обслуговують економіку, вони беруть у ній участь, маючи «свою долю» в економіці. Саме функціонування державно-політичної машини економізоване, тобто підкорене по суті економічній свідомості [3, с. 70]

Враховуючи, що виключний деструктивний характер корупції зумовлений високим рівнем її латентності [4, с. 1] антикорупційна політика повинна стати ключовим елементом у загальнодержавній політиці та бути направленою на зміну

ставлення населення до цього явища та на можливість безпосередньо впливати на результати боротьби з ним.

Першочерговими реальними заходами спрямованими на вдосконалення державної антикорупційної політики сьогодні можуть стати:

- доопрацювання законів України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні», «Про Державне бюро розслідувань»;

- Верховній Раді України доцільно розглянути проекти концепцій змін до чинного законодавства щодо приведення регулювання фінансування партій і виборчих кампаній у відповідність до міжнародних стандартів (наприклад, підготовлений сумісно IFES-Україна та Transparency International-Україна документ, у якому викладено пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства України (Закону «Про політичні партії в Україні» та законів, які встановлюють порядок проведення загальнодержавних та місцевих виборів, а також суміжного законодавства).

- прийняття Верховною Радою України проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)» від 16 січня 2015 року № 1776;

- розроблення та схвалення Кабінетом Міністрів України загальнонаціональної методики оцінки рівня корупції відповідно до стандартів ООН.

Щодо подальших досліджень у цій сфері, то враховуючи те, що процес законодавчого реформування окремих інституцій, які є причетними до боротьби з корупцією продовжується, – вони будуть актуальними й надалі. Також затребуваними будуть наукові пошуки стосовно зміцнення міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією та участі у цьому процесі України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лавренюк Ю. Ф. Пріоритетні напрями антикорупційної політики України / Ю. Ф. Лавренюк // Державне управління. – 2014. – № 1 (1). – С. 35–37
2. Закон України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014 року № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> Відвідано 26.11.2018 року.
3. Запобігання та протидія корупції: навч. посібн. [Текст] / [А. М. Михненко, Р. П. Марчук, А. М. Мудров та ін.]; за ред. проф. А. М. Михненка. – К.: НАДУ, 2010. – 360 с.
4. Кушнар'ов І. В. Антикорупційна політика сучасної держави: загально-теоретична і порівняльно-правова характеристика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук.: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. В. Кушнар'ов. – Харків, 2013. – 18 с.

О.О. Лобик,

доктор філософії в галузі права

(м. Львів)

Л. Л. Драч,

(м. Львів)

ВІДМЕЖУВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОСТУПКІВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ВІД ПОСАДОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. [1] містить законодавчу дефініцію дисциплінарного проступку державного службовця, під яким розуміється протиправна винна дія або бездіяльність чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення (ч. 1 ст. 65).

У правовій доктрині розуміння дисциплінарного проступку

не характеризується усталеністю поглядів науковців. Так, Р. Миронюк визначає дисциплінарний проступок - як протиправну, винну, шкідливу дію чи бездіяльність, що посягає на встановлений порядок проходження публічної служби, а також службову дисципліну, за які до державного службовця застосовується дисциплінарна відповідальність [2, с. 205].

О. Новак - як суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що полягає у невиконанні або у неналежному виконанні державним службовцем своїх службових обов'язків, порушенні морально-етичних правил, а також інших порушеннях службової дисципліни, за які в законодавстві передбачено дисциплінарну відповідальність [3, с. 130].

На думку М. Іншина, дисциплінарний проступок - це правопорушення, що виявляється у невиконанні або неналежному виконанні з вини працівника покладених на нього обов'язків 4, с. 402].

Л. Сироватська акцентує на тому, що про дисциплінарний проступок можна говорити лише в тому разі, коли правопорушення пов'язане з порушенням трудових обов'язків, але за характером не становить суспільної небезпеки [5, с. 43].

Л. Прогонюк, навпаки, зазначає, що закон не вимагає, щоб порушення трудової дисципліни обов'язково призводило до будь-яких шкідливих наслідків, а для притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності достатньо, щоб був зафіксований факт порушення. Водночас наслідки порушення враховуються під час визначення тяжкості дисциплінарного проступку та вибору дисциплінарного стягнення, але це питання покладається суто на розсуд власника [6, с. 61].

Схожої позиції дотримується А. Андрушко, яка зазначає, що однією з особливостей дисциплінарної відповідальності є те, що завдання внаслідок вчинення дисциплінарного проступку матеріальної чи іншої шкоди не є обов'язковим, а суспільно шкідливим є вже факт вчинення дисциплінарного проступку [7, с. 374].

Отже, основними ознаками дисциплінарного проступку є: 1) протиправність дії (бездіяльності), що порушує дисципліну; 2) винність особи, яка є суб'єктом трудових відносин; 3) наявність шкідливих наслідків у широкому розумінні (соціальних, економічних тощо) для підприємства, колективу, установи,

суспільства; 4) причинний зв'язок між протиправною дією (бездіяльністю) і шкідливими наслідками; 5) дисциплінарна відповідальність у вигляді застосування дисциплінарних санкцій [8, с. 127].

У науковій літературі триває дискусія стосовно питання, чи є дисциплінарний проступок суспільно небезпечним, чи все ж суспільно шкідливим явищем. Одним із перших на категорію «суспільна небезпека» звернув увагу М. Шаргородський, який визначав її як дії, що вчиняються в конкретних умовах, і небезпеку осіб, які їх учинили [9, с.7].

Ступінь суспільної небезпечності діяння визначається не правозастосовником, а законодавцем, коли він те чи інше діяння відносить до кримінального, адміністративного чи дисциплінарного правопорушення. На думку Н. Вапнярчук, ознака суспільної небезпеки (шкідливості) дисциплінарного проступку не є вирішальною для встановлення факту наявності невиконання чи неналежного виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків, тому й не може служити його обов'язковою ознакою [10, с.95].

Розглядаючи таку ознаку як суспільна небезпечність, варто звернути увагу на відмежування дисциплінарних проступків державних службовців від посадових злочинів. Існує декілька моделей відмежування посадових злочинів від дисциплінарних проступків державних службовців. Так, автори першої моделі (В. Владимиров, В. Кириченко [11], М. Таганцев [12] та ін.) - не вбачали якісної різниці між ними. Основою розмежування вказаних порушень вони вважали такий критерій як ступінь суспільної небезпечності вчиненого. Оцінка ступеня суспільної небезпечності порушення службових обов'язків визначається глибиною та інтенсивністю низки об'єктивних та суб'єктивних обставин, що характеризують вчинене.

В. Владимиров та В. Кириченко виокремлюють ознаки, що здатні впливати на кваліфікацію діяння, зокрема: ступінь тяжкості наслідків вчиненого; характер завданої шкоди; характер дії (бездіяльності); повторюваність вчинених деліктів; обстановка, час і місце порушення; форма, ступінь вини; мотив, ціль і особа правопорушника [11, с.9].

З нашої точки зору, ступінь суспільної небезпечності дозволяє розмежувати однорідні злочини як діяння однакові за

характером суспільної небезпечності, але не може розглядатися як основний критерій відмежування злочинних посягань від проступків.

Представники іншої моделі (Н. Кузнецова [13], Б. Курінов [14], В. Ширяєв [15] та ін.), навпаки, вважали, що досліджувані порушення якісно відмінні один від одного. При цьому пропонували відмежовувати посадові злочини від дисциплінарних проступків державних службовців за об'єктом правопорушення. При цьому загальним об'єктом дисциплінарного проступку постає дисципліна, тобто становище, за якого всі суб'єкти правовідносин влади і підпорядкування неухильно дотримуються порядку і правил, встановлених законами, статутами, положеннями, а родовим - трудова дисципліна на підприємстві, тобто встановлений порядок, правовий режим трудової діяльності. Безпосереднім об'єктом дисциплінарного проступку можуть бути: а) службові обов'язки, визначені за посадою, порушення яких може призвести до обмеження прав, інтересів, честі, гідності, особистої недоторканності окремих громадян, інтересів і прав державних і громадських організацій; б) правила додержання службової дисципліни (режим робочого часу, розпорядок дня працівників, правила поведінки зі службовими документами); в) загальні правила поведінки працівника поза роботою (службою), а також етичні вимоги, що ставляться до них [16, с. 277-278].

Цей підхід, на нашу думку, є більш переконливим. Дисциплінарні проступки стосуються сфери організаційних відносин, тоді як посадові злочини - відносин управлінського характеру. Організаційні відносини виникають між особами стосовно здійснення спільної діяльності і обумовлені необхідністю їх організаційної єдності для успішного вирішення особливих завдань. Тому дисциплінарні проступки розглядаються як порушення службових обов'язків, покладених на осіб, які займають посади в державних органах.

На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що відмінність посадових злочинів та адміністративних правопорушень від дисциплінарних проступків визначає охоронюваний об'єкт. І злочини, і адміністративні правопорушення, і дисциплінарні проступки, і цивільні правопорушення є певною мірою суспільно небезпечними діями. Тому суспільна безпека - це ознака, властива їм усім без винятку. Відмінність полягає лише в ступені

суспільної небезпеки. На зазначені обставини вказує також Є. Маркова: «об'єктивно усім протиправним діям властивий певний ступінь суспільної небезпеки, який лежить в основі різниці між адміністративними проступками і злочинами» [17, с. 26].

Вважаємо, що виправданою буде позиція, відповідно до якої кваліфікація правопорушення як більш суспільно-небезпечного діяння повинна виключати кваліфікацію його ж як менш суспільно-небезпечного проступку (тобто притягнення до кримінальної відповідальності виключає притягнення цієї ж особи до адміністративної). Аналогічне правило має бути встановлено і щодо співвідношення дисциплінарної відповідальності державних службовців з іншими видами публічно-правової відповідальності (кримінальної, адміністративної).

Суспільна небезпека дисциплінарних проступків знаходить свій прояв у їх посяганні на суспільні відносини, оскільки порушення дисципліни в подальшому призводить чи може призвести до відповідних значних економічних, фізичних та моральних втрат.

Протиправність дисциплінарного проступку, на відміну від адміністративного, як правило, не носить конкретного характеру, вираженого у чітко сформульованих юридичних складах, і має абстрактний прояв. Вважається, що це є значним недоліком дисциплінарного законодавства, оскільки дозволяє органу (посадовій особі), який накладає стягнення, у ряді випадків самому вирішувати питання щодо протиправності того чи іншого діяння, що на практиці може призвести до ущемлення службових прав підлеглих осіб.

Дисциплінарним та адміністративним правопорушенням визнається тільки винне діяння, яке може бути скоєно умисно чи з необережності. Деякі автори вважають найбільш характерним для дисциплінарної відповідальності вчинення проступку у формі необережності. Вина може виявлятися у формі як умислу, так і необережності. Основною й обов'язковою умовою тут є усвідомлення протиправності діяння державним службовцем. Форма вини для застосування дисциплінарного стягнення значення не має. Однак її урахування, як влучно зауважує А. Андрушко, є необхідним при виборі виду дисциплінарного стягнення [18, с. 381].

Також, однією з обов'язкових ознак дисциплінарного та адміністративного проступків є караність. Вона знаходить свій

безпосередній прояв через застосування відповідних стягнень, визначених в чинному законодавстві України, при притягненні винної особи до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності. Караність, як ознака юридичної відповідальності, властива як для адміністративної, так і дисциплінарної відповідальності. При цьому в кожному із зазначених видів юридичної відповідальності вона має певну специфіку, яка залежить від характеру правопорушення, а також суб'єкта відповідальності і знаходить свій прояв через систему відповідних стягнень.

Таким чином, варто підкреслити, що фактичні підстави розмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної в першу чергу пов'язані з різними об'єктами цих протиправних посягань. Між адміністративними та дисциплінарними правопорушеннями виявляється досить значна подібність. І ті й інші є незлочинними правопорушеннями, їх розслідування, застосування санкцій за їх скоєння здійснюються в процесі виконавчо-розпорядчої діяльності. Ступінь суспільної небезпеки адміністративних і дисциплінарних правопорушень практично рівнозначна.

Суть відмінностей між ними у тому, що вони мають неоднакову правову природу й нормативну базу. Адміністративні проступки зафіксовані в законодавстві про адміністративні правопорушення, яке у даний час кодифіковане. Тут наявне поняття адміністративного правопорушення, описані конкретні їх склади, встановлена підвідомчість, детально регламентуються процесуальні питання.

Дисциплінарні проступки державних службовців прямо або опосередковано регламентуються нормами адміністративного, трудового, кримінально-виконавчого та інших галузей права, а також Законом «Про державну службу», де дається визначення дисциплінарного проступку. Опис конкретних складів дисциплінарних проступків, за досить рідкісними винятками, відсутній.

На нашу думку, дисциплінарний проступок державного службовця повинен вважатися суспільно шкідливим діянням. Адже суспільна небезпечність притаманна діянням, що посягають на особливі об'єкти, найбільш значущі цінності у сфері панівних суспільних відносин - життя, здоров'я, власність людини, державну,

економічну, екологічну безпеку та ін. На відміну від кримінального правопорушення (злочин або кримінальний проступок), дисциплінарний проступок держслужбовця порушує ті суспільні відносини, які не є панівними, найчастіше це різні види дисципліни (зокрема, службова), а тому завдає шкоди насамперед державному органу, правопорядку у сфері державно-службових відносин тощо.

Досліджуючи правову природу дисциплінарного проступку, слід з'ясувати, що означає «невиконання» або «неналежне виконання службових (посадових) обов'язків». Так, під невиконанням службових (посадових) обов'язків розуміють повну бездіяльність службовця, якщо він повинен виконати конкретну дію, або, навпаки, його діяння, якщо він зобов'язаний утриматися від нього.

Для розуміння поняття «неналежне виконання» необхідно встановити критерії належного виконання обов'язків. Ними можуть бути такі: 1) належний спосіб виконання службового обов'язку (тобто діяння щодо виконання встановленого обов'язку має бути вчинено способом, який установлений законодавством); 2) належна форма (наприклад, письмова, якщо вона передбачена законодавством, не може бути замінена усною); 3) належний строк виконання обов'язку держслужбовцем (у разі його пропуску виконання обов'язку вважається неналежним); 4) належне місце (обов'язки державного службовця мають бути виконані у визначеному нормативними актами місці - найчастіше це місце його роботи); 5) належний обсяг, тобто якщо держслужбовець має виконати визначений обсяг і певне коло обов'язків, а виконує обов'язки в меншому обсязі, є підстави говорити про неналежне виконання обов'язків; 6) належний суб'єкт - службовець, на якого покладено виконання певних обов'язків, має виконати його особисто, передавати його виконання іншому службовцю заборонено. Перелік таких критеріїв не є вичерпним та визначається залежно від специфіки тих функцій і завдань державного органу, що виконує державний службовець.

У складі об'єктивної сторони будь-якого правопорушення також виділяють причинний зв'язок між діянням і шкідливими наслідками, що є аналогічним дисциплінарному проступку.

Додатковими (факультативними) ознаками об'єктивної сторони дисциплінарного проступку держслужбовця є місце, час, обставини вчинення цього проступку.

Час є важливою факультативною ознакою дисциплінарного проступку, бо, як правило, порушення службової дисципліни відбувається у службовий час (наприклад, невиконання або неналежне виконання службового обов'язку щодо надання громадянам певної адміністративної послуги). Однак дисциплінарні проступки, виражені в обмеженнях, пов'язаних із державною службою (наприклад, здійснення підприємницької діяльності або іншої, що має на меті отримання прибутку; діяння, що порочить державного службовця), можуть бути вчинені і в позаслужбовий час.

Місце вчинення дисциплінарного проступку може бути визначальним, адже деякі проступки (наприклад, поява держслужбовця на робочому місці у нетверезому стані) можуть бути вчинені тільки на місці виконання державної служби, чим визначається протиправність діяння.

Для правильної кваліфікації правопорушення перелічені ознаки дисциплінарного проступку мають бути встановлені при проведенні службового розслідування.

Суб'єктом дисциплінарного проступку є державний службовець. Це громадянин України, уповноважений на реалізацію завдань та виконання функцій держави, тобто державний службовець органу виконавчої влади, який не виконав або неналежно виконав свої службові обов'язки або вчинив інше порушення службової дисципліни, передбачене законодавством.

Важливо звернути увагу на позицію законодавця щодо виключення зі сфери дії Закону України «Про державну службу», значного кола осіб, включаючи Президента України, членів Кабінету Міністрів, народних депутатів, суддів, працівників прокуратури, військовослужбовців Збройних Сил України та ін. (ч. 3 ст. 3).

Пропозиція щодо вилучення зі сфери регулювання Законом України «Про державну службу» осіб, які займають так звані «державні політичні посади», є логічною. З цього приводу С. В. Ківалов зауважує, що до них можна віднести Президента, народних депутатів, членів Кабінету Міністрів України, перших заступників міністрів, і підкреслює, що питання розмежування понять «державний службовець» і «державний політичний діяч» є складним і важливим.

Специфіка державних політичних посад виявляється: в

особливому порядку призначення, який регламентується насамперед Конституцією, і звільненні з посад зазначених осіб та припиненні їх повноважень, а також особливому виді відповідальності - політичної (усунення з посади, оголошення резолюції недовіри, відставка, процедура імпічменту, необрання повторно Президента чи народного депутата як «опосередковане» притягнення до відповідальності) [19, с. 156].

Водночас позбавлення суддів статусу державних службовців є дискусійним. Безперечно, визнання судді політичним діячем є абсурдом, зважаючи на заборону належності до політичних партій та участі в будь-якій політичній діяльності. А от питання щодо його статусу як державного службовця в широкому розумінні є дискусійним. Пояснюється це тим, що статус судді, з одного боку, є специфічним відносно загального статусу державного службовця. Підстави виникнення і припинення державно-службових відносин, своєрідна діяльність суддів (щодо здійснення правосуддя), відсутність кар'єрного росту, інші особливості служби судді суттєво відрізняють його статус (як незалежного службовця) від загального, встановленого в рамках інституту державної служби. З другого - специфіка статусу судді не перекреслює виконання суддями певних завдань і функцій держави.

Усе ж приєднуємося до думки, що у вузькому розумінні поняття державної служби судді не є державними службовцями, адже їх діяльність спрямована насамперед на службу закону. Виходячи з цього, їх правовий статус набуває суттєвих особливостей порівняно із загальним правовим статусом державного службовця за Законом України «Про державну службу». З урахуванням цього логічно, що нормативною основою регулювання діяльності і дисциплінарної відповідальності суддів є окремий нормативно-правовий акт - Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Підсумовуючи, зазначимо, що за відсутності одного з елементів юридичного складу такий склад буде відсутнім, а отже, не буде підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Однією з підстав дисциплінарної відповідальності у ст. 66 названо порушення правил етичної поведінки державних службовців, тоді як окрема норма, яка визначала б етику поведінки державного службовця, відсутня. Цікаво, що Закон не визначає, що

саме входить до поняття професійної етики державного службовця та, зокрема, чи поширюється вказане поняття на випадки вчинення проступків, які негативно впливають на репутацію державного службовця.

Професійну етику найчастіше розуміють як сукупність моральних норм або як етичні принципи і норми поведінки. Тобто професійна етика забезпечує моральний характер стосунків між людьми, вимоги такої етики державні службовці мають дотримуватися під час професійної діяльності.

Відповідно до ст. 92 Конституції України діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них установлюються виключно законами України [20]. Тому питання поведінки державних службовців і визнання деяких її видів правопорушеннями необхідно закріплювати виключно нормами законів України.

У цьому контексті корисно звернутися до зарубіжного досвіду, де приділяють значну увагу нормам адміністративної етики або етики державного службовця. Приміром, у країнах Європи існують етичні стандарти, затверджені законом, порушення яких тягне за собою застосування відповідальності. Такі етичні стандарти відіграють важливу роль в адміністративно-правовому механізмі попередження і припинення корупції в системі державної служби [21, с. 37]. Важливість проблеми моральності визнана і світовою спільнотою. Так, Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 12.12.1996 р. № 51/59 був затверджений Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб, у якому вказано, що державна служба повинна бути заснована на довірі, а службовець має діяти чесно і в громадських місцях, бути безпристрасним і толерантним [22].

Як представники державної влади держслужбовці мають дотримуватися вимог етики поведінки й у позаслужбовий час, а їх порушення повинні бути підставою для дисциплінарної відповідальності.

Отже, убачається за необхідне доповнити законодавство про державну службу таким видом дисциплінарного проступку, як «вчинення в службовий або позаслужбовий час діяння, що негативно впливає на репутацію державного службовця та шкодить авторитету державної служби». Поряд із цим, ураховуючи, що дисциплінарна відповідальність настає за невиконання чи

неналежне виконання обов'язків державного службовця, варто доповнити Закон України «Про державну службу» таким обов'язком, як «діяти відповідно до високого звання державного службовця, підтримувати та постійно підвищувати авторитет державної служби».

Слід зазначити, що у західних країнах сексуальні домагання, інші види приставань до працівників у місцях роботи вважаються дисциплінарними порушеннями за трудовим правом. Стаття 26 Європейської соціальної хартії від 3 травня 1996 р. [23] передбачає право на гідне ставлення на роботі і орієнтує на необхідність з метою забезпечення ефективного здійснення права всіх працівників на захист їхньої гідності на роботі: а) поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про сексуальні домагання на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким домаганням і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки; б) поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про систематичні непорядні або явно негативні та образливі дії щодо окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким діям і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки.

З урахуванням викладеного, варто на законодавчому рівні вважати дисциплінарним проступком державних службовців сексуальні та інші домагання, і застосовувати дисциплінарну відповідальність за його вчинення. Водночас, перелік основних обов'язків державних службовців, встановлений ст. 8 Закону України «Про державну службу», доповнити таким обов'язком як шанування честі, гідності та інших особистих немайнових прав інших працівників.

При цьому публічну розмову з використанням нецензурної лайки, із застосуванням погроз та приниження людської гідності, з підкресленням своєї посади та «особливого статусу», що підриває авторитет державної влади, довіру суспільства до органів виконавчої влади, поширює думку щодо всюдозволеності чиновників та не відповідає званню державного службовця, слід розцінювати як порушення держслужбовцем присяги і вважати дисциплінарним проступком.

Внесення цих змін, на нашу думку, сприятиме підвищенню рівня довіри суспільства до державної служби та держави в цілому.

На підставі проведеного аналізу можна дійти таких висновків: відмінність посадових злочинів та адміністративних правопорушень від дисциплінарних проступків визначає охоронюваний об'єкт; основним перспективним напрямом розвитку законодавства у сфері дисциплінарної відповідальності державних службовців має стати прийняття підзаконних нормативно-правових актів, які б чітко регламентували кожний різновид дисциплінарних проступків, що передбачені у ст. 65 Закону України «Про державну службу».

Список використаних джерел та літератури:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page>
2. Миронюк Р.В. Новітні підходи до встановлення дисциплінарної відповідальності в публічній службі / Р.В. Миронюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. -2015.-№ 1.-С. 205 – 210.
3. Новак О.Д. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державного службовця / О.Д. Новак // Часопис Київського університету права. - 2012.-№2.- С. 130 – 134.
- 4.Трудове право : [підручник] / [М.І. Іншин, В.І. Щербина, Д.І. Сіроха та ін.]; за ред. М.І. Іншина, В.І. Щербини. - Х., 2012. - 500 с.
5. Сыроватская Л.А. Ответственность за нарушение трудового законодательства / Л.А. Сыроватская. - М.: Юрид. лит.,1990. - 327 с.
6. Прогонюк Л.Ю. Поняття дисциплінарного проступку / Л.Ю. Прогонюк // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». - 2009. - Вип. 12. - С. 61 - 64.
7. Андрушко А.В. Основні проблеми загальної дисциплінарної відповідальності у трудовому праві / А.В. Андрушко // Держава і право: збірник наукових праць. Серія «Юридичні і політичні науки». - К., 2007. - Вип. 37. - С. 374 - 379.
8. Серeda В.В. Поняття, ознаки та склад дисциплінарного проступку / В.В. Серeda // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. -2014.-№ 12.- С. 127 - 131.
9. Голик Ю.В. Философия уголовного права: современная постановка проблемы. - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. - 316 с.

10. Вапнярчук Н.М. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні. - Х.: Юрайт, 2012. - 312 с.

11. Владимиров В.А., Кириченко В.Ф. Должностные преступления. Лекция: Учебное пособие. - М.: ВШ МООП РСФСР, 1965. - 42 с.

12. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: лекции, часть общая. - 2-е изд., пересмотр. и доп. - Спб., 1902. - Т. 1. - 823 с.

13. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. - 232 с.

14. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. - 182 с.

15. Ширяев В.Н. Дисциплинарная ответственность служащих. - М.: Право и жизнь, 1926. - 64 с.

16. Гавриленко Д.А. Государственная дисциплина: сущность, функции, значение / Д.А. Гавриленко; под ред. А.П. Шергина. - Минск: Наука и техника, 1988.- 365 с.

17. Маркова Е.И. Административная ответственность по советскому праву: учебное пособие / Е.И. Маркова. - Куйбышев, 1978. - 126 с.

18. Андрушко А.В. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності // Держава і право. Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 32. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. - С. 380-385.

19. Ківалов С. В. Закон України «Про державну службу»: науково-практичний коментар / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова. - [2-ге вид., змін. і допов.]. - О.: Фенікс, 2009. - 692 с.

20. Конституція України. - К.: Преса, 2017.

21. Брзбан Г. Французское административное право / Ги Брзбан; пер. с фр. Д. И. Васильева и В. Д. Карпович; под ред. С. В. Ботова. - М.: Прогресс, 1988. - 488 с.

22. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 23.07.1996 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_788

23. Європейська соціальна хартія (переглянута). - Страсбург, 3 травня 1996 р. В редакції від 07.09.2016 р. Ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 43. - Ст.418.

Н.М. Логінова
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Міжнародним співтовариством з моменту створення Організації Об'єднаних Націй, спираючись на принципи, сформульовані у Статуті й Міжнародному біллі про права людини, були розроблені документи, які охоплюють ключові питання кримінального правосуддя і складають звід його міжнародних стандартів. З огляду на той факт, що міжнародні документи в сфері прав людини, являючи собою загальнолюдські стандарти, передбачають заходи щодо забезпечення прав, свобод і захисту їх від посягань, а також надають самій особі юридичні можливості реалізувати й захищати визнані права і свободи, необхідно акцентувати увагу на їх вивченні й детальному аналізі.

Необхідність дослідження міжнародних стандартів прав людини у сфері кримінального судочинства зумовлена декількома факторами. Насамперед, підвищеною увагою до існуючих міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини з боку світової спільноти. А зважаючи на інтеграцію України як до європейської, так і до світової спільноти, дотримання та реалізація міжнародних стандартів з прав людини у сфері кримінального судочинства становить чи не головну умову для утвердження України як правової держави. Зміст «міжнародних стандартів дотримання прав людини», на жаль, залишається малодослідженим у теорії права та майже зовсім ігнорується у практичній діяльності правоохоронних та судових органів.

Визначенню поняття та змісту міжнародних стандартів, їх розумінню у взаємозв'язку з правами людини як важливого елемента гарантій для учасників кримінального судочинства та класифікації були присвячені роботи таких учених, як В.М.Волженкіна, А.П.Гуськова, К.Ф.Гуценко, О.А.Зайцев, О.І.Логвиненко, Є.Г.Ляхов, Д.В.Новиков та ін. Однак питанням змісту і класифікації міжнародних стандартів з прав людини у кримінальному судочинстві не було приділено належної уваги.

Метою цієї статті є вироблення наукового результату у вигляді визначення змісту міжнародних стандартів з прав людини у сфері кримінального судочинства та здійснення їх класифікації.

Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі завдання:

- 1) проаналізувати міжнародні документи, які охоплюють ключові питання кримінального правосуддя і складають звід його міжнародних стандартів;
- 2) дослідити висловлені у теорії кримінального процесу позиції щодо змісту міжнародних стандартів з прав людини;
- 3) здійснити класифікацію міжнародних стандартів.

Якщо проаналізувати наявні міжнародні документи, то можна дійти висновку про те, що міжнародна громадськість насамперед прагнула виробити стандарти в найбільш уразливих сферах кримінально-процесуальних відносин. Причому якщо в початковий період становлення прав особи акцент робився на проголошенні невід'ємних прав і свобод особи, що становлять на сьогодні принципові правові категорії, то на подальшому етапі розвитку світового співтовариства увага приділяється переважно спеціалізації правових положень щодо окремого учасника кримінального судочинства і, в остаточному підсумку, процесу демократизації кримінально-процесуальних правовідносин.

На підставі вищевикладеного можна здійснити класифікацію існуючих міжнародних стандартів у сфері прав людини у кримінальному судочинстві, де на перше місце будуть поставлені стандарти, що мають узагальнений характер і містяться в документах, які мають статус загальновизнаних.

Загальна декларація прав людини, прийнята й проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. [23], яка, по суті, з'явилася одним із перших документів ООН, що встановлюють єдині стандарти, до яких необхідно прагнути державам.

Досвід, накопичений світовим співтовариством, і визначають ту планку, нижче якої держави, що вважають себе цивілізованими, не можуть опускатися.

Положення, визначені у преамбулі Декларації, якнайкраще відображають тенденцію гармонізації законодавства держав, властиву характеру міжнародних стандартів. Декларація, що мала статус рекомендаційного міжнародного акта, завдяки успішному

виконанню визначених в ній положень набула статусу загальноновизнаних норм міжнародного права, у зв'язку із чим залишається сподіватися, що така ж доля очікує й інші міжнародні норми-стандарты у сфері прав людини, тому що повага до прав і свобод людини є прямим обов'язком держави і всіх її установ.

Положення, викладені в Декларації: право на життя, на волю й на особисту недоторканність (ст. 3); заборона катувань й іншого принижуючого гідність поводження (ст. 5); ефективне відновлення порушених прав (ст. 8); заборона довільного арешту й затримання (ст. 9); право на справедливий незалежний суд (ст. 10); презумпція невинуватості (ст. 11); право на недоторканність особистого й сімейного життя (ст. 12), – уже давно набули характеру аксіоми й не вимагають детального вивчення. Підкреслимо, що, будучи лише нормами-принципами й одержавши своє закріплення в національному законодавстві, зазначені стандарти вимагають комплексної відповідності всього існуючого механізму кримінального судочинства, й тільки в цьому випадку їх можна буде визнати реально функціонуючими.

У Міжнародному Пакті про громадянські й політичні права розвинуті ідеї, закладені у Декларації. Тому його також слід відносити до категорії документів, що містять стандарти-принципи кримінального судочинства. Будучи, по суті, подальшим щаблем розвитку принципів-стандартів, Пакт фактично створив внутрішню систему, яка визначає основні параметри належної поведінки учасників кримінального судочинства, що дозволяє забезпечити ефективне виконання даного стандарту. Так, наприклад, стандарт, що вказує на заборону довільного арешту й затримання, був доповнений вказівкою на те, що позбавлення волі тільки тоді може бути законним, коли дотримана встановлена законом процедура є необхідною для застосування зазначеного заходу. Крім того, закріплено обов'язок держави повідомляти про арешт, його підстави, а також передбачена можливість судового оскарження ухваленого рішення про арешт. Уперше також було зроблено акцент на диференційованому підході щодо обвинувачуваних неповнолітніх і підкреслено необхідність у наданні додаткових можливостей, що враховують їхній вік та прагнення до перевиховання.

Привертають увагу і стандарти, метою яких є найбільш повне розкриття положень, викладених у стандартах-принципах на

основі поточних результатів змін, що відбуваються у концепції правового статусу особи і з урахуванням найбільш прогресивного досвіду окремих країн світового співтовариства. Аналіз існуючих міжнародних документів дозволяє констатувати, що міжнародним співтовариством були розроблені спеціалізовані стандарти за такими напрямками:

1. Регламентація прав осіб, щодо яких обрані або можуть бути обрані примусові заходи: а) Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими ; Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) ; Звід принципів захисту всіх осіб, яких піддають затриманню або ув'язненню у якій би то не було формі ; Процедури ефективного виконання мінімальних стандартних правил, що стосується поведінки з ув'язненими ; Декларація про захист всіх осіб від катувань й інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки й покарання.

2. Регламентація прав осіб, які потерпіли від злочину: Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину й зловживань владою.

3. Регламентація прав учасників кримінального судочинства, що не досягли віку повноліття: Конвенція про права дитини ; Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі ; Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх ("Пекінські правила"); Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй для попередження злочинності серед неповнолітніх (Керівні принципи, прийняті в Ер-Ріяді) .

Основною й характерною рисою зазначених стандартів у сфері регламентації прав осіб, щодо яких обрані або можуть бути обрані примусові заходи, є те, що мета даних стандартів, як це підкреслюється в п. 2 Мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими, – створювати постійне прагнення до подолання практичних труднощів, що стоять на шляху до їх здійснення, оскільки в загальному розумінні вони відображають ті мінімальні умови, котрі Організація Об'єднаних Націй вважає прийнятними.

Разом з тим існуюча система українського кримінального судочинства не дозволяє констатувати, що компенсація може бути

надана досить швидко, оскільки компенсація у звичайному порядку можлива тільки після винесення вироку суду, що має набрати законної сили, але до винесення якого може пройти досить тривалий період часу. До того ж можливі ситуації, коли особа, що заподіяла шкоду, взагалі не буде встановлена або вона буде у фінансовому плані неспроможною.

Наступну групу міжнародних стандартів можна охарактеризувати як стандарти розвитку, основна мета яких полягає у коригуванні напрямків розвитку кримінально-процесуального законодавства держав на основі існуючих стандартів і подолання можливих протиріч, пов'язаних із їхнім неоднomanітним застосуванням у сфері кримінального судочинства. Міжнародні документи, що містять значний комплекс міжнародно-правових стандартів у галузі кримінального судочинства, покликані в черговий раз звернути увагу світової громадськості на існуючі проблеми в сфері відправлення правосуддя, пов'язані з реалізацією загальновизнаних міжнародних прав і свобод особи, а також зміцнити прагнення держав до детальної реалізації програм у галузі прав людини.

В основу ж розглянутих вище документів покладено принцип, який вказує на те, що система кримінального правосуддя повинна повною мірою враховувати різноманіття політичних, економічних і соціальних систем, що постійно змінюються. У зв'язку з цим державам пропонується враховувати такі напрямки для ефективного розвитку системи кримінального судочинства, засновані на повазі й дотриманні прав людини: вивчати нові напрямки й підходи, що стосуються концепцій, заходів, процедур у сфері кримінального судочинства; приділяти увагу вдосконалюванню системи кримінального судочинства з метою зміцнення її здатності реагувати на зміни суспільних умов і потреб; докладати зусиль для розгляду можливості застосування альтернатив судовому втручання й пенітенціарним процедурам, включаючи альтернативи, орієнтовані на громадськість, знижуючи тим самим рівень невинуватної криміналізації; дотримуватися розумних строків провадження кримінального судочинства.

Слід також звернути увагу на важливість того, що справедлива й гуманна система кримінального судочинства є необхідною умовою реалізації основних прав людини у кожній державі і в Україні також. Отже, основними тенденціями

перетворення змісту кримінально-процесуальних норм національного законодавства України на сучасному етапі є гуманізація та раціональне застосування.

Одним із можливих способів реалізації зазначених напрямків може бути введення альтернативних підходів до винесення вироку й створення таких умов, які виключають створення необґрунтованих затримок як на досудових, так і судових стадіях кримінального судочинства.

У зв'язку з цим до істотних умов альтернативного підходу можна віднести впровадження скорочених або об'єднуючих процедур, які одночасно вирішили б і проблему тривалих строків досудового та судового провадження.

Наступну групу міжнародних стандартів можна охарактеризувати як морально-етичні. У них закріплюються основні вимоги морального характеру до осіб, які є учасниками кримінального процесу. Основна мета цих стандартів – створення умов шляхом встановлення меж належної поведінки для даної категорії суб'єктів з метою ефективного втілення в життя інших міжнародних стандартів, які б не тільки знайшли своє відображення в правових приписах, але й реально забезпечувалися б на практиці завдяки високому рівню професійної етики. На сьогоднішній день до цієї групи варто включати такі міжнародні стандарти: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку; Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування; Основні положення про роль адвокатів; Основні принципи, що стосуються ролі юристів; Основні принципи незалежності судових органів.

Звичайно, названі документи, прямо не закріплюють положення, що містять той або інший обсяг правомочностей для осіб, залучених у процес незалежно від їх процесуального статусу, але реалізація перерахованих вище стандартів з прав людини у сфері кримінального судочинства неможлива без прийняття їх за орієнтир до безпосереднього застосування зазначеними особами.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо за необхідне запропонувати таку класифікацію міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства: 1) стандарти, що мають статус загальновизнаних норм; 2) стандарти для осіб, щодо яких застосовані або можуть бути застосовані примусові заходи; 3) стандарти для осіб, що потерпіли від злочину; 4) стандарти у сфері

ювенальної юстиції; 5) стандарти розвитку кримінального судочинства, що включають у себе заходи щодо створення сприятливих умов для реалізації всього комплексу зазначених вище стандартів; 6) стандарти у сфері етики й гуманізації кримінального судочинства.

А.Ф. Мота,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЗАХИСТ ПРАВ МІГРАНТІВ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

Декларація про державний суверенітет України проголосила розвиток Української РСР як суверенної національної держави в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід’ємного права на самовизначення. Ще до проголошення незалежності в цьому документі було зазначено, що саме українська держава регулює імміграційні процеси. В міжнародних відносинах визнано перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права [1].

Отже, для становлення української державності важливим компонентом правової системи виявилися міжнародні договори (укладені чи до яких приєдналася УРСР, а згодом незалежна Україна). Їх норми, що регламентують міграційні питання переважно сформульовані в повоєнний період і тому мають яскраво виражений гуманістичний зміст. У статтях 13 і 14 Загальної декларації прав людини 1948 року проголошено базові міграційні права, які, згодом, отримали своє відображення на універсальному і регіональному рівні міжнародно-правового регулювання, а також у національному законодавстві. Відповідно до цих статей кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави, залишити будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну, а також має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком [2]. Ці положення відображені в

Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року [3] та Протоколі № 4 1963 року до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]. В окремих випадках задекларовані міжнародним співтовариством права деталізовані в спеціальному документі, що регламентує правовий статус окремих категорій мігрантів. Зокрема, Конвенція про статус біженців 1951 року не лише встановлює заборону вислання або повернення біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека через їхню расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання, але й детально врегульовує їх статус на території країни, яка надала їм притулок [5].

За змістом цих міжнародно-правових документів модель легального перебування мігранта передбачає право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави, залишити будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну, а також право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком. Особі гарантується право в'їзду на територію держави, громадянином якої він є (п. 4 ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року і п. 2 ст. 3 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1963 року) [3; 4]. Інакше регламентовано в'їзд іноземця чи особи без громадянства на територію іншої держави. В міжнародному праві однозначно трактується можливість кожної держави вільно вирішувати питання про допуск іноземців на свою територію і визначати умови їх перебування у відповідності з принципом поваги державного суверенітету [6, с. 306].

Міжнародне співтовариство закріпило також окремі положення правоохоронного характеру, що спрямовані на протидію нелегальній міграції. У глобальному вимірі та на регіональному рівні визнано можливість обмеження права індивіда на свободу, зокрема, шляхом його затримання. Європейська правова доктрина тримання нелегальних мігрантів заснована на принципах демократії та поваги до прав людини допускає затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції [7], що є специфічним для правоохоронних органів у сфері охорони державних кордонів [8, с. 54].

Світова спільнота зважаючи на актуалізацію проблеми нелегальної міграції, вдалася до регламентації міжнародного співробітництва, спрямованого на попередження незаконного ввозу мігрантів. У доповнення до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року прийнято окремий Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю з огляду на ту обставину, що, незважаючи на роботу, проведену до цього часу, не існувало «універсального документа, в якому зачіпалися б всі аспекти незаконного ввозу мігрантів та інші пов'язані з цим питанням». Мета цього спеціально призначеного документу універсального характеру полягає у попередженні незаконного ввозу мігрантів і боротьбі з ним, а також у заохоченні співробітництва між Державами-учасницями у досягненні цих цілей при забезпеченні захисту прав незаконно ввезених мігрантів [9].

На регіональному рівні міжнародним документом подібного змісту стала Угода про співпрацю держав-учасниць СНД у боротьбі з незаконною міграцією 1998 року. Вона не лише встановила засади міжнародного співробітництва між сторонами у галузі боротьби з незаконною міграцією, але й дала визначення окремих ключових понять – незаконні мігранти, треті держави, держава виїзду і в'їзду. Україна висловила застереження до абз. 2 ст. 1 цієї Угоди, відповідно до якого дотримання правил в'їзду та виїзду поширюється і на громадян Сторін [10].

Серед багатосторонніх міжнародних угод також слід виділити ті, які прийняті на протидію торгівлі людьми – злочинному прояву, тісно пов'язаному з нелегальною міграцією. Зокрема, ще одним додатковим документом, прийнятим у доповнення до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності став Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї. В цьому Протоколі підтверджується, що для вжиття ефективних заходів щодо попередження торгівлі людьми і боротьбі з нею необхідний всеосяжний міжнародний підхід у країнах походження, транзиту і призначення [11]. На посилення його положень Державами - членами Ради Європи та деякими іншими державами в 2005 році прийнято Конвенцію про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Відповідно до неї створено групу експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (ГРЕТА), як один з елементів механізму

моніторингу [12]. Цінність положень цих двох міжнародних документів полягає в тому, що вони як і Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю визначають комплекс заходів прикордонного контролю (прикордонних заходів), на нових засадах, не притаманних попередньому міжнародно-правовому регулюванню. Якщо у Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 року передбачалося лише вживати належних заходів для забезпечення нагляду за залізничними станціями, авіапортами, портами та іншими громадськими місцями, а також на шляху слідування, для запобігання міжнародній торгівлі людьми, що має на меті проституцію [13], то згадані заходи прикордонного контролю передбачають також вплив на перевізників нелегальних мігрантів. Реалізовані в національному законодавстві України, вони дають можливість протидіяти незаконному перевезенню мігрантів на якісно іншому рівні та забезпечують авторитет посадовим особам прикордонної служби.

Важливим міжнародно-правовим компонентом протидії нелегальній міграції є дві групи двосторонніх договорів, що стосуються режиму державного кордону та реадмісії (приймання-передачі осіб).

Щодо встановлення державних кордонів слід враховувати загальні підходи вироблені міжнародним співтовариством у повоєнний період. Непорушність кордонів визначено як один з принципів взаємовідносин держав у Європі [15]. Характеризуючи його Т.О.Цимбалістий зазначає, що таким чином, закріплене «територіальне статус-кво, інститут набувальної давності фактично трансформувався в інші міжнародно-правові принципи (територіальної цілісності та недоторканості держав, недоторканості та непорушності державних кордонів)» [15, с. 22.]. З усіма суміжними державами в Україні існують договірно-правові відносини про визначення державного кордону. З окремими з них, такими як Республіка Польща, Румунією, Угорською і Словацькою республікою підписані договори про режим державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань.

Суб'єктами домовленостей про реадмісію є окремі держави, які можуть і не мати спільних кордонів, але виступають сторонами міжнародних договорів. Угоди України про реадмісію осіб, укладені з Європейським Союзом та 11 країнами світу: Білорусією, В'єтнамом,

Грузією, Данією, Молдовою, Норвегією, Росією, Туреччиною, Туркменістаном, Узбекистаном та Швейцарією. Для реалізації досягнутих домовленостей щодо передачі осіб на двосторонньому рівні підписано Імплементаційні протоколи з Австрією, Естонією, Кіпром, Молдовою, Польщею, Чехією та Швейцарією, а також Виконавчий протокол з Росією. Міжнародні домовленості відповідно до речадмісійних документів набули якісно нового значення, оскільки, спрямовані не лише на протидію нелегальній міграції та прикордонне співробітництво, але й мають суто правозахисний характер.

В останній час правова система України зазнає суттєвих трансформацій, що пов'язані із зовнішнім впливом. Безумовно можливо стверджувати, що вона стала більш відкритою. Зважаючи на це, характеристика правового регулювання міграції не буде повною без судової практики, яка набула поширення із-за кордону і почала формуватися в Україні.

Особливого значення набула практика Європейського суду з прав людини зважаючи на поширений підхід про недопустимість вислання іноземця до тієї держави, де він наражатиметься на ризик катування чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання у справі. В контексті захисту від вислання також трактується гарантія поваги до особистого та сімейного життя. Така гарантія «застосовувалася здебільшого щодо іммігрантів другого покоління або тих, які прожили в країні перебування більшу частину свого життя і вислання мало б призвести до порушення сімейних стосунків, розриву особистих, соціальних та культурних зв'язків» [16, с. 133].

Рішення Європейського суду з прав людини набули в Україні обов'язкового значення не тільки в якому-небудь окремому випадку. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року суди застосовують як джерело права при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, а також практику Суду, який діє на підставі цієї Конвенції. Крім цього, Закон передбачає заходи загального характеру, які вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене рішенням Суду, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для

надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді [17].

I, нарешті, слід відзначити в контексті досліджуваної теми правову традицію гарантування прав мігрантів в періоди відновлення Україною незалежності. Звертає на себе увагу конституційне закріплення суб'єктивного права особи на свободу пересування за часів Української Народної Республіки. Стаття 18 Конституції УНР (Статуту про державний устрій, права та вільності УНР) встановлювала: «Кожний громадянин УНР і всі інші на її території мають повну свободу перемін місця пробування» (стиль і мова збережені – А.М.) [18, с. 74]. Ані царська, ані радянська правові доктрини такої регламентації не передбачали. Лише згодом таке фундаментальне право буде визнано світовим співтовариством, а в сучасній Україні матиме визначальне значення для органів, які здійснюють охорону державного кордону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ. *Відом. Верхов. Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. *Офіц. вісн. України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий резолюцією 2200 А (XXІ) Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї від 16 вересня 1963 р. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 32. Ст. 2373.
5. Конвенція про статус біженців 1951 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2002. № 17. Ст. 118.
6. Международное право: Учебн. / Под ред. Н.Т.Блатовой. Москва: Юрид. лит., 1987. 544 с.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. *Голос України*. 2001. 10 січня.
8. Соловей С., Кузьменко Л. Дотримання прав мігрантів в діяльності прикордонної служби: Узагальнення норм міжнародного права. Навч.-довідк. посібн. Міжнародна організація з міграції, 2013. 71 с.

9. Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 14. Ст. 1058.

10. Угода про співпрацю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в боротьбі з незаконною міграцією від 6 березня 1998 року URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_078.

11. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 14. Ст. 1058.

12. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 трав. 2005 р. *Офіц. вісн. України*. 2011. Ст. 706.

13. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 року URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_162.

14. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 года). *Офіц. вісн. України*. 2005. № 4. Ст. 266.

15. Цимбалістий Т.О. Державний кордон України: конституційно-правовий статус: навч. посібн. Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2000. 204 с.

16. Малиновська О.А. Міграція та міграційна політика: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 304 с.

17. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260 (з наступ. змін. та допов.).

18. Конституційні акти України. 1917 – 1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ ПОЛОНСЬКОЇ МІСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

876 об'єднаних територіальних громад, 665 з яких отримали збільшену структуру дохідної частини та перейшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом – такий кількісний підсумок формування спроможних громад 2018 р., який став четвертим роком добровільного об'єднання громад [1; 3]. Серед них, як відзначає «Перспективний план формування територій громад Хмельницької області» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 р. № 924-р із змінами від 21.11.2018 р. № 901-р) і Полонська міська об'єднана територіальна громада Полонського району, як одна із спроможних територіальних громад Хмельницької області [5].

Полонне – місто в Україні, центр Полонської міської територіальної громади і Полонського району Хмельницької області, одне з найдревніших міст України (відоме з 996 р.). Статус міста поновлено 1938 р. Площа міста 23,5 км², а площа об'єднаної територіальної громади: 533.0 км². Відповідно до ст. 7, 8 Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [7], на підставі подання Полонського міського голови від 07.08.2015 р. №1041, висновку, затвердженого розпорядженням голови Хмельницької обласної державної адміністрації від 06.08.2015 р. №367/2015-р, враховуючи рішення Полонської міської та Бражинецької, Великоберезнянської, Великокаленецької, Котелянської, Котюржинецької, Новолабунської, Новоселицької, Онацьковецької, Прислуцької, Роговичівської сільських рад, керуючись ст. 43 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», рішенням Хмельницької обласної ради від 13.08.2015 р. №16-33/2015 утворено Полонську міську об'єднану територіальну громаду у складі суміжних територіальних громад міста Полонне та 29 сіл з адміністративним центром у місті Полонне Полонського району Хмельницької області [4].

Перші вибори в Полонській міській об'єднаній територіальній громаді відбулися 25 жовтня 2015 р. і в ній

об'єдналися 11 рад: Полонська міська рада: м. Полонне, с. Ганнусине; Бражинецька сільська рада: сс. Бражинці, Кіпчинці, Фадіївка; Великоберезнянська сільська рада: сс. Велика Березна, Адамів, Варварівка, Радгоспне; Великокаленицька сільська рада: Великі Каленичі, Коханівка, Малі Каленичі; Котелянська сільська рада: с. Котелянка; Котюржинецька сільська рада: сс. Котюржинці, Блидні, Черніївка; Новолабунська сільська рада: сс. Новолабунь, Титків, Троєщина, Юровщина; Новоселицька сільська рада: сс. Новоселиця, Дубовий Гай; Онацьковецька сільська рада: сс. Онацьківці, Храбузна; Прислуцька сільська рада: сс. Прислuch, Колосівка, Любомирка; Роговичівська сільська рада: сс. Роговичі, Сягрів, Червоне [4].

Територія Полонської міської об'єднаної територіальної громади складає 15.354,78 га, з якої територія м. Полонне – 3.796,75 га, територія сільських населених пунктів – 11.558,03 га. До складу Полонської міської ОТГ входять місто Полонне, а також 29 сіл Полонського району Хмельницької області [4].

Демографічний аналіз свідчить, що населення Полонської міської об'єднаної територіальної громади станом на 01.01.2018 р. складало 32.791 чол. В розрізі населених пунктів об'єднаної громади кількість населення станом на 01.01.2018 р. складало: м. Полонне – 20 579 чол.; с. Адамів – 306 чол.; с. Варварівка – 357 чол.; с. Блидні – 147 чол.; с. Бражинці – 479 чол.; с. Велика Березна – 1051 чол.; с. Великі Каленичі – 231 чол.; с. Ганнусине – 247 чол.; с. Дубовий Гай – 158 чол.; с. Кіпчинці – 235 чол.; с. Колосіївка – 110 чол.; с. Котелянка – 645 чол.; с. Котюржинці – 261 чол.; с. Коханівка – 381 чол.; с. Любомирка – 300 чол.; с. Малі Каленичі – 138 чол.; с. Новолабунь – 525 чол.; с. Новоселиця – 3 282 чол.; с. Онацьківці – 608 чол.; с. Прислuch – 567 чол.; с. Радісне (колишнє Радгоспне) – 185 чол.; с. Роговичі – 181 чол.; с. Сягрів – 206 чол.; с. Титків – 385 чол.; с. Троєщина – 225 чол.; с. Фадіївка – 92 чол.; с. Храбузна – 90 чол.; с. Червоне – 225 чол.; с. Черніївка – 197 чол.; с. Юровщина – 398 чол. Однак, на жаль, чисельність населення громади зменшується і вже на 01.10.2018 р. складало – 32.443 чол. [4].

До інфраструктури Полонської міської ОТГ, яка поділена на 10 старостинських округів, на сьогоднішній день входять: освітні заклади – 7 шкіл I-III ступенів, дитячі освітні заклади – 3 дитячих садочки, лікарня – 1. А також:

Комунальне підприємство «Полонне тепловодопостачання». Основний вид діяльності – послуги з централізованого водопостачання та водовідведення. Кількість працюючих на підприємстві 39 чол. Підприємство здійснює свою діяльність з 1992 р. Полонське ПВКГ обслуговує 3.778 абонентів, у т. ч: населення – 3.629; бюджетні установи – 29; інші споживачі – 120;

Комунальне підприємство «Полонне тепловодопостачання». Основний вид діяльності – виробництво та постачання теплоенергії. Кількість працюючих на підприємстві 30 чол. Підприємство здійснює свою діяльність з 1976 р. Полонське ПТМ обслуговує: бюджетні установи – 27 абонентів; госпрозрахункові підприємства – 8 абонентів; населення – 25 абонентів;

Комунальне підприємство Полонської міської ради «Благоустрій» (КП ПМР «Благоустрій»). Основний напрям діяльності: збирання, транспортування, сортування, утилізація та знешкодження твердих побутових відходів; збирання, сортування, заготівля окремих видів відходів, як вторинної сировини; утримання зеленого господарства громади; проведення робіт з благоустрою комунальної території громади; надання інших видів послуг. Кількість працюючих 35 чол. КП ПМР «Благоустрій» здійснює свою діяльність з серпня місяця 2014 р. Підприємство обслуговує 4.875 абонентів, в т ч: населення – 4.705; бюджетні установи – 13; інші абоненти – 157;

Полонське госпрозрахункове підприємство «Співчуття» (ППП «Співчуття»). Основний напрям діяльності: надання ритуальних послуг; утримання міських кладовищ в належному санітарному стані. Кількість працюючих 10 чол. Підприємство надає ритуальні послуги населенню та обслуговує, утримує та впорядковує 7 міських кладовищ [4; 6].

За результатами виборів депутатів Полонської міської ради об'єднаної територіальної громади на виборах 5 жовтня 2015 р. в багатомандатному виборчому окрузі в межах територіальних виборчих округів, відповідно до Постанов Полонської міської виборчої комісії Полонського району Хмельницької області від 12 листопад 2015 р. №15 та від 17 листопада 2015 р. «Про реєстрацію обраних депутатами Полонської міської ради» зареєстровано 34 обраних депутатів Полонської міської ради об'єднаної територіальної громади [4; 6].

Виконавчий комітет Полонської міської ради ОТГ в 2018 р. на своїх засіданнях розглянув такі питання: «Про виконання виконкомом міської ради розпоряджень голови РДА, які надійшли у II кварталі 2018 року» (Відповідальні за підготовку керуючий справами (секретар) виконавчого комітету ради О. М. Коблай); «Звіт про роботу КП ПМР «Благоустрій» за I півріччя 2018 року» (Керівник КП ПМР «Благоустрій» О. В. Будник); «Звіт про роботу КП «Полонне тепловодопостачання» за I півріччя 2018 року» (Керівник КП ПМР «Полонне тепловодопостачання» О. А. Тесля); «Звіт про роботу ПГП «Співчуття» за I півріччя 2018 року» (Керівник ПГП «Співчуття» С. І. Дем'янчук); «Звіт про роботу міської рятувально-водолазної станції на воді за I півріччя 2018 р.» (Керівник міської рятувально-водолазної станції на воді В. М. Ржегак); «Звіт про роботу міської лазні за I півріччя 2018 року» (Керівник міської лазні О. В. Цюпенко); «Про підготовку навчальних закладів громади до нового навчального року 2018-2019 рр.» (начальник відділу освіти, молоді та спорту виконавчого комітету ради В. В. Сітарський); «Про стан розгляду звернень громадян у виконавчому комітеті ради у першому півріччі 2018 року» (начальник загального відділу виконавчого комітету ради Л. І. Залевська); «Поточні питання, які необхідно розглянути на чергових засіданнях виконкому» (працівники виконавчого комітету ради); «Про організацію підготовки підприємств житлово-комунального господарства міста до роботи в осінньо-зимовий період 2018-2019 рр.» (перший заступник міського голови О. Ю. Кулінський); «Про підготовку до відзначення 1022 річниці м. Полонне» (начальника відділу організаційно-кадрової роботи виконавчого комітету ради О. В. Демедюк); «Звіт про виконання плану роботи виконавчого комітету Полонської міської ради ОТГ за III квартал 2018 року» (керуючий справами (секретар) виконавчого комітету ради О. М. Коблай); «Про затвердження плану роботи виконавчого комітету Полонської міської ради ОТГ на IV квартал 2018 року» (керуючий справами (секретар) виконавчого комітету ради О. М. Коблай) та інші [4; 6].

Полонська міська рада об'єднаної територіальної громади розробила план проведення сесій ради, засідань виконкому, комісій та нарад, який, зокрема, передбачав: сесії міської ради та засідання постійних депутатських комісій (1 раз в квартал); засідання міжвідомчої комісії з розгляду питань, пов'язаних з відключенням

споживачів від мереж централізованого опалення (щомісяця); чергові засідання виконавчого комітету Полонської міської ради ОТГ (щомісяця); засідання адміністративної комісії (щопонеділка); наради з відповідальними працівниками виконкому Полонської міської ради ОТГ та керівниками підприємств житлово-комунального господарства громади (щопонеділка) [4; 6].

Крім того, Полонська міська рада об'єднаної територіальної громади розробила та провела організаційно-масові заходи у зв'язку з відзначенням: Дня працівників Національної поліції України (04.06.2018); Свята Івана Купала (06.07.2018); Дня Державного Прапора України (23.08.2018); Дня Незалежності України (24.08.2018); Дня знань (01.09.2018); Дня фізичної культури та спорту (08.09.2018); Дня працівників нафтової, газової та нафтопереробної промисловості (09.09.2018); Дня працівників лісу (16.09.2018); Дня рятувника (17.09.2018); Дня партизанської слави (22.09.2018); Дня туризму (27.09.2018); Дня працівників дошкільної освіти (27.09.2018); Всеукраїнського Дня бібліотек (30.09.2018) [4; 6].

Децентралізація, яка, на відміну від інших реформ, уже додала позитиву нашій державі, проте ще має рішуче, кардинально і безповоротно змінити на краще всю країну, зробити її згуртованою, конкурентоспроможною, по-європейському демократичною, позитивно вплинути на життя кількох поколінь співвітчизників, виходить на новий рівень. Це потребує наполегливості та спільних згаджених дій влади й суспільства, чіткого продуманого плану, що міститиме зрозумілі цілі, завдання і способи їхнього досягнення [1].

«Кожна територія повинна визначити свої переваги і пріоритети, на основі яких на ваших дорожніх картах і з'являться першочергові об'єкти – маркери розвитку», – зазначив Президент України. На переконання якого, наявність таких перспективних планів із затвердженими громадою проектами і механізмами фінансування в разі підвищить інвестиційні перспективи територій. «Гарантую, що й держава знайде можливість співфінансувати багато цих проектів. Ми не зазіхаємо на кошти місцевого самоврядування. Навпаки, пропонуємо фінансову допомогу в реалізації особливо значимих проектів», – додав він і наголосив, «громада зможе побачити та належно оцінити і заробітні плати керівників, і суми на депозитах. Це яскрава відповідь на твердження

окремих голів про те, що грошей немає на дитячий садок, ремонт доріг чи інші потреби громади» [1].

Для надійного, перевіреного часом партнера України на шляху євроінтеграції, яким є Рада Європи, децентралізація управління – базове питання демократії. Про це сказала під час однієї з панелей форуму

Клаудія Лучіані, директор Директорату людської гідності, рівності та врядування Ради Європи зауважує, що РЄ в 2019-2021 рр. передусім допоможе людськими ресурсами, надаватиме найкращих експертів у сфері місцевого самоврядування та регіонального управління, адже «постійні соціологічні дослідження свідчать, що ваші громадяни щороку дедалі активніше підтримують реформу з децентралізації. Ми раді визнати, що це позитивна тенденція» [1; 2].

Список використаних джерел та літератури:

1. Головка Оксана. Дорожня карта для успішної реформи. Урядовий кур'єр. 2018. № 230. 6 грудня. С. 2

2. Децентралізація дає можливості. URL: decentralization.gov.ua

3. Динаміка створення об'єднаних громад позитивна, однак попереду ще багато роботи – нові дані моніторингу Мінрегіону URL: <https://decentralization.gov.ua>

4. Історія міста та громади. Полонська міська об'єднана територіальна громада Полонського району. URL: http://polonne.km.ua/index.php?option=com_content

5. Перспективний план формування територій громад Хмельницької області. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 р. № 924-р із змінами від 21.11.2018 р. № 901-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/924-2015-%D1%80>

6. Полонська міська ОТГ. URL: polonne.km.ua

7. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України 5 лютого 2015 року із змінами від 22.11.2018 р. Відомості Верховної Ради, 2015, № 13, ст. 91.

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Ця тема є актуальною, оскільки кримінальне процесуальне законодавство України ще перебуває на етапі остаточного формування. Уже зроблені значні кроки по гармонізації кримінальних процесуальних норм до європейського зразка, але залишається ще безліч відкритих запитань, та «майданчиків» для дискусій у тому числі у питанні стадії досудового розслідування. Чому саме стадія досудового розслідування? Тут усе просто вона є першою і дуже вагомою оскільки під час даної стадії і формується справа, вирішується питання про направлення чи не направлення обвинувального акту, встановлюються докази, і основне вносяться дані до єдиного реєстру досудового розслідування. Також варто звернути увагу на те, що дана стадія ще не є повністю досліджена та має певні недоліки, тому враховуючи вищенаведені обставини актуальність даної теми є значною та потребує як найширшого дослідження.

Проаналізуємо стадію досудового розслідування в кримінальному провадженні. Стадія досудового розслідування розпочинається із моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Обов'язок із внесення покладається на слідчого чи прокурора до якого надійшла заява про таке діяння або в випадку коли слідчий чи прокурор виявив діяння самостійно в будь якому випадку із вільного джерела. Слідчі, прокурори не мають права відмовити в прийнятті заяви вони можуть подаватись як фізичними особами так і юридичними, у випадку подання заяви юридичною особою заяву подає її представник або уповноважена особа.

Під час прийняття слідчий чи прокурор, встановлює необхідні дані про особу заявника для того щоб мати зворотній зв'язок та впевнитись в особі. У випадках коли повідомлення про вчинення кримінального правопорушення було прийняте іншою посадовою особою правоохоронного органу, то вони мають бути негайно передані для вирішення в встановленому порядку прокурору чи слідчому, часом подання заяви, повідомлення вважається рік, місяць день, година доби коли вона надійшла до

службової особи правоохоронного орган, що зазначається на письмовій заяві або ж на протоколі про прийняття усної заяви (повідомлення). Самостійне виявлення прокурором, слідчим кримінального правопорушення може бути лише у випадку виконання ним своїх службових обов'язків зі здійснення розслідування. Досудове розслідування та в його межах слідчі розшукові чи інші дії лише із моменту внесення даних до ЄРДР в порядку який 6 передбачений законодавством.

Варто зазначити що нормою КПК також передбачено те що слідчий чи прокурор вносить дані до єдиного реєстру досудових розслідувань невідкладно але не пізніше двадцяти чотирьох годин із моменту надходження заяви, також важливим є те, що здійснення будь яких слідчих (розшукових дій) чи інших процесуальних дій спрямованих на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення до внесення відомостей до ЄРДР чи без такого внесення не є припустимим та тягне за собою відповідальність.

Законодавець також дає можливість обійти це правило за для здійснення завдань кримінального процесу, та створює норму в якій надається перелік фактів при яких можна розпочати слідчі (розшукові) чи інші дії на встановлення обставин кримінального правопорушення до внесення відомостей до ЄРДР із них:

- Необхідність провести ці дії негайно за для того щоб не втратити важливі докази.

- Коли кримінальне правопорушення вчинене на морському, чи повітряному човні.

Далі ми переходимо до самої суті досудового розслідування це слідчі дії та негласні слідчі дії саме завдяки їм і встановлююся необхідні відомості про діяння формується доказова база та ін.

Почнемо із поняття. Слідчі(розшукові) дії – це діяльність відповідних державних органів яка направлена на отримання необхідних доказів або перевірку уже існуючих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставою для проведення даних дії служить наявність достатніх відомостей що безпосередньо вказують на можливість досягнення мети таких дій . Проведення слідчих(розшукових) дій у другій(нічній) половині доби (з 22 по 6 години) заборонено за винятком коли затримка їх проведення може привести до втрати важливих доказів чи втечі особи яка підозрюється у вчиненні даного кримінального проступку.

Підсумовуючи це можна визначити те що стадія досудового розслідування є однією із ключових у кримінальному процесі.

Розпочинається вона із внесення відомостей до ЄРДР та обмежується певними строками. Завданням даної стадії є збір та перевірка доказів із яких в подальшому формується обвинувальний акт.

Також важливим є відзначити те що дана стадія включає у себе проведення різного роду слідчих дій та негласних слідчих дій за допомогою яких і встановлюються необхідні факти та формуються докази. Також в ході цієї процесуальної стадії здійснюється повідомлення особи про підозру, також варто зазначити що за певних підстав дана стадія може бути тимчасово зупинена так і припинена взагалі. Під час досудового розслідування певні рішення органів слідства можуть бути оскаржені.

Отже, стадія досудового розслідування розпочинається із моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Обов'язок із внесення покладається на слідчого чи прокурора до якого надійшла заява про таке діяння або в випадку коли слідчий чи прокурор виявив діяння самостійно в будь якому випадку із вільного джерела. Кримінальне процесуальне законодавство щодо досудового розслідування виділяє дві його основні форми:

1. досудове слідство
2. дізнання.

Досудове слідство застосовується для розслідування злочинів, а дізнання за для розслідування кримінальних проступків та проводиться воно із обов'язковим дотриманням вимог як встановлю 25 главою КПК.

Підставою для проведення слідчих (розшукових) дій служить наявність достатніх відомостей що безпосередньо вказують на можливість досягнення мети таких дій.

У свою чергу закінчення досудового слідства може бути за таких підстав:

- 1) Закриття кримінального провадження;
- 2) Звернення до суду із обвинувальним актом, клопотанням про застосування заходів виховного або медичного характеру;
- 3) Внесення клопотання до суду про звільнення особи від відповідальності.

Важливим є те, що відомості про даний факт вносяться лише прокурором до ЄРДР. Проблемами стадії досудового розслідування варто розуміти ті недоліки, які роблять дану стадію не такою ефективною як цього вимагає сучасне суспільство. Хоч після прийняття КПК у 2012 році було внесено багато законодавчих змін у дану стадію, все рівно щодо неї точаться дискусії та залишається маса запитань що до її недосконалості.

Найбільша кількість запитань стоїть щодо моменту початку даної стадії, також завжди актуальною темою для розмови є негласні слідчі (розшукові) дії. Досі не вирішено питань про зловживання правоохоронними органами своїх повноважень під час проведення слідчих дій таких як обшук чи огляд.

Досі існує проблема слабого застосування принципу змагальності сторін на етапі досудового розслідування. Також багато запитань є щодо вручення особі підозри та закріплення за ним статусу підозрюваного, хоча тут більше плюсів, ніж мінусів.

Але у будь якому випадку Україна знаходиться у стані постійного реформування тому подальші реформи в напрямку досудового розслідування є неминучі. Також варто звернути увагу на те що і на рівні законодавства є недоліки щодо правового регулювання стадії досудового розслідування, навіть у КПК зразка 2012 року, пов'язані із тим що існує велика вірогідність перевищення службових повноважень правоохоронними органами. Посада слідчого судді визнана позитивом, проте до неї теж є певні запитання та існує проблематика що до його діяльності та відсутності вподобань на користь якимось із сторін.

Початок досудового розслідування це надважлива точка оскільки саме із неї починається відлік даної стадії і щоб вона була ефективною, то обов'язково потрібно щоб вдало розпочиналась. Як усі розуміють, за новим КПК стадія досудового розслідування розпочинається із внесенням певних відомостей до ЄРДР дану дію проводить прокурор чи слідчий і от із нею починається досудове розслідування кримінального проступку. Також є випадки щодо того щоб розпочати досудове розслідування до внесення відомостей у ЄРДР.

Що до оцінки початку даної процесуальної стадії тут особливо запитань немає, тут все створено під вимогу спрощеного порядку та дана дія прийшла на заміну старій коли розпочиналось

усе із порушенням кримінальної справи, але все ж деякі питання залишаються.

Шляхами зміни може бути внесенням змін до КПК та доповнення до ст. 214 КПК України про те що джерелами до початку досудового розслідування є

- Заява фізичної, юридичної особи чи громадської організації.

- Повідомлення представників влади чи громадськості про затримання особи яка може підозрюватись у вчиненні кримінального проступку.

- Явка із повинною.

М.В. Нікандров
(м. Київ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

15 серпня 2016 р. Національне агентство з питань запобігання корупції згідно з прийнятим ним рішенням, опублікованим на його офіційному веб-сайті, повідомило про початок своєї діяльності. Відповідне рішення прийняте на виконання Державної програми щодо реалізації Антикорупційної стратегії. З цієї дати НАЗК розпочало виконувати згідно ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції» свої великі за обсягом повноваження [2].

Боротьба з корупцією є основою ефективного державного управління, це стосується всіх публічних службовців і є справжнім актуальним питанням для майбутнього України, де питання корупції залишається актуальним. Українські громадяни чекають від влади ефективної та невідкладної боротьби з корупцією, на виконання цих очікувань у 2014 р. було зроблено перші кроки антикорупційної реформи. 14 жовтня 2014 р. було прийнято Закон «Про запобігання корупції» [2] та прийнято рішення про створення

ще одного органу у боротьбі з корупцією – Національного агентства з питань запобігання корупції в Україні [7].

НАЗК створено як багатоцільову установу з метою реалізації комплексного підходу та зосередження в межах однієї установи всіх основних функцій щодо попередження і боротьби з корупцією. Така модель багатоцільового спеціального агентства з питань боротьби з корупцією забезпечує реалізацію багатьох функцій: розробка політики, аналітична діяльність, технічна допомога, взаємодія з громадянським суспільством, здійснення відкритого доступу до інформації, моніторинг, слідча діяльність [7].

Науковці у сфері досліджень щодо боротьби з корупцією виділяють такі основні функції спеціалізованих інститутів у боротьбі з корупцією [8]:

- розробка політики, аналітичні дослідження, моніторинг і координація – вивчення тенденцій та рівень поширення корупції, оцінка ефективності антикорупційних заходів: розробка стратегії і планів дій по боротьбі з корупцією, здійснення моніторингу за ходом їх здійснення, оцінка їх ефективності;

- попередження корупції у структурах влади – вироблення конкретних норм і обмежень, що стосуються державних службовців, а також застосування дисциплінарної відповідальності за їх недотримання: перевірка майнових декларацій посадових осіб і забезпечення відкритого доступу громадськості до них;

- освітня і просвітницька функції – це вироблення та проведення освітніх програм для населення і державних службовців. Організуються кампанії з інформування громадськості про роботу із засобами масової інформації, неурядовими організаціями, бізнес спільнотою та населенням загалом;

- розслідування та кримінальне переслідування випадків корупції – діяльність сконцентрована на вдосконаленні законодавства, розробку стримуючих санкцій за будь-які прояви корупції та реалізації законодавства на всіх стадіях процесу: оперативно-розшукові заходи, досудове розслідування, пред'явлення звинувачення і винесення рішення по справі. Реалізація функцій відбувається через компетенцію органу з боротьби з корупцією, яка регламентується законодавством [7].

Компетенція – це коло прав, обов'язків, відповідальності. Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття

«компетенція» визначає як коло повноважень якої не-будь організації, установи, особи [6; 7]. Словник іншомовних слів визначає компетенцію (лат. *competentia*, від *competere* – взаємно прагну; відповідаю, підходжу) як сукупність предметів відання, завдань, повноважень, прав і обов'язків державного органу або посадової особи, що визначаються законодавством [7; 11]. Науковці в сфері правознавства так розглядають поняття «компетенція державного органу» (уряду, міністерства, парламенту, органів суду, поліції, прокуратури тощо) – це закріплена законом (або іншим нормативним актом) сукупність владних повноважень (прав і обов'язків), юридичної відповідальності і предмета відання (предмет діяльності, функціональне призначення) [7; 10, с.87]. В. Малиновський визначає компетентність як сукупність предметів відання та повноважень (прав і обов'язків), які надаються суб'єкту управління (органу або посадовій особі) для виконання відповідних завдань і функцій та визначають його місце в апараті державного управління. Компетенція державно-владним шляхом встановлює обсяг і зміст діяльності суб'єкта державного управління з одночасним розмежуванням його функцій і функцій інших суб'єктів як по вертикалі, так і по горизонталі управлінської системи [7; 9, с.87].

Враховуючи вищезазначені здобутки науковців, можемо зазначити, що компетенцією НАЗК є встановлена нормативно-правовими актами України сукупність прав, обов'язків і відповідальності цього органу виконавчої влади та його посадових осіб, які забезпечують здійснення функцій і завдань антикорупційної політики. Основним нормативно-правовим актом, що регламентує діяльність НАЗК, є Закон «Про запобігання корупції» [2]. Відповідно до Закону, НАЗК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Це агентство утворюється Кабінетом Міністрів України відповідно до законів «Про запобігання корупції» [2] і «Про центральні органи виконавчої влади» [3], Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання відбору кандидатів на посади членів Національного агентства з питань запобігання корупції» від 25.03.2015 р. [4]. Правову основу проходження служби членів, службовців та працівників апарату Національного агентства з питань запобігання корупції становить Закон «Про державну службу» [1; 7].

Національне агентство в своїй діяльності також керується такими відповідними міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою, як: Кримінальна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. (ратифіковано 18.10.2006 р.); Цивільна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 р. (ратифіковано 16.03.2005 р.); Конвенція ООН проти корупції від 11 грудня 2003 р. (ратифіковано 18.10.2006 р.); Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (ратифіковано 17.11.2010 р.); Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. (ратифіковано 04.02.2004 р.); Конвенція РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями від 18 вересня 2014 р. (ратифіковано 16.11.2016 р.) та ін.

Крім того, Національне агентство певною мірою враховує положення інших міжнародних документів у цій сфері, які містять важливі і цікаві антикорупційні положення. Це, зокрема: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. Резолюція 34/169 ГА ООН (17 грудня 1979 р.); Політика протидії корупції (Гаага, 1989 р.); Політика попередження корупції (Міжнародна асоціація шефів поліції, 30 квітня 1990 р.); Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізації та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією. Резолюція VIII Конгресу ООН із запобігання злочинності (Гавана, 7 вересня 1990 р.); Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб. Додаток до Резолюції 51/59 Генеральної Асамблеї ООН (12 грудня 1996 р.); Декларація ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (16 грудня 1996 р.); Про двадцять принципів боротьби з корупцією. Резолюція (97) 24 Комітету міністрів РЄ (6 листопада 1997 р.); Конвенція ОЕСР по боротьбі з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій (Стамбул, 21 листопада 1997 р.); Статут Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) (5 травня 1998 р.); Рекомендації Парламентської Асамблеї РЄ 1516 (2001) «Фінансування політичних партій»; Правила щодо фінансування політичних партій (Венеція, 9–10 березня 2001 р.) та ін. [5, с.74-75].

Крім Закону «Про запобігання корупції» [7] в антикорупційній сфері діє низка законів, що містять положення антикорупційного характеру. Це, зокрема, закони:

а) загального характеру: «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», «Про основи національної безпеки України»;

б) щодо відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією: КК України, КПК України, КУпАП, ЦК України, ЦПК України, «Про застосування амністії в Україні», «Про очищення влади»;

в) щодо діяльності спеціалізованих органів по боротьбі з корупцією і правового статусу їх працівників: «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»,

г) щодо діяльності окремих державних органів і правового статусу відповідних посадових осіб, етичні правила, антикорупційні обмеження, заборони для них і дисциплінарну відповідальність за їх порушення: КЗпП України, «Про державну службу», «Про судоустрій і статус суддів», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про Національний банк України», «Про Рахункову палату» тощо;

д) щодо запобігання політичної корупції: «Про політичні партії в Україні», «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України»;

е) щодо запобігання корупції в економіці: «Про публічні закупівлі», «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони», «Про захист економічної конкуренції», ГК України, ГПК України;

є) щодо розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) юридичної особи й унеможливлення скористатися власністю, одержаною в корупційний спосіб: ЦК України, ГК України, БК України, ЗК України, закони «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про зайнятість населення», «Про державну

підтримку кінематографії в Україні», «Про господарські товариства», «Про фінансову реструктуризацію», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про дорожній рух», «Про Державний земельний кадастр», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про телебачення і радіомовлення», «Про приватизацію державного майна», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», «Про акціонерні товариства», «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;

ж) щодо доступу до інформації про використання публічних коштів: «Про відкритість використання публічних коштів», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

з) щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних: «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про доступ до судових рішень», «Про громадські об'єднання», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», «Про управління об'єктами державної власності», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про вищу освіту»;

и) щодо прозорості відносин власності засобів масової інформації: «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про телебачення і радіомовлення», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства»;

і) щодо запобігання і врегулювання конфлікту інтересів: ГК України, «Про Кабінет Міністрів України», «Про Вищу раду правосуддя», «Про Конституційний суд України», «Про Рахункову палату», «Про Фонд енергоефективності», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність», «Про ринок електричної енергії», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про вищу освіту»;

ї) щодо запобігання корупції в спорті: «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» та ін.

Антикорупційною стратегією також передбачено прийняття законів щодо: запровадження ефективних механізмів виявлення, запобігання конфлікту інтересів, зокрема у діяльності виборних посадових осіб; декларування майна, доходів, видатків і зобов'язань фінансового характеру публічних службовців; захисту осіб, які добросовісно повідомляють про корупційні правопорушення (викривачів); проведення перевірок публічних службовців на добросовісність; створення Установи бізнес-омбудсмена; лобіювання; забезпечення відкритості та доступу до інформації про діяльність ВР, її комітетів та народних депутатів України [5, с.76-77].

Найбільш важливими нормативно-правовими актами прийнятими на виконання Закону «Про запобігання корупції» [2], інших законів і міжнародних договорів України є акти Кабінету Міністрів України [5, с.77-78], акти Національного агентства [5, с.78-79], спільні акти державних органів [5, с.79-80] та інші. Антикорупційною стратегією також передбачена необхідність ухвалити акти щодо запровадження стандартів і рекомендацій ОЕСР з корпоративного управління на державних підприємствах у діяльності державних підприємств в Україні [5, с.80].

У складі Національного агентства є п'ять членів, які призначаються на посаду Кабінетом Міністрів України строком на чотири роки за результатами конкурсу. Членом Національного агентства може бути громадянин України, не молодший 35 років, який має вищу освіту, володіє державною мовою та здатний за своїми діловими та моральними якостями, освітнім і професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні службові обов'язки [7].

Висновок. Основним у боротьбі з корупційними правопорушеннями є застосування санкцій, однак це не спричиняє притягнення посадових осіб до кримінальної відповідальності. Одним із головних напрямів боротьби має бути попередження корупційних проявів та намір зробити корупцію справою ризикованою та не вигідною, що і залежить від Національного

агентства з питань запобігання корупції, на яке, як центральний орган виконавчої влади, покладено великі надії щодо попередження, запобігання, виявлення та подолання адміністративних корупційних правопорушень.

Для побудови реально правової держави, як записано у Конституції України, має бути усунена корупція як в органах державної влади, так і в інших сферах суспільних відносин. Звичайно, повністю викоринити її неможливо, однак більше ніж реально запровадити механізми, через які буде виявлена корупція. Від функціонування Національного агентства та діяльності багаточого залежить, насамперед розвиток країни та представництво на міжнародному рівні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 р. із змінами від 03.07.2018 р. ВВР, 2016, № 4, ст. 43.
2. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 р. із змінами від 03.07.2018 р. ВВР, 2014, № 49, ст. 2056.
3. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 р. із змінами від 03.07.2018 р. ВВР, 2011, № 38, ст. 385.
4. Деякі питання відбору кандидатів на посади членів Національного агентства з питань запобігання корупції. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 р. № 170. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248081691>
5. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» Станом на 1 липня 2018 року / за заг. ред. Журавльова Д. В. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2018. 512 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
7. Волик В. С. Нормативно-правові засади компетенцій Національного агентства з питань запобігання корупції. *Демократичне врядування*. 2016. Вип. 16–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2016_16-17_8
8. Клеменчич Г. Специализированные институты по борьбе с коррупцией: обзор моделей. URL: <http://www.oecd.org/corruption/acn/39972100.pdf>

9. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. вид. 2-ге. Київ: Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби, 2005. 251 с.

10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків, 2001. 656 с.

11. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука] ; Головна редакція УРЕ Академії Наук УРСР. Київ, 1974. 776 с.

О. В. Охман,

кандидат юридичних наук

(м. Хмельницький)

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА КРИМІНАЛЬНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кримінально-правовий вплив здійснюється у кожному випадку вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України. Отже, кримінальна відповідальність проявляється у застосуванні заходів кримінально-правового до особи, яка вчинила злочин.

В юридичній літературі немає єдиного підходу щодо визначення поняття заходів кримінально-правового характеру. На думку Є.М. Вечерової під ними необхідно розуміти передбачені Кримінальним кодексом України (Загальною та Особливою Частинами) засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що містить усі ознаки складу злочину [1, с. 126]. А.М Ященко під заходами кримінального характеру пропонує розуміти засоби впливу, які передбачені законом про кримінальну відповідальність за вчинення злочинного чи зовні схожого на нього діяння або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, пов'язані з обмеженнями чи позбавленнями найбільш значимих для людини прав і свобод або зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та покарання чи, навіть взагалі, з її не притягненням до такої відповідальності і спрямовані на досягнення соціально-корисних цілей [2, с. 776]. Н.І. Устрицька

визначає, що фактичною підставою застосування заходів кримінально-правового характеру є вчинення злочину чи суспільно небезпечного діяння. Звідси випливає, що кримінальне право поширює свою дію не тільки на осіб, які вчинили злочин, а й на тих, які вчинили суспільно небезпечні посягання, що не є злочином (діяння неосудних осіб; осіб, які не досягнули віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність тощо) [3, с. 52]. Загалом в узагальненому виді заходи кримінально-правового характеру можна визначити як передбачені Кримінальним кодексом України заходи, що застосовуються до особи, яка вчинила злочин чи суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України. Однак, окремі заходи кримінально-правового характеру реалізуються виключно поза межами кримінальної відповідальності і є проявами відмінної від кримінальної відповідальності реакції на правопорушення кримінально-правових заборон. Іншими словами, варто розмежовувати кримінально-правовий вплив на злочинця і здійснюваний поза кримінальною відповідальністю кримінально-правовий вплив за відсутності складу злочину.

Заходи кримінально-правового впливу – це передусім, але не завжди кримінальна відповідальність і її складова – кримінальне покарання. До таких заходів, які, як і покарання, обмежують права і свободи того, хто вчинив злочин, треба відносити, наприклад, обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру. Отже, заходи кримінально-правового впливу можуть застосовуватися як у межах реалізації кримінальної відповідальності яка, є лише однією з форм реалізації охоронних кримінально-правових відносин, які виникають між державою і особою у зв'язку з вчиненням останньою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину (при застосуванні покарання або звільненні від нього), так і поза нею (наприклад, при звільненні від кримінальної відповідальності, застосуванні примусових заходів медичного характеру тощо).

Як відомо, підставою кримінальної відповідальності є вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України цей вид юридичної відповідальності має двоєдину опору: і злочин, і

склад злочину. Звідси випливає, що у разі вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить лише певні ознаки складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України, але не містить його складу кримінальна відповідальність не настає. Відповідно виникає питання, які заходи кримінально-правового характеру застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні посягання, які не є злочином (діяння неосудних осіб; осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність тощо).

Інколи в літературі виділяються й деякі інші форми реалізації кримінальної відповідальності. Так, наприклад, В.К. Гришук виділяє три класичні форми реалізації кримінальної відповідальності: 1) осуд; 2) покарання; 3) судимість. Із них лише осуд може реалізовуватися самостійно [4, с. 95]. Покарання реалізується не інакше як у поєднанні з осудом і судимістю, а судимість – у поєднанні з покаранням та осудом, якщо він поєднаний із покаранням.

Заходи кримінально-правового впливу пов'язані із кримінальною відповідальністю тоді, коли фактичною підставою їх застосування є вчинення злочину. Г.З. Яремко зазначає, що підставами застосування заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили злочин (іншими словами, підставами кримінальною відповідальності), є такі: 1) матеріальною – учинення злочину; 2) процесуальною – наявність обвинувального вироку, який набрав законної сили [5, с. 93]. Разом із тим підставами застосування заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, котрі вчинили суспільно небезпечне діяння, яке не містить усіх ознак складу злочину, є такі: 1) матеріальною – учинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить певні ознаки складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України (кілька ознак, або всі необхідні ознаки за винятком однієї, або лише одну ознаку), але не містить його склад; 2) процесуальною – ухвала суду.

До заходів кримінально-правового характеру, на думку К.М. Карпова, варто відносити покарання та інші заходи, які він поділяє на три групи (класи): 1) заходи безпеки (примусові заходи медичного характеру; примусові заходи виховного характеру); 2) заходи стимулювання (заохочення) правомірної постзлочинної поведінки (умовне засудження; умовно-дострокове звільнення; від кримінальної відповідальності; відстрочка відбування покарання);

3) заходи відновлення матеріальних (економічних) правовідносин, порушених в результаті вчинення злочину (конфіскація майна) [6, с. 134-136].

В.К. Гришук виділяє три класичні форми реалізації кримінальної відповідальності: 1) осуд; 2) покарання; 3) судимість. Із них лише осуд може реалізовуватися самостійно. Покарання реалізується не інакше як у поєднанні з осудом і судимістю, а судимість – у поєднанні з покаранням та осудом, якщо він поєднаний із покаранням. Осуд як форма реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності, відповідно до чинного КК України, має два види: 1) осуд без призначення покарання і 2) осуд із призначенням покарання. Покарання в поєднанні з осудом і судимістю може мати такі види: 1) призначення покарання та його реальне відбування; 2) призначення покарання і звільнення від його відбування з випробуванням; 3) звільнення від відбування покарання; 4) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; 5) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; 6) звільнення від покарання [7, с. 63-64].

Є.М. Вечерова акцентує увагу на тому, що кримінальний закон традиційно визначає лише покарання, його цілі та види, оставляє поза увагою концептуальні питання некарального реагування на злочинну поведінку, та пропонує звернутися до «багатоколіїності» кримінально-правового впливу. Вона вважає, що залежно від способу здійснення кримінально-правовий вплив може бути двох видів: каральним та некаральним. Каральний кримінально-правовий вплив реалізується за допомогою єдиної форми – покарання. В свою чергу, некаральний кримінально-правовий вплив здійснюється в формі звільнення від кримінальної відповідальності або в формі звільнення від покарання та його відбування [8, с. 32-35].

Правовий аналіз норм розділів Х («Покарання та його види»), XIV («Інші заходи кримінально-правового характеру») та XIV-1 («Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб») Загальної частини КК України надає змогу стверджувати про існування не тільки покарання, як заходу державного примусу, а й закріплення підсистем інших заходів кримінально-правового характеру та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. При цьому слід зазначити, що відповідно до ч. 3

ст. 3 КК України, покарання є традиційним (найсуворішим) кримінально-правовим заходом, тому вчені виділяють його окремо від інших заходів кримінально-правового впливу

Якщо звернутися до положень Кримінального кодексу України, то відповідно до ст. 93 Кримінального кодексу України примусові заходи медичного характеру застосовуються у разі вчинення не тільки злочину, а й суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України. Спеціальна конфіскація – у випадку вчинення злочину чи суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу (ст. 96-1 КК). Примусові заходи виховного характеру застосовуються у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України (ч. 2 ст. 97 КК). У таких випадках зазначені заходи, не будучи пов'язаними із вчиненням злочину, виступають як альтернатива кримінальній відповідальності.

Таким чином, сьогодні є всі підстави стверджувати, що в системі вітчизняного кримінального права спостерігається наявність самостійного інституту заходів кримінально-правового характеру, який постає у вигляді так званого диференційованого кримінально-правового інституту. Сутність кожного із заходів кримінально-правового характеру залежить від їх виду в системі заходів державного реагування на злочинні прояви.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вечерова Є.М. Заходи кримінально-правового впливу на злочини: поняття, умови застосування та види / Є.М. Вечерова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. – 2011 – № 2. – С. 124-126.
2. Яценко А.М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність / А.М. Яценко // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 775-783.
3. Устрицька Н.І. Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування / Н.І. Устрицька // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. – 2016. – №1. – Т 4. – С. 50-53. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/HDU-Pravo_1-tom-4_2016.pdf

4. Гришук В.К. Доктринальне розуміння форм реалізації кримінальної відповідальності людини//Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / Ред. кол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 93-98.

5. Яремко Г.З. Система заходів кримінально-правового характеру / Г.З. Яремко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 7. – № 4. – С. 89-92. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ Chaau_2014_7_4_15.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2014_7_4_15.pdf).

6. Карпов К. Н. Иные меры уголовно-правового характера как средство противодействия совершению преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.078 / К. Н. Карпов ; Омск. акад. внутр. дел. – Омск, 2010. – 226 с.

7. Гришук В.К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності / В.К. Гришук // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 50-65.

8. Вечерова Е.Н. Некарательное уголовно-правовое воздействие на несовершеннолетних: аналитический дискурс : монография / Е. Н. Вечерова. – Николаев : Илион, 2012. – 324 с.

А. М. Петрова,
(м. Хмельницький)

ВИПРАВЛЕННЯ ОПИСОК ТА АРИФМЕТИЧНИХ ПОМИЛОК У СУДОВОМУ РІШЕННІ: ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

З метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави важливою є можливість усунення судової помилки, судом, який ухвалив рішення. Це є невід’ємним компонентом судового захисту, без якого конституційна гарантія судового захисту прав кожного була б неповною. Усунення судової помилки має бути гарантовано державою, а спосіб усунення повинен бути доступним і ефективним. В іншому випадку завдання цивільного судочинства, а

саме справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ не досягається.

Кожне рішення повинне відповідати вимогам, які до нього пред'являються. При порушенні таких вимог суд, який ухвалив рішення, як правило, не вправі його змінити. Незаконне та необґрунтоване рішення підлягає скасуванню вищестоящим судом. Тому певними повноваженнями по контролю за власними актами наділений і суд першої інстанції.

Так, зокрема, помилки у тексті судового рішення, арифметичні або граматичні помилки (описки), що стосуються істотних обставин або ускладнюють виконання рішення, можуть бути усунені судом, який ухвалив рішення або постановив ухвалу. Способом усунення неточності рішення є виправлення описок та явних арифметичних помилок.

Відповідно до ст. 269 ЦПК України суд може з власної ініціативи або за заявою учасників, виправити допущені у судовому рішенні описки чи арифметичні помилки.

Описки — це помилки, зумовлені неправильним написанням слів. Виправленню підлягають лише ті описки, які мають істотний характер. До таких належать написання прізвищ та імен, адрес, найменувань спірного майна, зазначення дат [4, с. 607].

У резолютивній частині будь-яка описка має істотне значення оскільки вона може утруднити виконання рішення.

Не є описками граматичні помилки, які не спотворюють текст судового рішення та не призводять до його неправильно сприймання: неправильне розташування розділових знаків, невірні відмінки слів, застосування русизмів та діалектизми тощо [4, с. 608].

Таким чином можливе, наприклад, виправлення помилок в найменуванні сторін. Так, ЦПК України вимагає, щоб у судовому рішенні точно зазначалися імена (найменування) сторін та інших осіб, що беруть участь у справі. Стосовно громадян ця вимога означає зазначення прізвища, імені та по-батькові, стосовно юридичної особи – найменування, яке повністю відповідає його установчим документам. Порушення вказаних вимог при ухваленні рішення створює суттєві труднощі при виконанні рішення суду.

Необхідно враховувати, що виправлення помилок у найменуванні сторін може мати місце лише тоді, коли суд, правильно встановивши належних позивача і відповідача та

з'ясувавши їх дійсне найменування, при складанні рішення це найменування перекрутив. В тих же випадках, коли суд не встановив дійсних обставин справи і, зокрема, не з'ясував дійсного найменування позивача або відповідача, ухвалене ним рішення не можна вважати обґрунтованим, і його не можна перетворювати на обґрунтоване шляхом виправлення описок у порядку ст. 269 ЦПК України. Під виглядом виправлення описки в судовому рішенні не можна змінювати його суть [3, с.123].

Арифметична помилка — це помилка у визначенні результату підрахунку: пропуск цифри, випадкова перестановка цифр, спотворення результату обчислення у зв'язку із використанням несправної техніки [5, с.144].

Не є арифметичними помилками, а отже, і не може бути виправлене застосування неправильних методик підрахунку, а так само застосування неправильних вихідних даних для проведення арифметичних обчислень.

Суд може виправити лише ті арифметичні помилки, яких він сам припустився. Якщо такі помилки наявні у висновку експерта або в письмових доказах, такі помилки судом не виправляються. Арифметичні помилки у висновку експерта усуваються шляхом допиту експерта та уточнення ним свого висновку або враховуються судом під час оцінки цього доказу [4, с.607].

При виправленні арифметичної помилки в рішенні також не можна змінювати його суті або розглядати питання, які не були предметом судового рішення. При цьому не слід вважати, що стабільність змісту рішення порушується — рішення як було позитивним або негативним стосовно питання присудження, таким і залишається. Зміст рішення — це те, що присудив суд, а не те, що записано в рішенні. Записане має відповідати присудженому, а якщо воно не відповідає, то виникають підстави для застосування даної форми виправлення недоліків рішення — виправлення арифметичної помилки, тобто приведення цифрового вираження в рішенні у відповідність до його змісту [3, с.124].

Аб. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» передбачає, що вирішуючи питання про виправлення описок чи арифметичних помилок, допущених у судовому рішенні (рішенні або ухвалі), суд не має права змінювати зміст судового рішення, він лише усуває такі неточності, які впливають на можливість реалізації судового

рішення чи його правосудності. Проте якщо неправильне визначення стягнутої суми було наслідком, наприклад, застосування закону, який не підлягав застосуванню, то підстав для виправлення арифметичних помилок немає.

Питання про внесення виправлень може бути вирішено судом, що ухвалив рішення, як із власної ініціативи, так і за заявою учасників справи, і незалежно від того, чи виконано рішення, але в межах встановленого законом строку, протягом якого воно може бути пред'явлено до примусового виконання. Внесення виправлень у судові рішення, яке не підлягає примусовому виконанню, строком не обмежено.

Після внесення виправлень чи арифметичних помилок текст рішення змінювати не можна, проте у виконавчому листі наводяться формулювання резолютивної частини рішення в тій редакції, яку воно отримало у зв'язку з постановленням відповідної ухвали [2].

Ініціатива щодо виправлення помилок може виходити від будь-кого з учасників справи, або суду. Що стосується учасників справи, то для цього зацікавлена особа повинна звернутись до суду із заявою, в якій зазначає, які саме помилки слід виправити у рішенні суду. Така заява подається у копіях відповідно до кількості учасників справи. Копія заяви надсилається учасників справи, одночасно із судовою повісткою.

Ініціатива суду повинна проявлятися і бути спрямована на захист прав та інтересів осіб, на забезпечення справедливого судочинства. Суд може виявляти ініціативу тільки в установлених ЦПК випадках. І саме можливість виправлення описки чи арифметичної помилки з ініціативи суду передбачена ЦПК України.

Надання суду можливості виправити допущені помилки з власної ініціативи викликано необхідністю оперативно ліквідувати різні неточності у процесуальній діяльності чи зовнішні недоліки у судових рішеннях. Притому, якщо для подання заяви достатньо, щоб існування помилки було ймовірним, то при виправленні помилок судом з власної ініціативи останні повинні існувати реально. Інакше суду не буде що виправляти. Дане положення визначає особливу результативність боротьби з допущеними помилками.

Ініціатива суду щодо виправлення описки чи арифметичної помилки викликана необхідністю, яка обумовлена завданнями цивільного судочинства.

Заява про виправлення описок чи арифметичних помилок у судовому рішенні розглядається протягом десяти днів з дня її надходження.

Питання про внесення виправлень вирішується без повідомлення учасників справи, про що постановляється ухвала. За ініціативою суду питання про внесення виправлень вирішується в судовому засіданні за участю учасників справи, проте їхня неявка не перешкоджає розгляду питання про внесення виправлень [1].

Отже, за загальним правилом суд, який ухвалив рішення немає права його змінити. Проте це правило не діє у випадках виправлення описки чи арифметичної помилки. Здійснення повноваження суду щодо виправлення описки чи арифметичної помилки можливе тільки у випадках, коли це істотно може вплинути на захист порушених, оспорених чи невизнаних прав особи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради. - 2004. - № 40–41, 42. - Ст. 492.
2. Про судові рішення у цивільній справі : постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18.12.2009 р. // Вісник Верховного Суду України. - 2010. - № 1.
3. Андронов, І. В. Рішення суду першої інстанції в цивільному процесі України [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Андронов Ігор Володимирович. Одеська національна юридична академія. - О., 2007. - 193 с.
4. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Істина, 2006. - 944 с.
5. Підченко Ю. О. Виправлення недоліків у судових рішеннях, ухвалених у справах окремого провадження / Ю. О. Підченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2018. - Серія Право. Випуск 49 Том 1. - С. 143-146.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ

Початок створення нотаріату має давні витоки. В слові «нотаріус» міститься дієслово «нотувати» (записувати, атестувати), тобто з давніх давен під словом «нотаріус» мався на увазі писар [1, с.55]. Передвісники нотаріусів з'явилися в Стародавньому Римі. До їхніх обов'язків входило не тільки складання грамот та клопотань, але й оформлення різноманітних угод. За тих часів існувало два види писарів - ті, які перебували на державній службі та ті, що утримувалися приватними особами. Писарі, які перебували на державній службі, обиралися магістратом з римських громадян, які не були позбавлені громадянської честі, довічно. Вони виготовляли публічні документи, робили виписки та видавали копії з документів, готували декрети та розпорядження магістра і зберігали їх. Серед писарів, які утримувалися на службі у приватних осіб, були вільновідпущені, ті, що працювали по найму, та іноді раби. Вони виконували писарські функції на вимогу господаря.

Однак, при цьому існувала ще третя, особлива категорія осіб, зайнятих оформленням правових документів та матеріалів. Це - табеліони, вільні люди, які не перебували на службі держави і приватних осіб. Табеліоном міг стати громадянин, що мав правові знання, прийнятий до корпорації табеліонів і затверджений на посаді префектом міста. Табеліони складали юридичні акти та судові папери за винагороду і під контролем держави. Свої функції вони могли виконувати виключно в конторах, і для надання документу, складеному табеліоном, характеру публічного акта, його необхідно було внести до судового протоколу. Після цього суперечок щодо справжності цього акта не виникало [2, с.80].

Писарі-нотаріуси були відомі ще за період античної цивілізації в долині Нілу. Там і зараз є зображення писаря, який тримає калам у руці, при ньому маленька палітра з двома заглибленнями для чорної та червоної фарб - саме таким було оснащення писаря. Калам - це очеретяна паличка, що застосовувалася на Сході замість пера для написання. Функція писаря передавалася від батька до сина, саме від батька син отримував знання. На той час існували навіть родини писарів. Діти

писарів отримували певну освіту, їхнє навчання проходило за допомогою лозини, а іноді батога, звідти пішло – «вуха у нього на спині». Писар Стародавнього Єгипту мав різні сфери діяльності - його засвідчення потребували польові роботи, комерційні операції, вирішення адміністративних проблем, армія, іноді писарі виконували функції жреців.

Доба після 2000 року до нашої ери називається Середнє царство. Знайдені документи тих часів нагадують акти, отже, мав бути і той, хто їх складав, тобто писар-нотаріус. Кількість документів збільшилася за часів Нового царства (приблизно 1560-1060 р.р. до нашої ери) [3, с.45]. Тоді внутрішні конфлікти врегульовували саме писарі, які спеціально займалися судовими питаннями; кенебет - вид ради, що складалася зі знаті; не існувало постійно чинних судових інституцій; стабільність забезпечували спеціальні писарі, які зналися на адміністративних справах і були зобов'язані зберігати архіви. Не існувало відмінностей між цивільним та кримінальним правом. Писарі слідкували за сплатою, продажем, позикою предметів, орендою та продажем худоби. Серед актів можна відстежити і такі, що сьогодні ми віднесли б до сімейного права.

Приблизно у 720 році до нашої ери (в період Нового царства) договірне право зазнало карколомних змін. З цього моменту документ містить дату, природу здійснюваної юридичної операції, перелік свідків (фіксуються їхні прізвища, походження, сімейні зв'язки, сфера діяльності) і головне - підписи сторін і тієї особи, кого сьогодні ми називаємо нотаріусом.

Цивілізація Стародавнього Єгипту на перший погляд здається сталою, але три мільйони років змінили погляди, речі. При цьому тільки по відношенню до Стародавнього Єгипту можна сказати, що саме тут поняття права було абсолютно фундаментальним, уся система епохи фараонів базується на концепції Маат – «Правди-Справедливості».

В Римській імперії вперше про нотаріусів згадується в записках секретаря імператора Цицерона. Саме слово «нотаріус» має римське походження і відноситься до 103 року до різдвя Христового. При Цицероні нотаріуси отримали особливі повноваження, адже з'явилася можливість реєструвати різні акти, що підписувалися сторонами, а підписи сторін ідентифікувалися. Робота нотаріусів піддалася суттєвій реорганізації. Деяким

нотаріальним актам була надана сила доказу та обов'язковості. В судових процесах за участі суду присяжних, при допитах свідків, оголошенні вироку постала необхідність у присутності нотаріуса. Нотаріуси вже не працювали особисто, а утворювали колективні компанії, держава навіть взяла на себе обов'язок регламентувати рівень гонорарів за нотаріальні дії. Професія нотаріуса набула популярності. У цей час церква затверджує міжнародну юрисдикцію, і церковні нотаріуси стали виконувати нотаріальні дії в будь-якому куточку імперії.

Коли Римська імперія була знищена варварами-руйнівниками, нотаріат практично зник разом із західною її частиною. Єдина структура, що збереглася - церква. В умовах хаосу та розладу церква взяла на себе функції уряду, в тому числі щодо питань нотаріату. Частина освічених церковнослужителів розуміла значення римського права і сприяла його збереженню, але одночасно церква і гальмувала подальший розвиток [4, с.90].

Візантії, як і римляни, були чудовими юристами, вони продовжили римські традиції. В шостому столітті імператор Юстиніан, що правив з 527 по 565 роки, став першим діячем цієї епохи, який об'єднав нотаріусів у групи та колегії і видав повну збірку юридичних законодавчих актів. Юстиніан офіційно затвердив судового нотаріуса, якому було доручено стати суддею, вершити свободу правосуддя і редагувати юридичні акти. Саме законодавство Юстиніана визначило для нотаріусів місце вчинення нотаріальних дій - нотаріальну контору, повноваження, в рамках яких вони діють, порядок роботи, адміністративну відповідальність нотаріусів перед Міністерством юстиції, рівень юридичної підготовки для призначення на посаду нотаріуса, чисельність нотаріусів в адміністративному районі.

Наприкінці VIII століття розпочинаються спроби відродження Західної імперії, створюється велика централізована юридична система. Видається указ, згідно з яким кожний єпископ, абат або граф ставали нотаріусами, через що виникло безліч помилок, як граматичних, так і правових. З 814 р. починається уніфікація юриспруденції. Указом від 832 р. визначені умови та оплата нотаріальних послуг. Нотаріуси приймали присягу, всі дії повинні були реєструватися тільки в межах власного графства. За середньовіччя професія нотаріуса стала однією з найпрестижніших та шанованих. В Болонії була заснована перша в світі школа

нотаріусів, що згодом перетворився на університет. Саме за період епохи Відродження надруковано багато праць з області нотаріату та права. Нотаріуси були найосвіченішими людьми того суспільства, тому що навіть при вступі до учбового закладу до кандидатів висувалися високі вимоги - вони мали вміти читати не тільки рідною мовою, а й латиною, писати двома мовами без помилок. Вплив римського права набув швидкого розповсюдження в Європі. У Франції перші нотаріуси з'явилися в 1139 р., в Іспанії - 1162 р., у Польщі нотаріат започатковано в 15 столітті завдяки впливу католицької церкви [4, с.92].

Звісно, в кожній країні нотаріат мав свій шлях розвитку. Наприклад, у Франції, де перші офіційні нотаріуси з'явилися в 1139 році, нотаріусом могла стати добропорядна та морально стійка особа, яка досягла 25 років та мала стаж роботи не менший за 5 років. Нотаріус міг працювати на вулиці, на ринкових площах, встановивши свій письмовий стіл у центрі площі або біля входу до крамниці. 1302 року король Франції Пилип IV (Красунчик) затвердив Інструкцію, відповідно до якої нотаріуси призначалися тільки королівським наказом і не могли бути служителями церкви. В 1411 р. король Шарль видав розпорядження про необхідність встановлення на стіні біля входу до нотаріальної контори спеціальної вивіски (знаку) з королівським гербом. Тоді ж був прийнятий Статут, яким суворо регламентувалася діяльність нотаріусів, а саме: встановлювався порядок прийому клієнтів, підготовки та зберігання документів і вперше було зазначено щодо необхідності збереження таємниці фактів та відомостей стосовно нотаріальної справи. За короля Людовіка IV в 1676 р. нотаріат отримав офіційну емблему, що збереглася без змін до цього часу. Саме тоді нотаріуси почали засвідчувати вірність документів. Нотаріуси діяли від імені короля Франції, тобто від імені держави. Відомо, що імператор Наполеон достатньо професійно орієнтувався в питаннях нотаріату. Архівні матеріали того часу підтверджують «народження» шлюбного контракту.

Наполеон раціоналізував законодавство, видаючи серію кодексів. У Цивільному кодексі був окремий розділ - «Нотаріальне право», що проіснував, не змінюючись, до наших часів. 1829 року нотаріуси Франції отримали повноваження банкірів, адже банків тоді ще не існувало. Протягом XX сторіччя структура нотаріату стверджувалася та міцніла. В 1920 р. утворено Асоціацію

нотаріусів, 1945 року створюється Вища Рада нотаріусів Франції та нотаріальних палат департаментів [3, с.99].

Англія і Франція - сусідні держави, але їх розділяє Ла-Манш. На різних берегах протоки сформувалися різні нації, мови, громадські устої і, звісно, у правничій царині розбіжностей між двома країнами вистачає. Здебільшого це стосується і нотаріальної справи. Саме відносно нотаріату Англії склалася заплутана та неоднорідна ситуація, тому що правнича система країни виникла за специфічних умов. Не маючи жорсткої феодальної «вертикалі», декларуючи верховенство закону, сам закон був надзвичайно гнучким інструментом і суб'єктивна думка в його тлумаченні відігравала вирішальну роль. Широко застосовувалося прецедентне право і у тисячі томів прецедентних актів можна було для будь-якої ситуації знайти щонайменше два протилежних варіанти. Англійці мали численні судові установи, своєрідні назви яких іноді походили ще від часів Середньовіччя. Британські правники поділялися за своєю кваліфікацією на дві категорії: соліситори та баристери. Баристери вважалися вищою категорією, а соліситори - нижчий ранг, вони виконували чорнову роботу для баристерів. Нотаріату як особливої всеохоплюючої системи у Великій Британії фактично не було створено. Ті дії, що в інших країнах вважаються притаманними нотаріальній практиці, в англійців могли здійснювати різноманітні чиновники, залежно від характеру актів. Втім, поняття нотаріату британці все ж використовували, але для вирішення обмеженого кола питань - насамперед, для забезпечення достовірності у випадках, коли йшлося про справи за межами країни. Англійські нотарі являли собою вузьку чиновницьку корпорацію з місцевою почесною назвою - магістри права. Їхня компетенція розповсюджувалася на вчинення вексельних, чекових та морських протестів, на складання заповітів судовласників, посвідчення перекладів. За усталеною традицією британські нотарі перебували у формальній підлеглості настоятеля англіканської церкви, архієпископа Кентерберійського.

Для того, аби обійняти посаду нотаріуса, претендент мусив пройти п'ятирічне стажування в нотаріальній конторі (у Лондоні - семирічне), але у деяких місцевостях країни йому достатньо було мати звання соліситора. І на практиці саме до них зверталися пересічні англійці, щоб підготувати юридично грамотно складені тексти угод чи заповітів. На сьогодні британське судочинство

значно модернізованіше. Нинішні соліситори здобули право виступів у магістратському суді (для чого треба пройти тримісячні курси та скласти іспит). Таким чином, кваліфікації соліситора тепер повністю вистачає для того, аби у разі потреби надати своєму клієнтові нотаріальних, консультативних або адвокатських послуг [5].

Нотаріат у Польщі започатковано в 15 столітті. Публічний нотаріат було перенесено з Італії завдяки впливу католицької церкви. Всі особи, які в той час займалися нотаріальною справою, належали до духовенства. Польські правителі зверталися до Ватикану по згоду на призначення публічних нотаріусів. Під час Хрестових походів нотаріальні документи, що функціонували в релігійному середовищі, набувають через політичні події дипломатичного характеру. Вони виклалися на пергаменті, підписувалися нотаріусом та мали печатку релігійного або світського закладу чи сторін. 1594 рік став відліковою точкою переходу від канонічного права до системи римського нотаріату, і особлива увага була звернена на нотаріальний знак та спосіб складання нотаріального документа [5].

Протягом багатократних поділів Польщі на її території в різні часи функціонували різні системи органів нотаріату. За часів Другої Речі Посполитої, в 1833 р., було зроблено уніфікацію права про нотаріат, і 01.01.1834 р. набрав чинності закон, який надавав визначення нотаріусові як особі, наділеній публічною довірою. Нотаріус хоч і не був державним службовцем, але під час своєї діяльності мав захист, аналогічний до нього. Створюється нотаріальне самоврядування, органом якого стає Нотаріальна палата. Нотаріуси територіально об'єднуються відповідно до району Апеляційного суду. Після Другої світової війни згідно із Законом від 1951 р. нотаріат стає державним органом під наглядом Міністерства юстиції. В 1989 р. у Польщі було прийнято Закон "Про нотаріат", яким впроваджено систему органів нотаріату, подібну до тієї, що наразі є чинною на Україні, тобто існували державні нотаріальні контори і нотаріуси, які провадили індивідуальну нотаріальну практику. А вже 14.02.1991 р. прийнято новий Закон, яким введено дворічний перехідний період до приватного нотаріату. В 1992 р. Польщу було прийнято до Міжнародного Союзу Латинського Нотаріату, що об'єднує тільки вільних нотаріусів. Зараз у Польщі нотаріусів призначає Міністр

юстиції за заявою зацікавленої особи та за рекомендацією Регіональної ради Нотаріальної палати. Нотаріусом може стати громадянин Польщі, не молодший 26 років, який має вищу юридичну освіту, пройшов нотаріальне стажування, склав нотаріальний іспит та пропрацював в якості помічника нотаріуса не менше двох років. Контроль за діяльністю нотаріусів здійснюють органи нотаріального самоврядування, Міністерство юстиції через президентів Апеляційних судів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нотаріат в Україні: Навч. посіб. / За ред. В.М. Бесчастного. - К.: Знання, 2008. - 494 с. - (Вища освіта ХХІ століття)
2. Нотаріат в Україні: Підручник / За ред. В.В. Комарова. - К.: Правова єдність, 2016. - 320 с.
3. Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посіб. / За ред. Л.К. Радзівської. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - 345 с.
4. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посіб. / За ред. Ю.В. Нікітіна. - К.: КНТ, 2009. – 630 с.
5. Федорова К.І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні [Електронний ресурс]: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Національний аграрний університет, Київ, 2008. – Електронні дані (1 файл). – Режим доступу: <http://studrada.com.ua/content/>. – Назва з екрана.

Б.М. Семенишина – Фіголь,
викладач
(м. Хмельницький)

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Децентралізація означає такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість з них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власними завданнями та повноваженнями органів нижчого рівня [1, с. 9].

Децентралізація ставить за мету «підвищення ефективності роботи державного механізму й активізації розвитку регіонів і муніципій на засадах демократії, а показниками такої ефективності й активізації є повноцінне забезпечення прав, законних інтересів та обов'язків місцевого населення, структурованого в комунально-муніципальні та регіональні колективи, а також органи територіальної самоорганізації» [2, с.140].

Розрізняють два типи децентралізації: адміністративний (бюрократичний) і демократичний. Адміністративна децентралізація означає розширення компетенції місцевих адміністративних органів, які діють у межах цієї компетенції самостійно і до певної міри незалежно від центральної влади. Демократична децентралізація передбачає створення розгалуженої системи місцевого самоврядування, коли місцеві справи вирішуються не представниками центрального уряду, а особами, обраними місцевим населенням [3, с. 152].

Обидва варіанти децентралізації обговорюються в наукових колах, серед політиків, експертів, громадськості, але просування цього процесу в нашій країні до цього часу відбувалось досить повільно. У деякій мірі це пояснюється тим, що, по-перше, Україна є державою унітарною, а це передбачає централізацію всієї системи державного управління. По-друге, обмеженістю прописаних повноважень місцевих органів у законодавчих документах. По-третє, низькою активністю громадськості у процесах демократизації суспільства.

Світові тенденції показують, що більшість країн тяжіють до децентралізованої влади. Це пояснюється, по-перше, що децентралізація приймається як засіб надання різним етнічним і регіональним групам деякої автономії і контроль над своїми власними справами. Ідея полягає в тому, що якщо різні етнічні та регіональні меншини мають деяку автономію, деяку здатність визначати свої власні місцеві справи стосовно освіти, культури та економічного розвитку, то вони будуть почувати себе в більшій безпеці, і будуть більш готові прийняти повноваження і легітимність.

Децентралізація передбачає, що місцева влада ближче до людей, і тому швидше буде притягнута до відповідальності за свої успіхи та невдачі в наданні основних послуг, підтримки порядку,

справедливого вирішення місцевих питань і суперечок. Вона прагне більш чуйно реагувати, коли ближче до народу.

З часу незалежності України питання впровадження децентралізації влади постійно піднімалось, але політичної волі на це не вистачало. Активно розгорнувся цей процес у квітні 2014 р., коли Кабінетом Міністрів України було схвалено «Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади», якою передбачається визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [4].

Протягом 2014-2018 р.р. Верховною Радою, Кабінетом Міністрів України на підтримку реформи з децентралізації було напрацьовано та прийнято цілу низку законодавчих та розпорядчих документів, а саме: Закони України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про місцеві вибори», «Про засади державної регіональної політики», «Про ратифікацію Додаткового Протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг», Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» та ін.

Також Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 була схвалена «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». У Стратегії щодо децентралізації та реформи державного управління зазначено: «Метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого

самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування [5].

Окрім того, Президентом України поданий законопроект «Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» (реєстр. № 2217а від 15 липня 2015 року), який був попередньо схвалений Постановою Верховної Ради України від 31 серпня 2015 року № 656-VIII. Ним передбачено, що джерелом влади в Україні повинні стати місцеві громади, які самі будуть збирати податки і розподіляти бюджети. Місцеві органи влади отримують значний об'єм повноважень. У власність територіальних громад передаються землі, рухоме і нерухоме майно, комунальні об'єкти, природні ресурси тощо. Замість обласних та районних адміністрацій держава буде представлена інститутом префектів.

Посада префектів вводиться з метою нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування на відповідній території. У законопроекті також зазначено, що префект координує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснює нагляд за додержанням ними Конституції і законів України; забезпечує виконання державних програм; спрямовує і організовує діяльність територіальних органів, центральних органів виконавчої влади та забезпечує їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації.

Впроваджуючи реформу з децентралізації, необхідно враховувати, що вона має не лише переваги над централізованою системою, а й свої недоліки. Так, американський фінансовий аналітик Джеймс Шуров'єскі зазначає: «Сила децентралізації полягає в тому, що з одного боку вона стимулює незалежність і спеціалізацію, а з іншого – дозволяє людям координувати свої дії і вирішувати складні проблеми.» [6, с. 84].

Основою адміністративно-територіального реформування, стверджує Б. Данилишин, є утворення міцних базових адміністративно-територіальних одиниць, спроможних здійснювати місцеве самоврядування. Серед українських 12 тис. територіальних громад половина є малими з населенням менше 3 тис осіб. Тож основні реформаційні зусилля потрібно спрямовувати саме на них, бо в існуючих умовах вони не мають шансів на ефективне самоуправління. Децентралізація управління неможлива без

передавання на місця повноважень і зобов'язань у фінансовій сфері, тобто без фіскальної децентралізації [3].

Таким чином, у проведенню реформи щодо децентралізації влади з реальною передачею повноважень місцевому самоврядуванню існує багато проблем, ризиків та перешкод. Але, як правильно зазначає О. Скрипнюк, «альтернативи децентралізації немає, бо саме здійснення успішної децентралізації влади є запорукою ефективного територіального розвитку та забезпечення справжнього народовладдя в Україні» [3, с. 24].

Просування України до консолідованої демократії буде залежати від здатності політичних еліт творчо і конструктивно працювати, а також від ефективності діяльності Верховної Ради, Президента і уряду в зовнішній і внутрішній політиці, тісної співпраці України з євроатлантичними структурами, ступеня розвитку громадянського суспільства [7, с. 276].

Список використаних джерел та літератури:

1. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.

2. Гамбург Л.С. Теоретичні питання децентралізації державної влади в системі публічної влади унітарної держави [Електронний ресурс] / Л.С. Гамбург // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 4 (І). – С. 134-145.

3. Політологічний енциклопедичний словник / [відп. ред. Шемшученко Ю. С, упоряд. Горбатенко В.П.]. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 735 с.

4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р

5. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

6. Шуровьески Джеймс. Мудрость толпы. Почему вместе мы умнее, чем поодиночке, и как коллективный разум формирует

бизнес, экономику, общество и государство / Джеймс Шуровьски : [пер. с англ. В.Н. Логвинова]. – М. : И.Д.Вильямс, 2007. – 304 с.

7. Цурканова И. А. Демократический политический процесс как фактор структурных изменений в системе исполнительной власти в современной Украине / И. А. Цурканова // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2014. – Вип. 8. – С. 273-276.

К. В. Соколов,
(*м. Хмельницький*)

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ СТАРОСИНЯВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Серед 876 об'єднаних територіальних громад, як відзначає «Перспективний план формування територій громад Хмельницької області» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 р. № 924-р із змінами від 21.11.2018 р. № 901-р), однією з спроможних територіальних громад Хмельницької області є Старосинявська селищна об'єднана територіальна громада [3; 4], яких в Україні є лише три подібні [7].

Містечко Стара Синява (колишня Синява) – центр Старосинявської селищної територіальної громади і Старосинявського району Хмельницької області. Населення 5.581 мешканців. Засноване в першій половині XVI ст., Магдебурзьке право отримало в 1543 р., а статус селища міського типу – в 1956 р.

Старосинявська об'єднана територіальна громада утворилась згідно рішення сесії Старосинявської селищної ради від 12.08. 2015 р. №1 відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5]. Подібне рішення було прийнято й на сесії Хмельницької обласної ради в серпні 2015 р. Це стало унікальним явищем в історії місцевого самоврядування України, коли жителі 45 населених пунктів виявили бажання і проявили приклад самореалізації, самоорганізації та об'єднання зусиль з метою збереження району як однієї територіальної цілісності в межах об'єднаної територіальної громади [7].

Створенню громади передували регулярні обговорення серед мешканців усіх населених пунктів. У межах одного Старосинявського району, який нараховував 45 населених пунктів, створено одну Об'єднану Територіальну Громаду. Площа об'єднаної територіальної громади складає 662.22 км². Усього в громаді 1 селище міського типу, 44 сільських населених пунктів 16 сільських рад: Старосинявська селищна рада: селище Стара Синява, сс. Іванківці, Йосипівка, Теліжинці, Уласово-Русанівка; Адампільська сільська рада: сс. Адампіль, Липки, Перекора; Бабинська сільська рада: сс. Бабине, Дубова; Заставецька сільська рада: сс. Заставці, Ілятка, Красносілка, Щербані, Чехи; Заліссянська сільська рада: сс. Залісся, Подоляни; Івківська сільська рада: сс. Івки, Мисюрівка, Травневе; Лисанівська сільська рада: сс. Лисанівці; Паньківці; Мшанецька сільська рада: с. Мшанець; Новосинявська сільська рада: с. Нова Синявка; Ожарівська сільська рада: сс. Ожарівка, Пишки; Паплинецька сільська рада: сс. Паплинці, Гончариха; Пасічнянська сільська рада: сс. Пасічна, Гречана, Рідкодуб; Пилявська сільська рада: сс. Пилява, Вишневе, Миколаївка, Олександрівка, Олексіївка; Пилявківська сільська рада: сс. Пилявка, Карпівці; Сьомаківська сільська рада: сс. Сьомаки, Буглаї, Дашківці, Хутір Дашківський; Харковецька сільська рада: с. Харківці; Цимбалівська сільська рада: сс. Цимбалівка, Яблунівка [7].

При створенні самої громади було враховано методичні рекомендації Офісу реформ в Хмельницькій області, де на практиці робоча група дотримувалася усіх пунктів в об'єднанні сільських громад в одну ОТГ – зокрема, віддаленості від населених пунктів до центральної садиби – 30 км до Старої Синяви, в якій створено усю необхідну для життя інфраструктуру. Хоча реформи сприймалися і депутатським корпусом і самими мешканцями не популярно, проте нині громада працює умовах «сам собі господар» і має гарні можливості співпраці з інвесторами, аграріями та іншими представниками, котрі налаштовані на розвиток промислової зони [2; 7].

Старосинявський район ще донедавна вважався бідним та депресивним, відколи тут створили громаду, бюджет вперше перестав бути дотаційним. Завдяки схемі Планування територій, яка розроблена на підставі Закону «Про регулювання містобудівної діяльності» [6] схеми планування території на районному рівні –

планувальна документація, що розробляється відповідно Генеральної схеми планування території України та визначає принципові вирішення розвитку, планування, забудови, використання територій адміністративно-територіальних одиниць та їх окремих частин, було залучено потужного інвестора до громади – ТОВ «Елеватор-Буд Інвест», який почав вкладати інвестиції в розвиток соціальної сфери сіл об'єднаної громади. Інвесторів в першу чергу цікавить наявність Схеми планування території району [7].

25 жовтня 2015 р. відбулись перші вибори до Старосинявської ОТГ, де обрано головою Старосинявської селищної ради (Об'єднаної Територіальної Громади) – Здебського Віталія Едуардовича, та 26 депутатів ОТГ. У рамках реформи довкола Старосинявської селищної ради об'єднались 45 населених пунктів (1 селище та 44 села) 17 рад району та понад 20 тисяч людей. Універсальної стратегії розвитку громади немає, тож кожна громада повинна шукати свій шлях розвитку і має планувати їх самостійно та розробляти стратегії розвитку [7].

Демографічний аналіз свідчить, що населення Старосинявської селищної об'єднаної територіальної громади станом на 01.01.2018 р. складало 19.675 осіб, у т. ч. дітей дошкільного віку – 543, а шкільного віку – 1750 осіб. В розрізі населених пунктів об'єднаної громади кількість населення станом на 01.01.2018 р. складало: смт. Стара Синява (5290 чол.), с. Адампіль (851 чол.), с. Бабине (497 чол.), с. Буглаї (247 чол.), с. Вишневе (5 чол.), с. Гончариха (103 чол.), с. Гречана (478 чол.), с. Дашківці (194 чол.), с. Дубова (99 чол.), с. Залісся (493 чол.), с. Заставці (1082 чол.), с. Йосипівка (402 чол.), с. Іванківці (344 чол.), с. Івки (198 чол.), с. Ілятка (185 чол.), с. Карпівці (95 чол.), с. Красносілка (70 чол.), с. Липки (240 чол.), с. Лисанівці (339 чол.), с. Миколаївка (171 чол.), с. Мисюрівка (354 чол.), с. Мшанець (349 чол.), с. Нова Синявка (929 чол.), с. Ожарівка (122 чол.), с. Олександрівка (57 чол.), с. Олексіївка (517 чол.), с. Паньківці (425 чол.), с. Паплинці (724 чол.), с. Пасічна (998 чол.), с. Перекора (183 чол.), с. Петрівське (30 чол.), с. Пилява (553 чол.), с. Пилявка (402 чол.), с. Пишки (210 чол.), с. Подоляни (152 чол.), с. Рідкодуб (72 чол.), с. Сьомаки (294 чол.), с. Теліжинці (165 чол.), с. Травневе (91 чол.), с. Уласово-Русанівка (292 чол.), с. Харківці (350

чол.), с. Цимбалівка (420 чол.), с. Чехи (176 чол.), с. Щербані (280 чол.), с. Яблунівка (147 чол.) [7].

Для надання жителям об'єднаної територіальної громади якісних адміністративних послуг створено Центр надання адміністративних послуг Старосинявської селищної ради, офіційне відкриття Центру відбулось 29 березня 2018 р. за сприяння Програми «U-LEAD з Європою» – міжнародної програми, яка фінансується Європейським Союзом та його країнами-членами Данією, Естонією, Німеччиною, Польщею та Швецією. Приміщення центру складає 270 м², яке зоноване відповідно до вимог законодавства на фронт – та бек офіси. В зоні прийому та обслуговування розташовано рецепцію, банківський термінал, стіл для відвідувачів з можливістю скористатись комп'ютером з мережею доступу до Інтернет. Сучасне обладнання, електронне керування чергою, вільний доступ для осіб з обмеженими можливостями – все це створено для задоволення потреб наших заявників. Адміністраторами ЦНАП (керівник Куцоконь Наталія Іванівна) забезпечується надання 182 адміністративні послуги з питань: реєстрації нерухомості, юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, місця проживання фізичних осіб, видачі документів дозвільного характеру, послуги структурних підрозділів Старосинявської селищної ради, а також послуги Держгеокадастру України, Державної міграційної служби України, Пенсійного фонду України, бюро технічної інвентаризації тощо [7].

До інфраструктури Старосинявської селищної ОТГ, яка поділена на 16 старостинських округів (Стара Синява, Івки, Адампіль, Бабіне, Залісся, Заставці, Лисанівці, Мшанець, Нова Синявка, Ожарівка, Паплинці, Пасічна, Пилява, Пилявка, Сьомаки, Харківці, Цимбалівка), на сьогоднішній день входять: фельдшерсько-акушерські пункти – 28, амбулаторії і поліклініки – 5, лікарня – 1, освітні заклади – 11 шкіл I-III ступенів, 6 шкіл I-II ступенів, 2 школи I ступеня, дитячі освітні заклади – 17 дитячих садочків. А також заклад позашкільної освіти, заклад фізичної культури та 57 закладів культури [7].

Децентралізація, яка, на відміну від інших реформ, уже додала позитиву нашій державі, проте ще має рішуче, кардинально і безповоротно змінити на краще всю країну, зробити її згуртованою, конкурентоспроможною, по-європейському демократичною,

позитивно вплинути на життя кількох поколінь співвітчизників, виходить на новий рівень. Це потребує наполегливості та спільних згаджених дій влади й суспільства, чіткого продуманого плану, що міститиме зрозумілі цілі, завдання і способи їхнього досягнення [1].

«Кожна територія повинна визначити свої переваги і пріоритети, на основі яких на ваших дорожніх картах і з'являться першочергові об'єкти – маркери розвитку», – зазначив Президент України. На переконання якого, наявність таких перспективних планів із затвердженими громадою проектами і механізмами фінансування в разі підвищить інвестиційні перспективи територій. «Гарантую, що й держава знайде можливість співфінансувати багато цих проектів. Ми не зазіхаємо на кошти місцевого самоврядування. Навпаки, пропонуємо фінансову допомогу в реалізації особливо значимих проектів», – додав він і наголосив, «громада зможе побачити та належно оцінити і заробітні плати керівників, і суми на депозитах. Це яскрава відповідь на твердження окремих голів про те, що грошей немає на дитячий садок, ремонт доріг чи інші потреби громади» [1].

Список використаних джерел та літератури:

1. Головка Оксана. Дорожня карта для успішної реформи. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 230. 6 грудня. С. 2
2. Децентралізація дає можливості. URL: decentralization.gov.ua
3. Динаміка створення об'єднаних громад позитивна, однак попереду ще багато роботи – нові дані моніторингу Мінрегіону URL: <https://decentralization.gov.ua>
4. Перспективний план формування територій громад Хмельницької області. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 р. № 924-р із змінами від 21.11.2018 р. № 901-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/924-2015-%D1%80>
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України від 05.02.2015 р. із змінами від 22.11.2018 р. Відомості Верховної Ради, 2015, № 13, ст. 91.
6. Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України від 17.02.2011 р. із змінами від 23.11.2018 р. Відомості Верховної Ради, 2011, № 34, ст. 343.

О.О. Соловійова,
(м. Хмельницький)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Не є секретом, що правове регулювання у сфері трудових відносин є одним із найважливіших показників цивілізаційного, громадянського та правового суспільства. Наявність та постійне удосконалення правових норм, що покликані забезпечувати збалансовані інтереси як роботодавців так і працівників повинні бути пріоритетним напрямком розвитку будь-якої розвиненої держави. Саме тому в Україні, бурхливі дискусії, викликані Проектом Трудового Кодексу від 27.12.2014 № 1658 (далі – Проект)[1], який за своєю суттю є революційним документом, що кардинально змінює вже давно застарілий підхід до трудових правовідносин. Тож глибокий аналіз і вивчення його норм й досі залишаються предметом різноманітних доктринальних досліджень.

В умовах адаптації вітчизняного законодавства до права країн ЄС, першо-початкової уваги потребує питання щодо законодавчого закріплення і розгорнутого тлумачення норм, які встановлюють рівні права і свободи у трудових відносинах. Чинний Кодекс Законів про Працю від 10.12.1971 р. № 322-VIII (далі – КЗпПУ) [2] з усіма його поправками не забезпечує належний захист працівників і потенційних робітників від дискримінації. Це є наслідком численних порушень з боку роботодавців, починаючи від змісту реклами про вакансії, закінчуючи необґрунтованими відмовами у наданні роботи за ознаками наявності сім'ї, інвалідності, віку, зовнішності тощо. Така ситуація порушує основоположні права людини та сприяє масовому безробіттю.

Зазначену проблему досліджували як вітчизняні так і зарубіжні вчені, зокрема Н.О. Тоде, Є.В. Сиченко, Л.А. Шатрова, І.Н. Лук'янова, Сахарук І.С., Д.В. Солдаткін, І.М. Твердовський, та інші, однак низка питань, пов'язаних з дискримінацією у сфері праці є актуальними і сьогодні.

Незважаючи на наявність ст. 2¹ КЗпП, яка закріплює рівність трудових прав громадян та забороняє дискримінацію, ч. 2 статті ст. 22 цього ж Закону деталізує, що заборонено будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору. Тобто, закріплений конституційний імператив про забезпечення принципу рівності (ст. 24 Конституції України) [3] у чинному трудовому законодавстві реалізується лише на стадії укладання, зміни та припинення *трудоного договору*, ігноруючи при цьому відносини, які передують трудовим (зокрема при прийомі на роботу) та в процесі самої роботи (регулювання робочого часу, відпочинку, оплати праці тощо). Цю прогалину позитивно вирішує Проект Трудового Кодексу з новими поправками від 07.09.2017 року, де по-перше, у частині 3 статті 2 заборону дискримінації і можливість судового оскарження за цією підставою закріплено як основоположний принцип трудових відносин, а по-друге статтею 3 деталізується, що дискримінація за різноманітними ознаками забороняється у сфері праці взагалі, включаючи відносини, що виникають як при прийомі на роботу так і після.

Окрім того, заслуговує на увагу й той факт, що наразі трудове законодавство не містить переліку вимог, за якими необхідно здійснювати добір працівників. Так, на різноманітних Інтернет платформах з пошуку вакансій часто можна знайти повідомлення за зразком: «шукаємо дівчину приємної зовнішності», «не курячого», «без сім'ї» та ін., які за своєю суттю є дискримінаційним і не можуть слугувати критерієм для відмови у прийнятті на роботу. Розв'язує цю проблему ч.2 ст.25 Проекту ТКУ, згідно якої роботодавцю при доборі працівників забороняється висувати будь-які вимоги дискримінаційного характеру, в тому числі в рекламі про вакансії (прийом на роботу), а також вимагати від особи, яка шукає роботу, інформацію про її сімейний стан, особисте життя та іншу інформацію, не пов'язану з професійною діяльністю. В контексті цього, вважаємо, цілком виправданою й норму ст. 26 Проекту ТКУ, де зазначається, що роботодавці можуть встановлювати вимоги, що не суперечать законодавству та безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю працівника. Вважаємо, що такий підхід значно підвищить гарантії захисту прав у сфері праці.

Наступною проблемою є тяжкість доведення факту дискримінації у випадку оскарження дій роботодавця. На сьогодні існують лише загальні норми, якими можна обґрунтувати і довести факт порушених прав працівника, однак дискримінаційні дії мають певні особливості, що в свою чергу потребує більш дієвої правової регламентації. Це питання також врегульовано в вищезазначеному Проекті. Зокрема, відповідно до ч.3 ст. 3, особи, які вважають, що вони зазнали дискримінації у сфері праці, мають право звернутися до суду із заявою про відновлення порушених прав, відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Причому такі особи зобов'язані навести факти наявності дискримінації, а обов'язок доказування відсутності фактів дискримінації покладається на роботодавця. Тобто, на роботодавця, фактично перекладається тягар доказування. Така правова практика є стандартною і для країн ЄС та підтверджується, відповідно, Директивами Ради Європейського Союзу 97/80/ЄС від 15 грудня 1997 р. про тягар доказування у справах про дискримінацію за ознаками статі, 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 р. про реалізацію принципу рівного відношення до людей незалежно від раси чи етнічного походження, 2000/78/ЄС від 15 листопада 2000 р. про встановлення основних правил щодо рівності у сфері праці та зайнятості тощо [4].

Водночас, ми повністю погоджуємось із думкою науковця Сахарук І. С., яка зазначає, що «з метою обмеження можливості подання необґрунтованих позовів до роботодавців щодо дискримінації, необхідно на законодавчому рівні визначити основні ознаки, що характеризують існування дискримінаційних дій з боку роботодавця».[5] Частково, цю проблему також намагається вирішити Проект ТКУ. Положення частини 4 статті 28 , регламентують, що на *вимогу особи*, якій відмовлено у прийнятті на роботу, *роботодавець зобов'язаний* письмово повідомити про причину такої відмови, яка має відповідати законодавству. Нині ж , зобов'язання роботодавця щодо письмових пояснень про причини відмови у прийнятті на роботу є лише щодо певних категорій працівників, визначених статтею 184 КЗпПУ. Безумовно, ця прогалина у нинішньому законодавстві значно ускладнює можливість оскарження і відновлення прав громадян у сфері праці та дозволяє і надалі недобросовісним роботодавцям порушувати закон. Полегшити можливість доведення факту дискримінації щодо працівників дозволяє також і норма ст. 33 Проекту ТКУ, де

запроваджується *обов'язкова* письмова форма для трудового договору з метою забезпечення його ефективної дії та чіткого визначення змісту зобов'язань сторін та запобігання виникненню трудових спорів, що також сприяє більш ефективному захисту прав працівників від дискримінації, на відміну від чинного КЗпПУ, де не заборонена усна форма регулювання трудових відносин, що у випадку оскарження дискримінаційних дій практично нівелює можливість доведення працівником факту застосування до нього дискримінації за тією чи іншою ознакою.

Безумовно, прийняття окреслених нововведень буде великим кроком на шляху імплементації законодавства України до законодавства країн Європейського Союзу та найважливіше – надасть тверді гарантії, необхідні кожному працівнику.

Список використаних джерел та літератури:

1. Проект Трудового Кодексу України від 27.12.2014 № 1658 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України - URL : - http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971р. № 322-8 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України - URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page2>

3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96– ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141

4. Рівність за ознакою статі в економічній сфері: Зобов'язання України перед ЄС (ключові Директиви ЄС щодо забезпечення гендерного балансу на ринку праці та в професійній діяльності, їх розвиток у практиці Суду Справедливості) [Електронний ресурс] / Упорядник О.О. Уварова — Х. : видавництво «НТМТ», 2015. — 30 с., 60с., 150с. - URL : - http://www.recps.kpi.ua/images/news/Uvarova_2015.pdf

5. Сахарук І. С. Перспективи розвитку національного законодавства щодо заборони дискримінації у сфері праці / І. С. Сахарук // Актуальні проблеми держави і права. - 2010. - Вип. 52. - С. 436-442. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_71

А.М. Трембіцький,
кандидат історичних наук, снс
(м. Хмельницький)

ТАЄМНИЦЯ СПІЛКУВАННЯ – ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті надано кримінально-правову характеристику таємниці спілкування як однієї з засад забезпечення конституційних прав громадян у кримінальному провадженні та складу злочину, передбаченого ст. 163 КК України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», проведено відділення даного складу злочину від суміжних складів, а також розглянуто особливості кваліфікації порушення таємниці спілкування.

Ключові слова: таємниця спілкування, конституційні права громадян, кримінальне провадження

На сучасному етапі, в умовах інтеграції України в Європейське співтовариство, одним з актуальних її завдань є підвищення ефективності діяльності державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, та дотримання цими органами основних прав та свобод людини, зокрема, надання кримінально-правового захисту, який встановлюється державою шляхом прийняття кримінальних законів, які під загрозою застосування кримінально-правових санкцій забороняють ті або інші посягання на права та свободи громадян, у т. ч. й на таємницю спілкування. Особливу актуальність при цьому в сфері кримінального провадження набуває верховенство права, як пріоритетність прав людини, оскільки специфіка діяльності державних органів під час кримінального судочинства передбачає у деяких випадках їх суттєвого обмеження. Саме тому в ст. 8 КПК України «Верховенство права» закріплено, що «людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [12].

Конституція України захищає недоторканність житла (територіальну приватність) (ст. 30), таємницю листування,

телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (комунікаційну приватність) (ст. 31) та передбачає заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (інформаційна приватність) (ст. 32) [7]. Міжнародні нормативно-правові акти в галузі прав людини також визначають, що право особи на приватне спілкування, тобто на недоторканність особистого (приватного) життя особи є одним із фундаментальних невід'ємних прав людини. Так, «Загальна декларація прав людини» (ст. 12) визначає, що «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємниці його кореспонденції або на його честь і репутацію» [3]. «Конвенція про захист прав і основоположних свобод» (ст. 8) проголошує, що «кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції» [5]. «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» (ст. 17) визначає, що приватність є «правом жити своїм особистим життям з мінімальним стороннім втручанням» [17]. Резолюція ПАРЄ «Стосовно Декларації про засоби масової інформації та права людини» № 428 (21.01.1970 р.) визначає право на повагу до особистого життя, як право на власний розсуд керувати своїм життям за мінімального стороннього впливу на нього [30, с.112-113].

Закріплені у Конституції України та КПК фундаментальні (базові) керівні для учасників кримінального провадження положення виражають і визначають найістотніші властивості провадження, вимоги до правил і способу діяльності, насамперед, органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження. А також визначають таємницю спілкування як одну із засад забезпечення конституційних прав громадян у кримінальному провадженні [13, с.39; 16, с.218]. Усі засади кримінального провадження тісно пов'язані між собою, обумовлюють один одного, утворюють певну систему та мають наскрізний характер і діють у всіх його стадіях, а їх значення полягає в тому, що вони служать гарантією правосуддя, забезпечення прав і свобод людини, законних інтересів фізичних і юридичних осіб та є підґрунтям для тлумачення норм кримінального процесуального права та подолання прогалин у правовому регулюванні кримінальних процесуальних правовідносин (ч. 6 ст. 9 КПК) [12]. Згідно ч. 1 ст. 7

«Загальні засади кримінального провадження» КПК зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження з урахуванням особливостей, встановлених законом. Сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого, зокрема, права на таємницю спілкування, адже загальні засади кримінального провадження, – це визначальні, фундаментальні, імперативні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження. Загальні засади кримінального провадження закріплені в ст. 7 КПК визначаються статусом України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, яка визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним своїм обов'язком (ст. 3 Конституції України) [7; 12].

Таємниця спілкування займає чільне місце серед загальних засад кримінального провадження (п. 7, 8 ч. 1 ст. 7, 14 КПК), її зміст ґрунтується на ст. 31, 32 Конституції України та нормах міжнародних нормативно-правових актів у галузі прав людини і розглядається як самостійна засада кримінального провадження. Її виокремлено в окрему ст. 14 «Таємниця спілкування» КПК, де йдеться про те, що: «1. Під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. 2. Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети. 3. Інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального провадження». При цьому спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації

від втручання інших осіб (ч. 3 ст. 258 КПК) [12]. Під спілкуванням у кримінальному провадженні розуміють передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу: поштовим зв'язком, транспортними комунікативними мережами, електронними інформаційними системами, або ж спілкування з адвокатом [13, с.61].

Відповідно до ст. 31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, а положення ч. 2 ст. 14 КПК поширюють цю конституційну гарантію як загальне правило, забороняючи її порушувати визначають, що втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо одержати інформацію неможливо [7; 12; 30, с.113]. При цьому обмеженням таємниці спілкування (втручанням до неї) є такі дії, які забезпечують можливість одержати відомості, що були предметом спілкування, за умови, що його учасники можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб [12].

Ст. 32 Конституції України визначає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Також не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному громадянину гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [7].

Важливе значення для розуміння таємниці спілкування та її обмеження у кримінальному провадженні має практика ЄСПЛ, який в справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини»

(06.09.1978 р.) зазначив, що право на конфіденційність спілкування не є абсолютним, оскільки в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки і/або для попередження безладдя або злочинів, існує законодавство, що дає повноваження здійснювати спостереження за листуванням, поштовими відправленнями і телефонними розмовами у виняткових випадках. При цьому в правовій системі держави повинні існувати адекватні й ефективні гарантії проти зловживання з боку органів державної влади, уповноважених на здійснення такого спостереження [29; 30, с.113].

Право кожного на таємницю спілкування тісно пов'язане з правом на невтручання до особистого і сімейного життя (ст. 32 Конституції), однак положення ст. 31 Конституції та ст. 14 КПК [7; 12] виходять за межі виключно приватного життя людини і не можуть бути зведені тільки до гарантії недоторканності, тобто забезпечення особистої або сімейної таємниці, адже рівною мірою вони стосуються сфери службових, ділових та інших суспільних відносин, у т. ч. листів, що передаються через кур'єра, друзів, знайомих, інформацію, яка одержується відомчим шляхом тощо. До основних форм спілкування відносяться:

1) листування – це обмін будь-якими приватними поштовими відправленнями, тобто листами (звичайні, на замовлення, рекомендовані, цінні), листівками, телеграмами, посылками, бандеролями, іншими поштовими відправленнями, які передаються поштовим зв'язком і в яких міститься певна інформація. Тобто під порушенням таємниці листування розуміють діяння пов'язані з ознайомленням особи, яка не мала на це права, зі змістом чужої кореспонденції шляхом її перлюстрації (таємне розкриття кореспонденції, що пересилається по пошті), ознайомлення зі змістом телеграм, посилок, бандеролей та інших відправлень, або розголошення самого факту листування між певними громадянами чи між певними громадянами і організацією, підприємством чи установою. Злочином є також повідомлення працівником пошти сторонній особі певних фактів зі змісту чужої телеграми або передача їй чужого листа для ознайомлення з його змістом [21];

2) телефонні розмови – це обмін інформацією голосом у реальному часі, тобто це розмови між особами, які відбуваються за допомогою будь-якого телефонного зв'язку, що здійснюється за

допомогою телекомунікаційних мереж (провідних чи електромагнітних систем тощо). Порушення таємниці телефонних розмов – це різного роду незаконні дії, пов'язані з прослуховуванням або перехопленням без відома чи без згоди особи її розмови по телефону, а також розголошення сторонній особі працівником поштово-телеграфної установи змісту та самого факту телефонної розмови (хто, з ким, коли вів телефонну розмову). Однак, прослуховування відкритих телефонних переговорів (при відкритій кабіні телефону-автомату, у службовому приміщенні, при сторонніх особах), тобто коли особа, яка розмовляє по телефону, не робить із цього таємниці, не є злочином [21];

3) телеграфна кореспонденція – це будь-які повідомлення (телеграми), що передаються за допомогою телеграфу. Порушення таємниці телеграфної кореспонденції – це незаконні дії, пов'язані з перехопленням без відома чи без згоди особи її повідомлення по телеграфу, або ж розголошення сторонній особі працівником поштово-телеграфної установи не лише змісту, а й самого факту телеграфного повідомлення [21];

4) інша кореспонденція – це повідомлення громадян, зроблені за допомогою інших, більш сучасних форм зв'язку – по телетайпу, телефаксу, або за допомогою пейджингового зв'язку, електронної пошти (електронні листи та інші повідомлення, які передаються через комп'ютер, вайбер), інших телекомунікацій тощо. Відповідно до ст. 1 Закону «Про телекомунікації» телекомунікації (електрозв'язок) – це передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах. Порушення таємниці інших повідомлень – це незаконні дії, пов'язані з ознайомленням сторонньої особи з будь-якими повідомленнями, які були передані або передаються засобами зв'язку (технічне обладнання, що використовується для організації зв'язку), наприклад, незаконне ознайомлення з пейджинговим повідомленням, або незаконне ознайомлення зі змістом електронних листів) [21].

Слід мати на увазі, що на суб'єктів, які надають послуги поштового зв'язку, та суб'єктів ринку телекомунікації законом покладено обов'язок зберігання таємниці листування та телефонних розмов. Особа, використовуючи телекомунікативні або поштові

послуги, довіряє провайдерам телекомунікації чи операторам поштового зв'язку не самий зміст своїх відправлень або повідомлень, а лише передачу кореспонденції або технічне забезпечення обміном інформацією. Відповідно до ст. 3 Закону «Про поштовий зв'язок» забезпечення прав користувачів на таємницю інформації є однією із основних засад діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку. Оператори повинні вживати організаційно-технічні заходи щодо захисту інформації згідно із законодавством України, тобто повинні забезпечити таємницю поштових відправлень, у т. ч. листування та іншої письмової кореспонденції, електронних повідомлень, що пересилаються (передаються) засобами зв'язку [26].

Також заборонено зняття інформації з телекомунікаційних мереж, крім випадків, передбачених законом. Оператори, провайдери телекомунікацій, зобов'язані зберігати таємницю телефонних розмов та іншої інформації, вживати відповідно до законодавства технічних та організаційних заходів із захисту телекомунікаційних мереж, засобів телекомунікацій, інформації з обмеженим доступом про організацію телекомунікаційних мереж та інформації, що передається засобами зв'язку або комп'ютер, крім випадків, передбачених законом (ст. 9 Закону «Про телекомунікації»). Персонал оператора, провайдера телекомунікацій несе відповідальність за порушення вимог законодавства України щодо збереження таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 41 Закону «Про телекомунікації») [27].

Відповідно до ч. 2 ст. 14 КПК таємниця приватного спілкування не є абсолютною, адже у випадках, передбачених КПК, та з дотриманням встановлених ним умов і підстав, втручання у таємницю спілкування під час кримінального провадження можливе, а загальні положення такого втручання, тобто обмеження права на його таємницю, у кримінальному провадженні визначені ст. 258 КПК: «1. Ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. 2. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку ст. 246, 248, 249 КПК, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання. 3. Спілкуванням є

передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. 4. Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним» [12].

Обмеження прав особи на таємницю спілкування згідно ст. 31 Конституції України [7], ч. 5 ст. 306 ЦК України [32] та п. 18 ст. 8 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» [25] може бути лише за судовим рішенням у встановлених законом випадках, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [8, с.156; 21; 29]. КПК регламентує підстави та порядок втручання у приватне спілкування та у ст. 258 встановлює загальні засади провадження негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із обмеженням права особи на приватність. При цьому приватне життя можна визначити як фізичну і духовну сферу, підконтрольну самій людині, тобто сферу, захищену від зовнішнього спрямованого впливу. Приватність («правейсі») означає певну якість життя, що визначається реальною можливістю людини здійснювати автономію і свободу у тій сфері життя, яка може вважатися «приватною». У кримінальному провадженні втручання в таємницю приватного спілкування здійснюється шляхом використання таких негласних слідчих (розшукових) дій, як: аудіо-, відеоконтроль особи (п. 1 ч. 4 ст. 258, 260 КПК); арешт, огляд і виїмка кореспонденції (п. 2 ч. 4 ст. 258, 261, 262 КПК); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (п. 3 ч. 4 ст. 258, 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (п. 4 ч. 4 ст. 258, 264 КПК). У випадках виникнення необхідності втручання у приватне спілкування прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування (ст. 246, 248, 249 КПК), якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання [12].

Встановлені підстави обмеження права на таємницю приватного спілкування аналогічні відповідним положенням ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб» [5]. Такі винятки об'єктивно обумовлені, адже обмеження права на таємницю спілкування у деяких випадках є необхідним заради досягнення соціально значущої мети, захисту інтересів інших осіб та суспільства [29].

Однак, варто наголосити, що втручання у приватне спілкування захисника/адвоката, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим категорично заборонене (ч. 5 ст. 258 КПК, п. 9 ч. 1 ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ч. 5 ст. 113 КВК України) [12; 14; 23]. Це означає, що негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на втручання у приватне спілкування названих осіб у кримінальному провадженні не проводяться з метою забезпечення адвокатської таємниці та таємниці сповіді. Забезпечення конфіденційності спілкування підозрюваного, обвинуваченого із захисником, оскільки ефективність його діяльності є невід'ємною від правових механізмів, що гарантують його професійну свободу.

Вимоги КПК щодо заборони втручання у приватне спілкування захисника з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим повністю відповідає практиці ЄСПЛ, який в своєму рішенні в справі «Гольдер проти Великобританії» (21.02.1975 р.) визначив, що «право ув'язненого на таємницю кореспонденції з адвокатом або судовим органом ні в якій мірі не повинно порушуватись, оскільки воно є головним засобом, який дозволяє особі утвердити свої права». Аналогічне рішення ЄСПЛ виніс у справі «Кемпбел проти тюремної влади Шотландії» (25.03.1992 р.): тюремна влада повинна забезпечити належні гарантії від перлюстрації листування з адвокатом і має право відкривати листи юриста на ім'я ув'язненого лише при виняткових обставинах, коли є розумні підстави вважати, що їх зміст суперечить закону [29]. Так, згідно ч. 4 ст. 113 КВК кореспонденція,

яку засуджені адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам чи уповноваженим особам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає [14]. ЄСПЛ встановив важливі стандарти заборони втручання в приватне спілкування та критерії за допомогою яких можна встановити легітимність такого втручання. Так, у рішенні «Сергій Волосюк проти України» (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*) (12.03.2009 р.) Суд зазначив, що перевірка кореспонденції заявника, здійснювана посадовими особами установи, в якій його тримали під вартою, становила втручання у право заявника на таємницю спілкування, гарантовану п. 1 ст. 8 Конвенції, що не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цих цілей» [28; 30, с.114]. У справах «Недбала проти Польщі» (*Niedbala v. Poland*) (04.07.2000 р.), «Салапа проти Польщі» (*Salapa v. Poland*) (19.12.2002 р.) ЄСПЛ дійшов висновку, що чинні положення національного законодавства не визначали з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення відповідного дискреційного повноваження наданого органам державної влади стосовно перевірки кореспонденції осіб, узятих під варту, тобто оскаржуване втручання здійснювалося не «згідно із законом» [30, с.114]. У справі «Ван Вондель проти Нідерландів» ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання у таємницю спілкування було здійснене не «відповідно до закону», а заявник був позбавлений мінімального ступеня захисту, на який він мав право відповідно до принципу верховенства права в демократичному суспільстві [22; 30, с.115].

При втручанні у приватне спілкування необхідно застосовувати належну правову процедуру, адже докази, які містять відомості, отримані внаслідок порушення порядку, встановленого КПК, повинні бути визнані недопустимими. Так, Конституційний Суд України, розглядаючи справу за конституційним поданням СБУ щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції, встановив, що обвинувачення особи у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на доказах, одержаних у результаті порушення або обмеження її конституційних прав і свобод, у т. ч. на таємницю спілкування, крім обмежень, які допускає

Конституція. Ст. 87 КПК встановлює, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [12].

Ще однією умовою правомірності обмеження таємниці спілкування можна вважати законодавче положення про те, що інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального провадження (ч. 3 ст. 14 КПК) йдеться про неприпустимість використання інформації, отриманої внаслідок втручання у спілкування, інакше як для вирішення завдань кримінального провадження. Під інформацією розуміють будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст. 1 Закону «Про інформацію») [24].

Згідно змісту ст. 258 КПК не буде втручанням у приватне спілкування документування у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій публічних виступів, масових зборів, мітингів та демонстрацій, де присутні на них особи проголошують певну інформацію відкрито, з метою її оприлюднення та розповсюдження. Не є втручанням у приватне спілкування аудіо-, відеоконтроль дій та розмов осіб, що перебувають у місцях тимчасового утримання затриманих за підозрою у вчиненні злочину, місцях позбавлення волі, оскільки такі заходи спрямовані на забезпечення внутрішнього режиму цих установ. Якщо зняття інформації з електронних інформаційних мереж не пов'язане із подоланням системи логічного захисту, негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на пошук та фіксацію цієї загальнодоступної інформації, також не є втручанням у приватне спілкування.

Завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення неупередженого, повного та швидкого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана

необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК). Ч. 4 ст. 15 КПК встановлює, що кожен (захисник, інші особи), кому наданий доступ до інформації (протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій) про приватне (особисте, сімейне) життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації. Вони письмово попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації, а виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них взагалі не допускається (ст. 254 КПК). Крім того, ст. 290 КПК визначає, що відомості про факт і методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також інформація, отримана в результаті їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті кримінального провадження [12].

Порушення таємниці спілкування, тобто таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену ст. 163 КК України: «1. Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, – караються штрафом від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі до 3 років. 2. Ті самі дії, вчинені повторно або щодо державних чи громадських діячів, журналіста, або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, – караються позбавленням волі на строк від 3 до 7 років [11]. Суспільна небезпечність даного злочину полягає в тому, що він порушує конституційне право громадян на таємницю спілкування, яке закріплене в ст. 31 Конституції України.

Безпосереднім об'єктом злочину є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини в сфері захисту конституційного права особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер [8, с.156; 21]. С. Лихова зауважує, що змістом таких суспільних відносин є «абсолютне

право особи на збереження в таємниці будь-яких відомостей, які передаються засобами комунікацій: телефоном, телеграфом, поштою, іншими засобами зв'язку або через комп'ютер». Однак, зважаючи на те, що таємниця спілкування через засоби зв'язку є однією із основних гарантій права на недоторканність приватного життя, в той же час не слід обмежувати право на таємницю кореспонденції тільки приватною та сімейною таємницею. На думку С. Лихової, положення ст. 31 Конституції України «в рівній мірі стосуються і сфери службових, ділових чи інших суспільних відносин» [19, с.295; 21].

Предметом цього злочину є не самі листи або телеграми, як матеріальні носії інформації, а безпосередня конкретна інформація (відомості), яка передана чи передається в листах, телеграфом, іншими засобами зв'язку або через комп'ютер, а також телефоном, тобто безпосередньо зміст кореспонденції, тобто зміст листів, телеграм, телефонних розмов, листів електронної пошти та ін., яка становить особисту таємницю громадян [8, с.156; 21]. Обов'язковими ознаками відомостей і повідомлень (інформації) як предмета цього злочину є: їхній характер – вони повинні становити особисту таємницю громадянина, тобто інформацію, яку адресат або джерело інформації не бажають доводити до відома інших осіб [9, с.137; 21]; спосіб передачі – вона передана чи передається засобами зв'язку, або через комп'ютер – електронною поштою [21]. Так, згідно з ч. 1, 2 ст. 306 ЦК України, «листи, телеграми та інші види кореспонденції є власністю адресата. Вони можуть використовуватися, зокрема, шляхом опублікування, лише за згодою особи, яка направила їх, та адресата. Якщо кореспонденція стосується особистого життя іншої фізичної особи, для її використання потрібна згода цієї особи» [32].

До предмета злочину також слід віднести інформацію про сам факт листування чи розмови однієї людини з іншою, інформацію про особу, якій адресований лист (телеграма) чи з якою велися розмови (її адреса, прізвище, ім'я, по батькові тощо), інформацію про дату та час листування чи розмови [21]. Однак не можуть визнаватися предметом цього злочину відомості та повідомлення службового характеру, які становлять зміст службової кореспонденції, в також відомості та повідомлення, що містяться у приватній кореспонденції, яка передається через третіх осіб, за допомогою тварин чи в інший спосіб.

Дуже важливо правильно кваліфікувати злочин, тобто встановити повну відповідність його ознак ознакам норми, яка передбачає відповідальність саме за вчинення цього злочину [6, с.145]. Так, згідно ч. 2 ст. 163 КК України кваліфікуючими ознаками вчинення злочину є: 1) вчинення даних дій щодо державних або громадських діячів; 2) вчинення злочину службовою особою; вчинення злочину із використанням спеціальних засобів для негласного зняття інформації [8, с.157; 21].

Об'єктивна сторона злочину виражається у вчиненні будь-яких незаконних дій, спрямованих на порушення таємниці кореспонденції, яка передається від однієї особи до іншої за допомогою засобів зв'язку або через комп'ютер. Відповідно до ч. 1 ст. 163 КК України об'єктивну сторону злочину становить порушення таємниці: 1) листування; телефонних розмов; 3) телеграфної кореспонденції; 4) інших повідомлень, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер [8, с.156; 11; 21]. Порушення таємниці спілкування – це вчинення будь-яких дій, що полягають у незаконному ознайомленні з відомостями та повідомленнями приватних осіб, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без згоди громадянина або з недотриманням встановленого законом порядку ознайомлення з такими відомостями чи повідомленнями, або їх неправомірному розголошенні. Такими діями можуть бути перлюстрація особистої кореспонденції, ознайомлення зі змістом телеграм, електронної пошти, підслуховування телефонних переговорів, повідомлення сторонніх осіб про факт листування, телефонної розмови, телеграфного чи іншого повідомлення тощо [19, с.393; 21]. При цьому, факт розголошення є більш суспільно небезпечнішим діянням, ніж саме порушення таємниці кореспонденції, адже в результаті розголошення зміст приватного спілкування стає надбанням значного кола осіб, такі діяння виходять за рамки об'єктивних ознак складу злочину і тому порушення таємниці особистої кореспонденції та подальше розголошення її змісту, що становить особисту або сімейну таємницю, підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ст. 163, 182 (порушення недоторканності приватного життя) КК України [21], які за ступенем тяжкості є однаковими. Очевидним є зв'язок норм, передбачених ст. 163, 182 КК України, оскільки інститут таємниці спілкування є важливою складовою забезпечення недоторканності

приватного життя. Якщо особа незаконно ознайомлюється з відомостями та повідомленнями, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без згоди громадянина (власника або володаря такої інформації) або з недотриманням встановленого законом порядку ознайомлення з такими відомостями чи повідомленнями, маємо справу з виконанням об'єктивної сторони злочину передбаченого ст. 163 КК України. А коли винний незаконно збирає конфіденційну інформацію про іншу особу без її згоди шляхом порушення таємниці спілкування то це є однією з форм об'єктивної сторони порушення недоторканності приватного життя, відповідальність за яку передбачена ст. 182 КК України. Згідно диспозиції цієї норми, таке збирання передбачає отримання конфіденційної інформації про особу будь-яким протиправним способом, тобто не виключається й порушення таємниці спілкування [1, с.46; 6, с.145]. Подібні діяння нібито одночасно підпадають під дві окремі норми кримінального закону. Однак більшість науковців стверджують, що коли дії з незаконного збирання конфіденційної інформації про особу були поєднані з порушенням таємниці спілкування, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 163 і 182 КК України [4, с.79; 2, с.146]. Якщо ж відомості, що містяться в службовій кореспонденції, телефонних розмовах, телеграфних та інших повідомленнях, становили іншу таємницю та були розголошені, такі дії підлягають остаточній кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ст. 163 КК України та статтею, що вказує на відповідальність за розголошення відповідної таємниці: комерційне шпигунство (ст. 231 КК), розголошення комерційної таємниці (ст. 232 КК), розголошення державної таємниці (ст. 328 КК), передача відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330 КК), розголошення відомостей військового характеру (ст. 422 КК) [11; 21].

Злочин вважається закінченим із моменту фактичного незаконного ознайомлення третьої особи, тобто особи, яка була не уповноважена знайомитись, із змістом приватного листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції громадян, що передаються чи були передані засобами зв'язку або через комп'ютер. Порушення таємниці полягає у вчиненні будь-яких дій, спрямованих на незаконне ознайомлення з інформацією, що

передається засобами зв'язку без згоди особи, якій ця інформація адресована. Склад злочину є формальним, оскільки ст. 163 КК України не передбачено настання наслідків як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони і має місце і тоді, коли мав місце факт незаконного розголошення відповідної інформації [8, с.156; 21].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, адже винна особа усвідомлює, що незаконно ознайомлюється із відомостями або повідомленнями громадянина, які передаються засобами зв'язку або через комп'ютер та становлять таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції, однак бажає вчиняти такі дії. Мотиви вчинення злочину можуть бути різними (користь, помста, цікавість тощо) і на його кваліфікацію не впливають [8, с.157; 21].

Однак норма, яка міститься в ст. 163 КК України, спрямована на захист не будь-якої інформації, а тільки такої, що виступає складовою частиною суспільних відносин, які виникають з приводу охорони права на недоторканність приватного життя. Право на таємницю спілкування є складовою частиною приватного життя особи, а тому ознайомлення з особистими документами, прослуховування телефонних розмов є протиправним вторгненням у духовний світ людини без її згоди. Тому потерпілою від даного злочину може бути лише приватна особа. Порушення ж таємниці листування між юридичними особами не містить ознак даного складу злочину. Проте, якщо приватна особа листується з юридичною особою, і її права щодо збереження таємниці листування порушуються, то склад цього злочину буде мати місце [4, с.45; 21]. Так, голова Молодіжної антикорупційної агенції Микита Андрєєв опублікував рішення суду щодо справи про порушення таємниці листування у соціальних мережах, зокрема, без його згоди у соцмережі опублікували скріншоти його особистих повідомлень. Суд констатував, що «Особисті повідомлення у соціальній мережі Facebook, виходячи із загального змісту та цілей положень ст. 31 Конституції України та ст. 306 ЦК України, є видом кореспонденції, з огляду на те, що їм притаманні усі відповідні її ознаки. Так, надсилання та отримання особистих повідомлень у соціальній мережі вимагає ідентифікації (авторизації) користувача шляхом введення особистого логіна і пароля, що забезпечує конфіденційність надісланих повідомлень, а

також можливість надсилання повідомлень лише чітко визначеній особі» [15].

Суб'єктом злочину (ст. 163 КК України) визнається будь-яка фізична осудна особа, яка на момент вчинення зазначених діянь досягла 16 років, тобто віку кримінальної відповідальності. **Суб'єктом** кваліфікованого складу злочину може бути і службова особа (ч. 2 ст. 163) [8, с.157; 21]. Під службовою особою (примітка 1 до ст. 364 КК України) визнають особу, яка постійно чи тимчасово здійснює функції представника влади, а також обіймає постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконує такі обов'язки за спеціальним повноваженням (службові особи поштово-телеграфних установ, правоохоронних органів, інших установ, підприємств та організацій). Службовими особами визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують вищевказані обов'язки. Вичерпний перелік державних або громадських діячів визначений ст. 112 КК: Президент України, Голова Верховної Ради України, народні депутати України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, Голова чи судді Конституційного Суду та Верховного Суду України, Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності України, Генеральний прокурор України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Рахункової палати, Голова Національного банку України, керівник політичної партії [11].

Однак, суб'єктом цього злочину не є особа, яка завідомо чи випадково є учасником відкритих телефонних переговорів. Тобто, особа, яка розмовляє по телефону, не робить із цього таємниці для інших учасників розмови, які знаходяться поряд із відкритою кабіною телефону-автомата, в його службовому кабінеті, квартирі, автомобілі при сторонніх особах тощо [21].

Під використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, розуміють застосування будь-яких приладів, апаратури, технічних засобів, призначених для фіксування, розшифровки запису, або відтворення різної інформації. Незаконне використання таких засобів, поєднане з порушенням прав та свобод людини і громадянина, тобто незаконним порушенням таємниці спілкування, що охоплюється ч.

2 ст. 163 КК, та за наявності кваліфікуючих обставин, що передбачені ч. 2 ст. 359 КК (незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації), його кваліфікують за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 163 КК і ч. 2 ст. 359 КК України [1, с.48; 2, с.523; 4, с.47; 6, с.147-148; 21; 31, с.169].

Висновок. Ідея поваги та захисту таємниці спілкування, як важливої складової таємниці приватного життя людини, втілена в життя в нормах Конституції України і закріплена системою гарантій недоторканності приватного життя в нормах різних галузей права України. Так, Кримінальне право, будучи охоронною галуззю національного права, властивими їй специфічними методами здійснює захист проголошених Конституцією України особистих прав і свобод, у т. ч. й право особи на недоторканність приватного життя, зокрема право на таємницю спілкування, що є невід'ємним правом людини та громадянина України.

Список використаних джерел та літератури::

1. Андрушко П. Кримінально-правова охорона конституційного права громадян на недоторканність приватного життя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 2. С. 43-50.

2. Анчукова М. В. Кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України). Держава і право : зб. наук. праць. 2008. Вип. 42. С. 519-526.

3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

4. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (Аналіз законодавства і судової практики) : монографія. Харків, 2007, 320 с.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. Кондратов Дмитро. Питання кваліфікації порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 144-150.

7. Конституція України від 28.06.1996 р. із змінами від 02.06.2016 р. Відомості Верховної Ради України (далі – ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

8. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. В. К. Гришука, О. М. Омельчука. Хмельницький : ХУУП, 2016, 642 с.

9. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2007, 624 с.

10. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. Харків : Одиссей, 2008, 1208 с.

11. Кримінальний кодекс України від 0.04.2001 р. із змінами від 18.10.2018 р. ВВР, 2001, № 25-26, ст. 131.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. із змінами від 18.10.2018 р. ВВР, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

13. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Гончаренка, В. Нора, М. Шумила. Київ, 2012, 1224 с.

14. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.06.2003 р. із змінами від 02.10.2018 р. ВВР, 2004, № 3-4, ст. 21.

15. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : Київ. ун-т, 2006, 573 с.

16. Максимів Л. В. Таємниця спілкування як одна із засад забезпечення конституційних прав громадян у кримінальному провадженні. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (24 червня 2016 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2016, С. 218-221.

17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043

18. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін. Київ, 2002, 1104 с.

20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2009. 1236 с.

21. Порухення таємниці кореспонденції (коментар до статті 163 КК України) URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=12005&chapter=1>

22. Постановление Европейского Суда по правам человека от 25 октября 2007 г. Дело «Ван Вондел против Нидерландов» [Van Vondel v. Netherlands] (жалоба № 38258/03) URL: <http://base.garant.ru/5693181>

23. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 р. із змінами від 21.12.2016 р. ВВР, 2013, № 27, ст. 282.

24. Про інформацію. Закон України в редакції від 13.01.2011 р. із змінами від 06.12.2016 р. ВВР, 2011, № 32, ст. 313.

25. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 18.02.1992 р. із змінами від 12.07.2018 р. ВВР, 1992, № 22, ст. 303.

26. Про поштовий зв'язок. Закон України від 04.10.2001 р. із змінами від 02.10.2018 р. ВВР, 2002, № 6, ст. 39.

27. Про телекомунікації. Закон України від 18.11.2003 р. із змінами від 02.10.2018 р. ВВР, 2004, № 12, ст. 155.

28. Справа «Волосюк проти України» (Заява N 60712/00) URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_095

29. Справа «Класс та інші проти Німеччини» URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/980_093

30. Ткачик А. Б. Обмеження таємниці спілкування в практиці Європейського суду з прав людини. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: збірник тез науково-практичного семінару (01 грудня 2017 року)*. Львів. 2017, С. 112-115.

31. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. 504 с.

32. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. із змінами від 02.10.2018 р. ВВР, 2003, №№ 40-44, ст. 356.

ДОСЯГНЕННЯ ПЕВНОГО ВІКУ – ОДНА ІЗ УМОВ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРАДІЖКИ, ГРАБЕЖІ ТА РОЗБОЇ

Сучасна Україна знаходиться на шляху перетворень та реформ, які супроводжуються складними й суперечливими процесами реформування політичних, економічних і правових відносин. Однією із складових цих процесів є злочинність, що реально загрожує національній безпеці України. Вона вкрай негативно впливає на всі сторони суспільного життя і, зокрема, на соціальну і правову сфери, економіку, політику та міжнародні правовідносини, тому зміцнення законності і правопорядку в державі, забезпечення активної наступальної протидії злочинності та досягнення її локалізації, поступово зниження темпів її зростання на основі чітко визначених пріоритетів залишаються основними напрямками діяльності всіх державних органів і суспільства в цілому.

Серед пріоритетів держави, визначених Конституцією України, є захист прав і свободи людини і громадянина [1], зокрема й неповнолітніх, які складають чверть населення країни.

Ратифікувавши 27 лютого 1991 року Конвенцію про права дитини (20 листопада 1989 року), Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері захисту неповнолітніх, які знайшли своє відображення в національному законодавстві.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про охорону дитинства» [2] та статтею 6 Сімейного кодексу України [3], дитина це особа віком до 18 років (повноліття). Малолітньою вважається дитина до досягнення нею 14 років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років.

Вік є необхідною ознакою для визнання особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, суб'єктом злочину і притягнення її до кримінальної відповідальності. Тому вік кримінальної відповідальності за крадіжку, грабіж чи розбій має важливе значення. Здатність особи усвідомлювати фактичне значення і соціальний зміст своєї поведінки виникає в неї з моменту

досягнення нею відповідного рівня соціальної зрілості. Така здатність пов'язується з досягненням певного віку.

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. У теорії кримінального права це визначається як загальний вік кримінальної відповідальності. Водночас законодавством передбачений так званий знижений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Відповідно до частини 2 статті 22 Кримінального кодексу України особи, які вчинили злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності за ряд перелічених у ній злочинів [4].

За окремі злочини, в першу чергу за викрадення у формі крадіжки, грабежу та розбою, кримінальна відповідальність настає з 14 років. В літературі таке рішення законодавця мотивують тим, що в його основі покладені такі критерії: 1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить про можливість в 14 років усвідомлювати суспільну небезпечність і протиправність злочинів проти власності; 2) поширеність таких злочинів серед підлітків; 3) значну суспільну небезпечність чи тяжкість цих злочинів. Це критерії, з нашої точки зору, мають безпосередньо відношення до злочинів проти власності, а саме крадіжки, грабежі та розбої. Тому таке рішення законодавця стосовно певної групи злочинів з VI Розділу Особливої частини КК України є обґрунтованим.

Водночас, стан злочинності серед неповнолітніх останнім часом викликає серйозне занепокоєння, адже її частка в загальній структурі злочинності постійно збільшується. Зокрема, спостерігається негативна тенденція до вчинення неповнолітніми повторних злочинів, у групі осіб, а також у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

При встановленні віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за крадіжку, грабіж чи розбій, на думку науковців, потрібно, в першу чергу, керуватися ступенем психологічного розвитку особистості, а саме її здатністю усвідомлювати свої дії, керувати ними та розуміти їх небезпечність для суспільства.

На думку Ю. Абросімової та інших науковців, підліткова злочинність найчастіше пов'язана з недоліками правового виховання підростаючого покоління. Значне соціальне

розшарування за рівнем матеріального забезпечення, загальне зниження рівня життя переважної більшості її населення, зростання кількості неблагополучних сімей, які з втратою прибутку втрачають і моральні цінності, відсутність нормальних побутових умов – все це призводить до того, що діти, прагнучи жити за принципом «як усі», намагаються досягти цього шляхом скоєння крадіжок та інших злочинів. Крім того, згубний вплив на неповнолітніх справляє телебачення, що пропагує насильство і життя заради власного задоволення, а також низький рівень правової культури. Значною мірою на стан злочинності негативно впливають, нерозв'язаність проблеми безпритульності та сирітства дітей [5, с. 371].

Грунтуючись на певних факторах, що впливають на психологічний розвиток кожної людини, а саме на умовах та оточенні, в якому виховується дитина, а також враховуючи вікові особливості розвитку сучасних малолітніх та неповнолітніх осіб та досвід зарубіжних країн, найбільш оптимальним віком до якого варто зменшити вік кримінальної відповідальності в чинному Кримінальному Кодексі України є 14 років, а за окремі злочини – 11 років. Проте зменшення вікової межі повинно бути не єдиним заходом боротьби з рівнем злочинності неповнолітніх, він має супроводжуватись й рядом інших нововведень, зокрема, необхідності встановлення відповідності між дійсним ступенем розвитку особистості та його фактичним віком. Це буде слугувати, з одного боку, своєрідним заходом захисту певної категорії неповнолітніх осіб, а з іншого – методом зниження рівня злочинності серед неповнолітніх.

Вік в кримінальному праві тлумачиться в широкому і вузькому розумінні слова. Під віком в широкому розумінні мається на увазі календарний період, який пройшов від народження людини до будь-якого іншого хронологічного моменту в її житті. У вузькому розумінні – це календарний період психофізіологічного стану людини, з котрим пов'язані біологічні, соціально-психологічні і юридичні зміни і наслідки. Зрозуміло, що межі вказаних видів умовні, оскільки кожен з них тісно пов'язаний з іншим.

Водночас встановлення мінімальної календарної вікової межі для кримінальної відповідальності має бути соціально та кримінологічно обґрунтованим.

При цьому враховується низка чинників:

– ступінь фізичного і психічного розвитку, соціально-психологічні особливості (інтелектуальні, вольові, емоційні) людини, рівень її соціалізації як особи, що визначають здатність суб'єкта під час вчинення діяння усвідомлювати його фактичний характер і суспільну небезпечність;

– кримінологічні показники (поширеність діянь цього виду серед осіб певного віку, їх тяжкість тощо);

– принципи кримінально-правової політики (наприклад доцільність встановлення кримінально правової заборони) [6, с. 35].

О. Сапожнікова зазначає, що повинна бути ухвалена норма, за якою кримінальна відповідальність за злочини проти власності може бути запроваджена починаючи з 11-річного віку, за умов, якщо неповнолітні злочинці у зазначеному віці можуть усвідомлювати суспільну небезпеку деяких видів злочинів зазначених у даному переліку [7, с. 254]. Такі висновки мають ґрунтуватися на даних психологічних, медичних досліджень, а також на підставі аналізу анкетування серед науковців та правозастосовців. Основним завданням при цьому є чітке розмежування правових наслідків встановлення для згаданих осіб кримінальної відповідальності

Кримінальна відповідальність малолітніх за злочини проти власності, які не розуміють, що може відбутись в результаті їх дій була б безглуздою жорстокістю. Тому встановлення вікових меж відповідальності за свою поведінку передбачає, що з досягненням певного віку неповнолітні уже розуміють чого робити не можна і в яких випадках їх дії можуть завдати шкоди.

Підсумовуючи вищенаведене слід погодитись з думкою А.А. Байбаріна про те, що в кримінальному законодавстві закріплений календарно-психологічний вік [8, с. 18] і дати таке визначення віку, як кримінально-правової категорії – це встановлена кримінальним законом кількість часу прожитого особою, а також ступінь її психологічного, фізіологічного, і соціального розвитку, що характеризує можливість особи усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними.

В цивілізованих державах при визначенні кримінальної відповідальності неповнолітніх велике значення має застосування принципу гуманізму. Це означає, що навіть у тих випадках, коли неповнолітній усвідомлює, що його поведінка наносить шкоду, і розуміє, що він скоює злочин, притягнення до кримінальної

відповідальності може не відбутись, якщо скоєний злочин не несе великої суспільної безпеки, не є тяжким чи особливо тяжким. До таких неповнолітніх можуть застосовувати заходи виховно-виправного характеру, а не кримінальне покарання. Тому досягнення певного віку не єдина умова можливого притягнення до кримінальної відповідальності. Необхідно також, щоб скоєне діяння не тільки усвідомлювалось неповнолітнім як злочин, але і за своїм характером було достатньо небезпечним.

Виходячи з наведеного слід погодитись з думкою про те, що нарівні із біологічними і психологічними особливостями злочинців слід враховувати їх інтелектуальний, а також освітній рівень на різних етапах життєвого шляху у зв'язку зі здійсненням ними злочинів. Крім того, правильною є позиція, що в кримінальному законодавстві закріплений календарно-психологічний вік. Отже, вік, як одна із умов притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку, грабїж чи розбій – це встановлена кримінальним законом кількість часу прожитого особою, а також ступінь її психологічного, фізіологічного, і соціального розвитку, що характеризує можливість особи усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>, із змінами від 30.09.2016 р.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. [Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>, із змінами від 25.07.2018 р.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14>, із змінами на 28.08.2018 р.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>, із змінами на 06.09.2018 р.
5. Абросімова Ю. Значення соціально-економічного становища сім'ї у структурі причин та умов злочинності неповнолітніх в Україні / Ю. Абросімова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали

Дев'ятої регіон. наук.-практ. конф. – Львівський національний університет ім. І. Франка, юрид. фак.-т. – Л., 2003. – С. 371-372.

6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доп. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с.

7. Сапожнікова О. Деякі питання щодо встановлення віку особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність / О. Сапожнікова // Право України. – 2010. – № 9. – С. 252-255.

8. . Байбарин А.А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: монография / А.А.Байбарин. – М.: Высшая школа, 2009. – 150 с.

Р.В. Федорчук,
(*м. Київ*)

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах одним із головних напрямків кримінально-правової політики України є боротьба зі злочинністю, зокрема, із злочинами проти основ національної безпеки України. До 2014 року вони становили незначний відсоток усієї злочинності України, проте з березня 2014 року спостерігається значна активація здійснення протиправних діянь у даній сфері, суспільна небезпечність яких, насамперед, проявляється в тому, що вони можуть завдати значної шкоди конституційному ладу, обороноздатності, незалежності країни. Особливого значення в цих умовах набуває необхідність пошуку нових шляхів протидії даним злочинам, зокрема визначення поняття злочинів проти основ національної безпеки України.

Аналіз наукових джерел свідчить про відсутність єдності серед дослідників щодо розуміння поняття злочинів проти основ національної безпеки України. Так, на думку одних авторів, це – суспільно небезпечні діяння, що посягають на конституційний лад, суверенітет і територіальну недоторканність України [1, с. 34]. Інші вчені дають більш широке тлумачення і відносять до них діяння, що спричиняють істотну шкоду безпеці держави й суспільства у різних

її сферах та пов'язаним з нею життєво важливим інтересам особи або загрожують спричиненням такої шкоди [2, с. 27].

Як резюме слід зазначити, що в історії вітчизняного кримінального права, злочини, які зараз слід називати злочинами «проти основ національної безпеки», раніше мали назву «контрреволюційні злочини», «особливо небезпечні державні злочини», «особливо небезпечні злочини проти держави». Питання ж про визначення поняття злочинів проти основ національної безпеки України залишається в науці кримінального права вельми дискусійним.

Так, автори монографії Бантишев О.Ф. та Шамара О.В. пропонують розуміти під злочином проти основ національної безпеки відповідно до чинного законодавства України «передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), учинене з прямим умислом осудною фізичною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності та посягає на конституційний, суспільний і державний лад України, її політичну систему, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку, а також національну безпеку в екологічній і воєнних сферах, при наявності в суб'єкта реальної можливості вільного вибору законослухняного поведіння» [3, с. 26]. Наведена дефініція в цілому правильно визначає ознаки злочинів проти основ національної безпеки, проте містить окремі дискусійні положення. Так, дослідники вказують серед об'єктів посягання такі явища, як «обороноздатність» і «національну безпеку в воєнній сфері», розуміючи їх як одношаблеві категорії, що викликає певні сумніви. Вважаємо, що в цілому, з урахуванням вказаного зауваження, можна приєднатися до цієї позиції, зауваживши про доцільність уточнення змісту поняття «національна безпека».

Складність досліджуваного явища й обмеженість дослідницьких методів можуть спровокувати спрощений підхід до з'ясування змісту поняття національної безпеки та породити хибні висновки аналізу законодавчої дефініції – «Відповідно до визначення поняття «безпека» термін «національна безпека» включає в себе рівноправними складовими терміни «державна безпека», «суспільна безпека» та «безпека особистості». Проблемність такого підходу переконливо демонструється під час з'ясування співвідношення понять «національна безпека» та

«державна безпека», чого вимагають як практика вітчизняного державотворення, так і потреби досліджень у сфері національної безпеки [4, с. 9].

«Державна безпека України – стан захищеності корінних підвалин суспільства, державних інститутів, необхідних для виконання державою своїх функцій з управління загальнозначущими справами суспільства», – зазначено у коментарі за редакцією М. Потебенька і В. Гончаренка [5, с. 216]. Близька дефініція дається у науково-практичному коментарі за редакцією С. С. Яценка: «державна безпека України – стан захищеності державної влади, суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, спокою людей (народу), громадської злагоди, довілля, національної і релігійної рівності» [6, с. 111].

У коментарі до Кримінального кодексу за редакцією М.І. Мельника й М.І. Хавронюка зазначається: «державна безпека – це захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності України, її економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, державної таємниці, правопорядку, державного кордону, життєво важливої інфраструктури та населення від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, а також від терористичних та інших особливо небезпечних зазіхань з боку злочинних організацій, груп чи осіб» [7, с. 229].

Вагомим внеском у з'ясування змісту зазначених понять та їх розмежування є наукові розробки В.Г. Пилипчука. Дослідник формулює поняття державної безпеки наступним чином: «державна безпека – захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України від зовнішніх і внутрішніх загроз, розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на життєво важливі інтереси України» [8, с. 32-33]. Цей висновок Пилипчук В.Г. зробив унаслідок здійснення історіографічного аналізу поняття «державна безпека».

Під час з'ясування співвідношення державної безпеки з національною безпекою, В.Г. Пилипчук досліджує закордонний досвід і зазначає, що, з одного боку, є оптимальним ототожнення «національної безпеки» з «безпекою країни (держави)», а з іншого – погоджується з тим, що державна безпека є вищим зрізом

національної безпеки й охоплює всі інші види безпеки, виокремлюючи в них свій об'єкт [8, с. 34].

Свою чергою, О.П. Дзьобань пропонує власне бачення національної безпеки як показника здатності суспільства і держави стримувати або усувати внутрішні і зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [9, с. 26].

Ураховуючи наведені вище позиції, слід визнати, що доцільно розрізнати «національну безпеку» у широкому та у вузькому розуміннях. На думку Лантінова Я.О., «Національна безпека у широкому розумінні – це сукупність «безпек» як усіх складових нації України (поєднання безпеки держави, безпеки недержавних об'єднань /громад/ та безпеки фізичних осіб), так і поєднання усіх аспектів безпеки (безпеки політичної, енергетичної, екологічної, інформаційної тощо). Національна безпека у вузькому розумінні – це вищий, найзагальніший рівень безпеки, який не може бути зведений до жодного з окремих аспектів. Змістом національної безпеки у вузькому розумінні є забезпечення «життя» нації України, її самобутньої життєдіяльності» [10]. Отже, національна безпека у вузькому розумінні – це основи національної безпеки України, що в першу чергу охоплюють основи безпеки держави, посягання на які спричиняють істотну шкоду державі, суспільству й особі.

У зв'язку з цим деякі автори визначають поняття злочинів проти основ національної безпеки України через поняття «безпека держави». Так, О.А. Чуваков дає наступне визначення: «Злочини проти основ національної безпеки держави можна визначити як передбачені кримінальним законом України, вчинені умисно (з антидержавним умислом) суспільно небезпечні діяння, що посягають на безпеку держави в різних її сферах (політичній, економічній та ін.)» [11, с. 10]. Але таке твердження здається не зовсім точним. Перш за все, слід зауважити, що не можна повністю ототожнювати основи національної безпеки України і безпеку держави, бо це хоча й близькі, але не зовсім однакові поняття та явища реальної дійсності, про що свідчить як історія розвитку національного кримінального законодавства, так і зарубіжний досвід законотворення.

У попередніх українських КК 1922, 1927 і 1960 рр. поняттям «державні злочини» («злочини проти держави») охоплювалися не тільки «контрреволюційні» та «особливо небезпечні державні злочини» («особливо небезпечні злочини проти держави»), але й багато інших злочинів проти держави, тоді як поняття «злочини проти основ національної безпеки України» є найбільш близьким за змістом до понять «контрреволюційні» та «особливо небезпечні державні злочини» («особливо небезпечні злочини проти держави»). Тобто поняття «злочини проти держави» у цьому разі є ширшим за поняття «злочини проти основ національної безпеки України». На це вказують також положення чинного КК України, бо, крім тих злочинів, які передбачені Розділом I Особливої частини КК, на безпеку держави може посягати багато інших злочинів (наприклад, терористичний акт, бандитизм, злочини проти довкілля, злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку тощо).

Таким чином, поняттям «злочини проти основ національної безпеки України» охоплюються не всі спрямовані проти безпеки держави злочини, а лише ті, що є найбільш небезпечними для держави, суспільства й особи. Тому слід погодитись з М.І. Хавронюком, який указує, що «злочини проти конституційних основ національної безпеки України можна визначити як передбачені КК суспільно небезпечні діяння, що спричиняють істотну шкоду безпеці держави і суспільства у різних сферах та пов'язаним з нею життєво важливим інтересам особи, або загрожують спричиненням такої шкоди» [12, с. 28]. З іншого боку, наведене М.І. Хавронюком визначення, а також вищезгадане визначення злочинів проти основ національної безпеки України, яке дається у відомій монографії О.Ф. Бантишева та О.В. Шамари [3, с. 26], наводять на думку, що поняттям «основи національної безпеки України» охоплюються не тільки найбільш важливі та основні складові державної безпеки, але і найбільш важливі та основні складові безпеки суспільства й особи, відповідно, злочини проти основ національної безпеки України – це такі суспільно небезпечні діяння, які цим найбільш важливим та основним складовим безпеки держави, суспільства і особи завдають істотної шкоди. Тобто, генетичний зв'язок між поняттями «основи національної безпеки України» (національна безпека у вузькому розумінні) і «безпека держави» (державна безпека), безумовно, має місце, але такий

взаємозв'язок можна уявити у вигляді системи двох кіл, що перетинаються. Кожне з цих понять тією чи іншою мірою є ширшим за інше, але у багатьох випадках вони збігаються за обсягом, і це відбувається, коли йдеться про найбільш важливі й основні складові безпеки держави.

Узагальнюючи результати дослідження, пропонуємо таке визначення злочину проти основ національної безпеки України:

Злочином проти основ національної безпеки відповідно до чинного законодавства України є передбачене у Кримінальному кодексі України суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), учинене з прямим умислом, осудною фізичною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності та посягає на конституційний, суспільний і державний лад України, її політичну систему, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку, а також національну безпеку в екологічній і війсьній сферах, при наявності в суб'єкта реальної можливості вільного вибору законослухняного поведіння.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 608 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 656 с.
3. Бантишев О.Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2014. – 240 с.
4. Чуйко З.Д. Деякі аспекти співвідношення понять національної та державної безпеки // Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства : Тези доп. та наук. повідом. учасників всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (26-27 червня 2006 р. Харків) / З.Д. Чуйко ; за заг. ред. М.І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 9-12.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : (у 2-х ч.) / [під заг. ред. М.О. Потебенька., В.Г. Гончаренка]. – К. : Форум, 2001. – Ч. 2. : Особлива частина. – 942 с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. – К. : А.С. К., 2002. – 936 с. – (сер. Економіка. Фінанси. Право).

7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 6-е вид., перероб. і доп. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.

8. Пилипчук В.Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки України (кінець XX – початок XXI століття) / В.Г. Пилипчук. – К. : НКЦ СБ України. – 2008. – 256 с.

9. Дзьобань О.П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс / О.П. Дзьобань. – Х.: Майдан, 2007. – 284 с.

10. Лантінов Я.О. Щодо визначення національної безпеки України як об'єкта кримінально-правової охорони [Електронний ресурс] / Я.О. Лантінов // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 570-574. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11ljokpo.pdf>.

11. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Є.Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2009. – 469 с.

12. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю.А. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. ; за заг. ред. М.І. Мельник, В.А. Клименко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.

О.В. Юзвак
(*м. Київ*)

ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Стрімкий розвиток туризму висунув безліч проблем у діяльності туристичних підприємств, а питання підготовки та забезпечення високопрофесійними фахівцями є одним із

першочергових завдань у їх діяльності. Система кадрового забезпечення туристичного підприємства знаходиться в складних умовах розвитку ринкових відносин, відсутності державного замовлення на фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, значного поширення навчальних закладів різних форм власності. Тому перед турфірмами постала необхідність створення галузевої системи підготовки спеціалістів для туристської галузі та підвищення кваліфікації туристських кадрів, яка б забезпечувала їх фахівцями, здатними індивідуально і продуктивно працювати в умовах конкуренції [7, с.103-104].

Розглядаючи теоретичні підходи до визначення ролі кадрового забезпечення туризму в контексті формування інноваційної економіки України та визначаючи необхідність стратегічного планування системи кадрового забезпечення та професійного навчання в галузі туризму, важливо зауважити, що на цей процес впливає розвиток ринкових та інноваційних відносин та руйнації державного замовлення на фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Україна посідає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, здатними генерувати значний інтерес у вітчизняних та іноземних туристів. Проте на тлі загострення конкуренції на міжнародному туристичному ринку та загальносвітової тенденції щодо посилення ролі держав в контексті формування інноваційної економіки, вітчизняний національний туристичний продукт стає все менш привабливим і конкурентоспроможним. Тому подолання наявних негативних тенденцій, створення системних і комплексних передумов для розвитку туризму має стати одним з пріоритетних напрямів формування інноваційної економіки країни [6, с.29].

Туризм у сучасному світі розглядається як перспективна галузь економічної діяльності та є структурною частиною заходів зі скорочення масштабів бідності та сталого інноваційного розвитку. Стан розвитку туризму у світі та країнах ЄС характеризується такими основними показниками і тенденціями: щорічно у світі відбувається близько 808 млн. подорожей, понад 52% з яких – у межах Європи; частка туризму у світовому експорті послуг становить близько 13%, а в країнах ЄС – 14%, туризм формує майже 8% сукупного ВВП країн ЄС і забезпечує близько 11% економічного зростання; кількість робочих місць у туристичній

індустрії країн ЄС становить близько 12% від загальної чисельності зайнятих; відбувається скорочення тривалості і збільшення кількості туристичних подорожей, що формує попит на туристичні пропозиції; відбувається активне втручання держав у конкурентну боротьбу за вплив на параметри міжнародного туристичного потоку, зокрема через реалізацію державних програм, запровадження нормативної бази та фіскальної політики, сприятливої для розбудови індустрії туризму в умовах формування інноваційної економіки [3; 6, с.29].

Сьогодні туризм в Україні може бути прикладом функціонування та взаємодії численних великих і дрібних туристичних підприємств різних видів, напрямів діяльності та форм власності. Однією з головних проблем існування та подальшого розвитку туристичної галузі є забезпечення її кваліфікованими кадрами, адже структура ринку праці та зайнятості має визначальний вплив на розвиток туризму. Водночас туризм має великі можливості щодо збільшення зайнятості населення в умовах формування інноваційної економіки через механізм реалізації соціальних інновацій. Закон «Про інноваційну діяльність» [1] визначає «інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [6, с.30].

Базуючись на положеннях Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС), виділяють три напрями розвитку інновацій у туризмі:

- 1) організаційні інновації – впровадження нововведень, пов'язаних із розвитком підприємництва й туристського бізнесу в системі та структурі управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі новітньої техніки і провідних технологій, удосконалення кадрової політики (оновлення та заміна кадрового складу, підвищення кваліфікації, перепідготовка та стимулювання працівників);

- 2) маркетингові інновації, що дозволяють охоплювати потреби цільових споживачів або залучати не охоплених на даний період часу клієнтів;

3) продуктові інновації – періодичні нововведення, які спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування і дають конкурентні переваги [6, с.30].

Інновації безпосередньо у сфері послуг, т. зв. сервісні інновації, можуть бути визначені як нова концепція сервісу, нові канали зв'язку з клієнтами, нові системи розподілу й технологічні рішення, які найчастіше спільно змінюють пропозицію послуг на ринку, оновлюють функції фірми і потребують структурно нових організаційних, технологічних і кадрових можливостей фірми [6, с.30]. Спираючись на класифікацію інновацій можна дати таку класифікацію інновацій у туризмі за об'єктом застосування:

1. Упровадження нової продукції та продукції з новими властивостями. Продуктові інновації, це впровадження на туристський ринок нового і удосконалення існуючого турпродукту (туру, послуги): розробка нового туру, нового екскурсійного маршруту, нового напрямку подорожей (наприклад, тури в Антарктиду); пропозиція нових послуг (наприклад, оздоровчі послуги в готелях).

2. Використання нової сировини. Ресурсні інновації, це використання нового виду туристичних ресурсів для організації туризму та розробки нових турів і послуг: освоєння нетрадиційних об'єктів показу (наприклад, індустриальний і дігг-туризм (сталкінг), мілітарі-туризм); будівництво нових інфраструктурних об'єктів (наприклад, для заняття екстремальними видами спорту); пропозиція ринку нової події (наприклад, фестивалю).

3. Використання нової техніки, технологічних процесів. Техніко-технологічні інновації, це впровадження нової або істотно поліпшеної техніки і технології обслуговування клієнтів, просування і реалізації послуг: електронні системи бронювання в готелях; електронні системи продажу авіаквитків; інтегровані системи управління інфраструктурою готелю; Інтернет-реклама; Е-комерція (в мережі Інтернет), наприклад, створення віртуальних турагентств.

4. Зміни в організації виробництва і його матеріально-технічному забезпеченні. Організаційні інновації, це впровадження більш ефективних структур управління й порядку організації діяльності фірми, нових профілів робочих місць і професійних вимог: розвиток інтегрованих готельних ланцюгів; використання

систем управління готелем за контрактом; використання комп'ютерних клієнтських баз даних, CRM-систем.

5. Поява нових ринків збуту. Маркетингові інновації – виділення нових сегментів ринку, обслуговування нових груп клієнтів (виділених за географічною, соціально-демографічною, поведінковою ознаками): вихід на нові географічні ринки; розробка спеціальних турів і послуг для окремих груп споживачів (наприклад, людей з обмеженими можливостями) тощо [6, с.31].

Ситуація у сфері туризму в Україні характеризується такими основними чинниками як недостатнім за кількісними, якісними параметрами та за структурою і рівнем наукового, методичного та кадрового забезпечення, зокрема у сфері управління на усіх рівнях. Сьогодні наукове, методичне та кадрове забезпечення у сфері туризму здійснюють понад 130 вищих навчальних закладів, чотири науково-дослідних інститути Міністерства охорони здоров'я України та Науковий центр розвитку туризму Мінекономрозвитку України [4; 6, с.32]. Однак, за наявності такого значного наукового потенціалу на даний час відсутні практичні рекомендації щодо регулювання, комплексних схем планування, раціонального використання туристичних ресурсів, економічних засад функціонування сфери туризму [6, с.32].

Із найгостріших проблем розвитку галузі туризму України в сучасних умовах формування інноваційної економіки, слід виділити такі, як: недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів; низька виконавча та трудова дисципліна персоналу; невідповідність ступеня кваліфікації займаним посадам; незадовільний морально-психологічний клімат; низький рівень мотивації працівників і, як наслідок, недостатня ініціативність при вирішенні виробничих проблем тощо [2; 6, с.32].

Постійне та об'єктивне обґрунтоване підвищення вимог до персоналу туристичних підприємств значною мірою пов'язано з необхідністю впровадження сучасної кадрової політики, будівництвом комфортабельних об'єктів розміщення, якісною реконструкцією старих готелів і ресторанів, інтенсивним впровадженням прогресивних технологій та устаткування, використанням сучасних методів менеджменту та маркетингу, посиленням конкуренції серед об'єктів розміщення, поліпшенням якості обслуговування, введенням нових стандартів. Питання кадрового забезпечення туристичних підприємств і кадрового

управління потребують своєчасного вирішення з боку держави та керівництва туристичного підприємства [6, с.32-33].

Науковці та дослідники постійно відзначають, що туризм у XXI ст. потребує більш ефективної роботи і свідомо вищого професіоналізму, а цього можна досягти лише істотним підвищенням якості освіти в туризмі в умовах формування інноваційної економіки. Всесвітня туристська організація ще в 1996 р. розробила такі рекомендації: «усім зацікавленим організаціям приділяти пріоритетну увагу розвитку кадрових ресурсів; визнати, що освіта і підготовка кадрів є фундаментом розвитку туристичних професій; обґрунтувати нові парадигми освіти і підготовки кадрів, що найбільше відповідають мінливим вимогам ринкового середовища туризму; розробляти єдині стандарти, правила сертифікації й акредитації для зміцнення наявних навчальних програм і створення нових систем освіти та підготовки туристичних кадрів, а також формувати загальну готовність населення до туризму і подорожей; усвідомити важливість підвищення якості підготовки і професіоналізму як істотних характеристик освіти й обслуговування в туризмі» [3; 5; 6, с.33].

Ефективність реалізації заходів щодо кадрового забезпечення туризму і готельного господарства в умовах формування інноваційної економіки України полягає: в щорічному збільшенні кількості висококваліфікованих спеціалістів для туристичної сфери та їх працевлаштування; у зростанні професійного рівня працівників основних туристичних підприємств, що значно підвищить якісний рівень обслуговування; в підвищенні рівня зайнятості населення в туризмі з урахуванням інших галузей (транспорт, торгівля, будівництво, заклади харчування та розваг тощо) [6, с.33].

На думку О Роїк, можливі два варіанти розвитку туризму в контексті формування інноваційної економіки України.

Варіант 1. Розвиток туризму здійснюється стихійно, на принципах саморегуляції, який має такі недоліки: значні витрати бюджетів усіх рівнів, пов'язані з необхідністю ліквідації наслідків нераціонального використання туристичних ресурсів, порушення екологічної рівноваги; поглиблення негативного впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище, занепад більшості об'єктів культурної спадщини та втрата найцінніших природних ресурсів; уповільнення темпів розвитку туризму і

діяльності курортів, поглиблення процесів «тінізації» та регіональних соціально-економічних диспаратів, зменшення частки очікуваних доходів у державному та місцевих бюджетах; створення негативного туристичного іміджу країни на міжнародному туристичному ринку, зменшення в'їзного туристичного потоку; подальше зниження рівня якості послуг для туристів та безпеки в туризмі, погіршення якості життя населення, зневіра громадян у спроможність держави забезпечити дотримання у сфері туризму інтересів соціально незахищених верств населення, зниження рівня довіри до держави та зростання демократичного дефіциту [6, с.34].

Варіант 2. Забезпечення сталого розвитку туризму через активізацію та впровадження ефективних механізмів державного регулювання в контексті формування інноваційної економіки, який має такі переваги: подолання негативних тенденцій у сфері туризму; покращення якості життя населення, забезпечення доступності туристичних ресурсів для всіх верств населення; збереження унікальних природних та історико-культурних ресурсів; посилення позитивного туристичного іміджу країни на міжнародному туристичному ринку, збільшення в'їзного туристичного потоку; прискорення темпів розвитку, збільшення частки очікуваних доходів від сфери туризму та діяльності курортів у бюджетах усіх рівнів; зменшення наявних регіональних соціально-економічних диспаратів, посилення «прозорості» туристичної діяльності [6, с.34].

Таким чином, О. Роїк оцінюючи роль і місце туризму у вирішенні проблем кадрового забезпечення в контексті формування інноваційної економіки констатує: важливе значення в економічному розвитку країни має не лише підтримання оптимального рівня зайнятості, чого можливо досягти в тому числі за допомогою туризму, а й підтримання необхідного рівня суспільного здоров'я як одного з чинників відновлення основної виробничої сили – трудових ресурсів. Цю задачу також можливо вирішити через розвиток рекреації, туризму, курортної справи, і це ще раз підкреслює значення та багатоаспектність туризму як соціально-економічного явища, як феномену інноваційного розвитку. впровадження інновацій у практику вітчизняних підприємств індустрії туризму не тільки дозволить залучити додатковий туристичний потік, поліпшити економічні показники

діяльності туристичних підприємств і підвищити їх конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і зовнішньому туристичному ринках, але і забезпечити підвищення якості обслуговування туристів, більш повне задоволення їх потреб з урахуванням специфічних запитів окремих груп споживачів; туризм є потужним генератором зайнятості, оскільки для нього характерна специфіка багатогалузевої системи. Туризм створює робочі місця не тільки в безпосередньо туристичних галузях, а й у суміжних, а також в галузях індустрії, безпосередньо не пов'язаних з туризмом, що ілюструється ефектом мультиплікатора; кількість зайнятих в туризмі постійно зростає. Це призводить до переоцінки ролі туризму в суспільстві, посилення уваги з боку державних органів влади, до змін структури освіти, підвищення попиту на підготовку кваліфікованих кадрів по туризму, тобто з'являється соціальне замовлення на туристичну освіту в Україні, аналогічно країнам світу з розвинутим туризмом; подальший розвиток туризму в країні вимагає підготовки більшої кількості фахівців, що підвищує загальний рівень освіти працездатного населення [6, с.34-35].

Список використаних джерел та літератури:

1. Про інноваційну діяльність. Закон України від 4 липня 2002 р. із змінами від 16.10.2012р. ВВР, 2012, № 36, ст. 266.
2. Горіна Г. О. Зайнятість населення в туристичній галузі: базові концепції та визначення. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. № 57. С. 226-232.
3. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (World Tourism Organization, UNWTO). URL: www.unwto.org
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Офіційний сайт Світової ради з подорожей та туризму (World Travel and Tourism Council). URL: <http://www.wttc.org>
6. Роїк О. Р. Кадрове забезпечення туризму в контексті формування інноваційної економіки України. *Економічний простір*. 2016. № 113. С. 27-37.
7. Шпак Л. І. Проблеми кадрового забезпечення туристичної галузі в системі компетентнісно-орієнтованого підходу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Економіка і право. 2015. Вип. 27. С. 103-109.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ « МАУП», (м. Хмельницький).

Авсієвич Алла Валеріївна – доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», (м. Хмельницький).

Андрушко Алла Володимирівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права, (м. Хмельницький).

Андрушко Юлія Анатоліївна – студентка 1 курсу магістратури юридичного факультету Хмельницького університету управління та права (м. Хмельницький).

Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права (м. Хмельницький).

Гнатюк Олександр Ігорович – магістрант 2 року навчання ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Горенко Ольга Миколаївна – директор НВК №7 м. Хмельницького (м. Хмельницький).

Горобець Оксана Володимирівна – начальник відділу фінансів, контрактно-договірної роботи та бухгалтерського обліку Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Хмельницькій області (м. Хмельницький).

Гуменюк Антоніна Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – кандидат богослов'я. Протоіерей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

Драч Леонід Леонідович - дільничний інспектор, майор поліції Залізничного відділу поліції ГУ НП у Львівській області (м. Львів).

Джуравець Надія Іванівна – студентка групи Мпвш-71 Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Закревська Олена Миколаївна – студентка 3 курсу Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Колосінська Вікторія Миколаївна – магістрант 1 року навчання ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Коцюк Володимир Дмитрович – кандидат історичних наук, декан гуманітарно-економічного факультету Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Кравчук Мар'яна Юрійвна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства ВУ ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Тернопіль).

Кушнір Володимир Миколайович - магістрант 1 року навчання ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Лобик Олеся Орестівна – доктор філософії в галузі права, доцент кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Львів).

Логінова Наталія Миколаївна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького (м. Хмельницький).

Моршнєв Євген Іванович – доктор наук в галузі права, професор, завідувач кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Львів).

Мота Андрій Федорович – кандидат юридичних наук, доцент, докторант Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Муравський Володимир Павлович – студент 4 курсу Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Непомнящих Ігор Миколайович – магістрант 1 курсу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Нікандров Максим Вадимович – магістрант 2 курсу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Огородник Вікторія Володимирівна – магістрант ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Олійник Ольга Степанівна – кандидат економічних наук, заступник декана економічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Охман Ольга Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Петрова Анна Михайлівна – студентка магістратури юридичного факультету Хмельницького університету управління та права (м. Хмельницький).

Прокопченко Юліана Мирославівна – магістрант 2 курсу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Радчук Тамара Сергіївна – магістрант ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Кив).

Семенишина-Фіголь Богдана Миколаївна - викладач кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України (м. Хмельницький).

Семендяк Вадим Михайлович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри управління персоналом та економіки праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський)

Соколов Костянтин Васильович – студент 4 курсу Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Соловйова Олександра Олексіївна – студентка 1 курсу магістратури Хмельницького університету управління та права (м. Хмельницький).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Федорчук Андрій Володимирович – магістрант 2 курсу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Федорчук Руслан Володимирович – магістрант 2 курсу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Юзвак Олексій Вікторович – магістрант 2 курсу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

ЗМІСТ

Білий Л.Г. ЗДОБУТТЯ СВОБОДИ У НЕЗАЛЕЖНІЙ ДЕРЖАВІ	3
Авсієвич А. В. АРБІТРАЖНА УГОДА ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ	5
Андрушко А.В. СВОБОДА ПІД ПРИЗМОЮ ТРУДОПРАВОВОГО ЗАХИСТУ	10
Андрушко Ю.А. ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ	13
Бондаренко-Зелінська Н.Л. КОНСОЛІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ	15
Гнатюк О.І. СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ»	18
Горенко О.М. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ ЯК ШЛЯХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ	27
Горобець О.В. ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI КОРУПЦІЙНІ АБО ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ. ЩО ЦЕ ТАКЕ?	34
Дацюк О.А. ЛЮДИНА І ВЛАДА У БІБЛІЇ	36
Джуравець Н.І. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	43

Драч Л.Л., Моршнєв Є.І. ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	50
Закревська О.М. ОСОБЛИВОСТІ УНОРМУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	62
Колосінська В.М. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	75
Коцюк В.Д., Олійник О.С., Семендяк В.М. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ	81
Кравчук М.Ю., Радчук Т.С. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ	85
Кравчук М.Ю., Огородник В.В. ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ	89
Кушнір В.М. ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВЛЯЮТЬ КОРУПЦІЮ ТА НАПРЯМИ БОРОТЬБИ ІЗ НЕЮ	92
Лобик О.О., Драч Л.Л. ВІДМЕЖУВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОСТУПКІВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ВІД ПОСАДОВИХ ЗЛОЧИНІВ	98
Логінова Н.М. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	111

Мота А.Ф. ЗАХИСТ ПРАВ МІГРАНТІВ У МІЖНАРОДНО- ПРАВОВОМУ ВИМІРІ	117
Муравський В.П. ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ ПОЛОНСЬКОЇ МІСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	124
Непомнящих І.М. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ	130
Нікандров М.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ	134
Охман О. В. ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА КРИМІНАЛЬНИЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	142
Петрова А.М. ВИПРАВЛЕННЯ ОПИСОК ТА АРИФМЕТИЧНИХ ПОМИЛОК У СУДОВОМУ РІШЕННІ: ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ	147
Прокопченко Ю.М. З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ	152
Семенишина-Фіголь Б.М. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	158
Соколов К.В. ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ СТАРОСИНЯВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	163

Соловйова О.О.	168
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	
Трембіцький А.М.	172
ТАЄМНИЦЯ СПІЛКУВАННЯ – ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
Федорчук А.В.	192
ДОСЯГНЕННЯ ПЕВНОГО ВІКУ – ОДНА ІЗ УМОВ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРАДІЖКИ, ГРАБЕЖІ ТА РОЗБОЇ	
Федорчук Р.В.	197
ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	
Юзвак О.В.	203
ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	211
ЗМІСТ	214

Наукове видання

Актуальні питання державотворення
та захисту прав людини в Україні

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 7

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. – Вип. 7. – 218 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори.*

Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Технічні редактори

Алла Авсієвич

Художнє оформлення

Валентина Парандій

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.*

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А

Тел.: +380382- 63-03-05, 78-94-36 (вн.121)

Ел. адреса: himaup@ukr.net, maup_kafedra@i.ua;

www.maup.km.ua

**Здано в набір 28 січня 2019 р. Підписано до друку 28 січня 2019 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**

**Знаю!
Дію!
Захищаю!**